

Miskolci Keresztény Szemle

ÖKUMENIKUS KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

77. (XX/3.) szám

2024

SZERZŐK

Balogh Judit
Bod Péter Ákos
Hangóné Birtha Melinda
Heisler András
Henszelmann Aladár
H. Tóth István
Jeszenszky Géza
Laborczy Géza
Mizsák Márta
P. Patsch Ferenc
Szakács Tamás
Várhelyi Krisztina
Z. Karvalics László

Tartalomjegyzék

• IRODALOM •

HENSZELMANN ALADÁR: Orvosbánat (3)

• ÉVFORDULÓK – ÜNNEPEK – ESEMÉNYEK •

VÁRHELYI KRISZTINA: II. Miskolc Ars Sacra Fesztivál (4)

A II. Miskolci Ars Sacra Fesztivál programjai (9)

P. PATSCH FERENC SJ: Egy európai és evangéliumi ember (12)

• EGYHÁZAK – TEOLÓGIÁK – HITVALLÁSOK •

BALOGH JUDIT: A református hitélet nyomai a 17. századi naplókban (17)
SZAKÁCS TAMÁS: Luther vitája Kopernikusszal Józsa 10,12-15 értelmezéséről (31)

• EGYHÁZAK ÉS TÖRTÉNELEM •

Hazánk lejtmenetben (46)

JESZENSZKY GÉZA: Hanyatló nemzet (48)

BOD PÉTER ÁKOS: Minden korszak feladatokat ró ránk,
azokat kell teljesítenünk – jól (51)

HEISLER ANDRÁS: A túlélés jövője (54)

MIZSÁK MÁRTA: A Biblia orosz nyelvre fordításának viszontagságos
története (57)

• EGYHÁZAK ÉS TÁRSADALOM •

Gondolatok az egyház és a politika kapcsolatáról (61)

LABORCZI GÉZA: Balog Zoltán eltévedt (63)

• EGYHÁZAK ÉS KULTÚRA •

Z. KARVALICS LÁSZLÓ: A könyv hét élete és hét érték-kisvilága (66)

• KÖNYVISMERTETÉS •

HANGÓNÉ BIRTHA MELINDA: Jacsó Pál: Hatvan é(ri)v
Miskolc / Miskolc-vallomások (88)

H. TÓTH ISTVÁN: Gárdonyi Géza – velünk élő (92)

• SZERKESZTŐSÉGI ÜZENETEK •

HENSZELMANN ALADÁR

(1889–1943)

Orvosbárat

Miként a pap a templom küszöbére,
úgy lépek be a kórház kapuján.
Feljajdul lelkem, alázatba roskad:
segíts Uram, segíteni más baján!
A karének a betegek siráma,
a világnak a legnagyobb kara
és tökéletes összehangolásu
éző szívekben búgó orgona.
De fül kell, mely rythmusát meghallja
és kéz, melyet a jó Isten vezet
és művészet, amelynek bő forrása
a halhatatlan, vérző szeretet.
És elfeledni önbaját és élvet
és önönmagát nyujtani csupán,
de önönmagát még sem megmutatni,
csak menni, menni a kórus után.

Ha beteg szívek vinnék a világot
és kórházágyról igazítanák,
nem volna panasz meghallgatás nélkül
és nem lennének elnémult imák.

Az önsiratás legigazibb könnye
Karácsony estén kórházágyról hull.
A Megváltónak jászola tövében
a kétség vívja csatáját vadul.

... A fecskendőket már visszaszereltük,
a stetoszkópban még egy-két ütem
s meghalt egy koldus. Vajjon ki tud róla
s kinek fog ez fájni kívülem?

VÁRHELYI KRISZTINA

II. Miskolc Ars Sacra Fesztivál 2024. szeptember 13–22.

„AZ IGAZSÁG BÉKÉT TEREMT” (Iz 32,17)

A miskolci Élterő Lélek Alapítvány – a keresztény szellemiség közvetítése érdekében és a tavalyi hatalmas érdeklődésre tekintettel megszervezi a

II. MISKOLCI ARS SACRA FESZTIVÁL-t

2024. szeptember 13–22 között. A rendezvénysorozatot 18 civil szervezet, elismert miskolci művészek és áldozatkész magánszemélyek, egyházi felekezetek, különféle intézmények, iskolák, Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata együttműködésével és összefogásával valósítjuk meg.

Címszavakban egy rövid összegzés a tavalyi Fesztiválról. Eredmények: keresztény értékek gyarapítása, ökumenikus lelkeség, Miskolc kulturális értékeinek bemutatása, gyarapítása, béke üzenetének közvetítése, 9 napon át 50 magas színvonalú kulturális program bemutatása, 40 egyházközösség, részvétele, 16 iskola bekapcsolódása, 500 alkotó, előadóművész szereplése, telt házas rendezvények, 12 új zenei alkotás ősbemutatója a Miskolci Nemzeti Színházban, a Miskolci Keresztény Szemle különszáma, 90 db médiamegjelenés 10.000 résztvevő, országosan kiemelkedő elismertség.

Az Ars Sacra Fesztivál mottója: „Az igazság békét terem” (Iz 32,17) eszmeiségéhez igazodva állították össze a szervezők a 2024. évi II. Ars Sacra Fesztivál programsorozatát. Kilenc nap alatt 45 programból álló tervezet sok újdonságot, magas színvonalú kulturális, tudományos eseményt foglal magában.

A II Miskolci Ars Sacra Fesztivál fővédnöke:

dr. TERNYÁK CSABA EGRI ÉRSEK

Védnökök: Veres Pál, Miskolc város polgármestere, dr. Orosz Atanáz görögkatolikus megyéspüspök, Barna Sándor református püspökhelyettes, Juhász Ferenc pasztorális helynök, dr. Fabiny Tamás evangélikus elnök-püspök.

Díszvendégeink: Dragonits Márta, az Ars Sacra Alapítvány elnöke, dr. Semjén Zsolt miniszterelnök-helyettes, Böjte Csaba ferences szerzetes, Maklár Ákos, a Keresztény Értelmiségi Szövetsége elnöke, dr. habil. Horváth Zita, a Miskolci Egyetem rektora, Markovics Zsolt főrabbi, Tóth-Szántai József jövőbeni polgármester, Pitti Katalin, a Magyar Operaház Örökös Tagja, Kubik Anna Kossuth-díjas színművész, Mihályi Molnár László felvidéki költő, a Magyar Kultúra Lovagja, Zsuffa Tünde író, dr. Grezsa István, a Kárpátaljai Szövetség elnöke.

A védnöki testület és díszvendégeink tekintélyükkel bátorítanak, sokrétű közreműködéssel segítik a rendezvénysorozat sikerét.

Főszervezők: Élteső Lélek Alapítvány – dr. Várhelyi Krisztina, Seresné Horváth Zsuzsanna

Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzat – Veres Pál polgármester

Együttműködő felekezetek: a történelmi egyházak, – 40 miskolci egyházközség és gyülekezet.

Együttműködő civil szervezetek és intézmények: Magyar Művészeti Akadémia miskolci regionális munkacsoportja, Magyar a Magyarért Alapítvány, Pro Hungaria Alapítvány, Élteső Lélek Irodalmi Kör Egyesület, Versbarátok Köre Alapítvány, Életfa Társadalmi és Környezetkultúra Alapítvány, K4 Alkotói Kör, Páli Szent Vince Társaság Magyarországi Szeretetszolgálata, Diósgyőri Karitás, Életműtárs Művészeti és Civilitikai Alapítvány, Magyar Máltai Szeretetszolgálat, CÖF Klub Miskolc, Keresztény Értelmiségiek Szövetsége, Eszmék és Értékek Alapítvány, La Speranza Művészeti Alapítvány, Minorita Oktatási és Nevelési Alapítvány, István Nádor Borlovagrend, Abaffy Gyula Evangélikus Szeretetszolgálat.

Művészetek Háza Miskolc, Miskolci Egyetem, Herman Ottó Múzeum, Miskolci Galéria Feledy-ház, II. Rákóczi Ferenc Könyvtár, Görömbölyi Művelődési Ház.

Főtámogatók: Miniszterelnökség, Miskolc Megyei Jogú Város Önkormányzata, Magyar Művészeti Akadémia

Kiemelt médiatámogató: Szent István Rádió.

I. MUNKAMEGOSZTÁS

A következő ábra mutatja a szervezeti rendszert

2. LELKISÉGI PROGRAMOK, ZARÁNDOKLAT, TEMPLOMBEMUTATÁS

- Miskolci Ars Sacra Fesztivál megnyitó ünnepségén beszédet mond dr. TERNYÁK Csaba egri érsek. Az egyházi és protokoll személyek köszöntőjét miskolci előadóművészek nagyszabású koncertje követi a Zenepalotában.
- Flashmob a Miskolci Plázában két felekezeti iskola diákjainak közreműködésével, 2 alkalommal hallható.
- A klezmer zene sokszínű világa koncerten egyedi hangulatú temperamentumos hagyományos zsidó népzenet mutat be a Color Klezmer Együttes.
- A Szent Efrém Férfikar a miskolci zenei áhítatra különböző népeknek és koroknak Máriához, az Istenanyához szóló csodás imádságaiból állította össze koncertjének műsorát
- “Megismertük és hittünk a szeretetben” Pitti Katalin verses dalestje Hegedűs Valér zongoraművész, és miskolci művészek közreműködésével.
- Zenés délelőtt, Kolozsi Balázs operaénekes és Vihula Mihajlo virtuóz gitárművész koncertje a lillafüredi Palotaszóban
- A II. Miskolci Ars Sacra Fesztivál zárógála eseményen egyházi méltóságok, protokoll szereplők értékelését követően, a város zenei-oktatási intézményeinek tehetőse szereplői - tanárai és tanulói – lépnek fel. Nagyszabású koncert keretében mutatják be a városban született egyházzenei alkotásokat. Az estet táncjáték teszi hangulatosabbá.

3. KIÁLLÍTÁSOK

7 különleges kiállítás megrendezésére kerül sor neves kurátorok rendezésében:

- A Sárga csillag fénye kiállítás Dr. Robert O. Fisch híres orvos és művész a náci koncentrációs tábor túlélője kifejező grafikáinak bemutatása.
- Magyar szentek, boldogok és tiszteletreméltó személyek kiállított tablóját rövid életrajzi leírások egészítik ki, főleg diákok számára.
- Dobos Klára újságíró-fotóriporter fotóiból készült kiállítás az I. Miskolci Ars Sacra Fesztivál eseményeit mutatja be.
- Rudolf Mihály DLA építész munkáiból összeállított kiállítás fő témája az egri székesegyház rekonstrukciója, amely nagy sikerű budapesti, tokaji, kassai bemutató után Miskolcon is látható.
- A miskolci zsidóság 250 éves történetét és a zsidó hagyományokat mutatja be a Zsidó Múzeum és Látogatási Központ.
- A görögkatolikusok évszázados öröksége és az Ars Sacra műtárgya az abaujszolnoki oltár reprezentatív egyházművészeti kiállítás, a Miskolci Apostoli Exarchátus megalapításának centenáriuma alkalmából nyílik a Herman Ottó Múzeumban.
- Miskolci képzőművészek „Az igazság békét teremt” (iz. 32,17). ihletésű alkotásai, miskolci, hazai és meghívott külföldi képzőművészek pályázati műveiből összeállított kiállítása az Ars Sacra mottója jegyében.

- Szendrő és Szinpetri szakrális kincsei. Az Assisi Szent Ferenc barokk-templom freskóit és oltárképét az alkotó, Máger Ágnes festőművész mutatja be. Szinpetri-ben a bibliagyűjtemény, és a Világ Legnagyobb Könyve látható.

4. LELKISÉGI PROGRAMOK

- Városi Zarándoklaton „Az igazság békét teremt” (Iz 32,17) a résztvevők, több mint 40 templomot látogatnak meg gyalogosan, négy csoportban, négy útvonalon, majd a Kálvária dombon közösen vesznek részt a búcsúi szentmisén.
- Szent Kereszt Felmagasztalása búcsúi szentmisén a zarándokokat fogadja Juhász Ferenc pasztorális helynök, plébános.

- Templomi koncertek:

Mindszenti templomban: közreműködik Jakab Endre kántor és a Mindszenti templom kórusa.

Minorita templomban: koncert Herczeg Zoltán (orgona), a Szent Ferenc Kórus, a Cardinal Mindszenty Kórus, a Cantus Agriensis Kórus közreműködésével.

Belvárosi Evangélikus templomban: J. S. Bach nagyszabású C-dúr hegedű szólószonátájának rendhagyó előadása.

Zárdakápolnában. Regős Zsolt együttesének koncertje.

Belvárosi Református templomban, Tóth-Vajna Zsombor és Ács Gabriella angol barokk estje.

Református Műemlék templomban: Dicsérjétek Istent az Ő szent helyén – A 30 éves Lévay József Református Gimnázium kórusának jubileumi koncertje, melynek díszvendége Szegedi Csaba operaénekes, az iskola egykori diákja.

- „Színről színre látván” hangverseny a 20. század karakteres komponistája, Olivier Messiaen alkotásait mutatja be a Vasgyári templomban.
- Ökumenikus istentisztelet Görömbölyön: a dicsőítő nap kezdetén, közreműködik a Miskolc-Belvárosi Református Dicsőítő Együttes.
- Hálaadó ünnepi szentmisét tart Böjte Csaba ferences szerzetes atya a Minorita templomban, közreműködik a Szent Ferenc és Mindszenty Cardinál kórus.

5. IRODALMI PROGRAMOK

- Irodalmi előadás Szabó Lőrinc Meglepetés c. verse alapján. Dobos Marianne író, a magyar költészet kiemelkedő költője, Szabó Lőrinc életművéről szóló előadása.
- Pilinszky színháza: Mikita Gábor színháztörténész előadásának középpontjában Pilinszky János költő színházról vallott gondolatai, színházi esszéi, drámakísérletei állnak.
- Assisi hívlak... a Versbarátok Köre irodalmi előadása Szent Ferenc eseményekkel teli életének utolsó szakaszát mutatja be.
- Békesség órája: az Éltető Lélek Irodalmi Kör „Békességet hagyok nektek” idézet-hez kapcsolódó zenés irodalmi műsora.

- „Elveszítetetlen öröm” több fordulós szakrális versmondó verseny. döntő-gála műsorán az ötven versenyzőből a leghitelesebb hűsz továbbjutó mutathatja meg tehetségét és hitvallását a Szentlélek gyümölcsei, az Öröm témakörben.
- Flach Antal: „Miskolci dalok, dallamok” kötet több éves kutatómunka eredménye. A Miskolc városához kapcsolódó énekes és hangszeres darabokat, szerzőit, monografikus igénnyel reprezentáló könyvét mutatja be.
- A Miskolci Keresztény Szemle folyóiratban, a Fesztivál programjairól, a szakmai vezetők munkájáról olvashatnak.

6. MÁ S MŰVÉ SZETI Á GAK É S TU D O M Á NY OS EL Ő A D Á S O K

- „Szakralitás szegletkövei” tudományos konferencia. A szakavatott előadók elsősorban a szakrális építőművészet alkotásait és érdekességeit mutatják be, ugyanakkor több művészeti ág összekapcsolódása és összefüggése egymást erősítő hatása is megjelenik.
- Filmbemutatók: A Tiszteletreméltó-Kelemen Didák szolgálata. A minorita miszionárius életének legnagyobb részét Miskolcnak szentelte, itt alapította a Minorita templomot, rendházat és iskolát. Cremonai hegedűk, miskolci zenészek c. film a 30 éve tarató zenei kapcsolatot, Stradivári nyomdokain Cremona a hegedű készítése mesterségét mutatja be.
- arTTér közösségépítő beszélgetés Czikora Ágnes műsorvezetővel „Az igazság békét terem” témája a közbeszédben, egyben helyi értékek felmutatása, a tudomány, a kultúra és a népművelés területén.
- Legyen ez a Te napod! Egész napos dicsőítés, kortárs keresztény könnyűzene, mozgalmas családi programok, tanúságtételek, előadások, kiállítások és gyermekes családok részére mesemondóka, kézműves foglalkozások és játszóház színesítik a műsort. Ezek közül néhányat kiemelve: Gryllus Dániel dicsőítő koncertje, Bőjte Csaba testvér és a Nagyszalontai Otthon Színháztársulat műsora, Christeve Együttés Csiszár István „Csiszi” És Kiss István „Csibész” koncertje, táncművészek zenekarral.

Összefoglalva:

A Miskolci Ars Sacra Fesztivál keretében az országban szinte egyedülálló, magas színvonalú rendezvénysorozatot valósítunk meg. Az összművészet eszközeivel szolgáljuk a keresztény értékek gyarapítását és közvetítését. Mindez hatalmas összefogás és áldozatos felkészülés eredményeként jön létre. Minden egyes műsorszám a béke és igazság üzenetét közvetíti, az ökumené és a keresztény lelkiület megjelenítésével, sok újdonsággal, kreatív ötletekkel, új alkotásokkal.

Köszönjük a szervezőknek, a sok száz szereplőknek, a Miskolc város polgármesterének, munkatársainak és az önkormányzatnak, valamint minden közreműködőnek eddigi munkáját, a városi intézmények a szép helyszínnek biztosítását.

Minden érdeklődőt szeretettel várunk ingyenes programjainkra.

A II. MISKOLCI ARS SACRA FESZTIVÁL PROGRAMJAI

MAGYAR SZENTEK, BOLDOGOK ÉS TISZTELETREMÉLTŐ SZEMÉLYEK

Tablókiállítás

szeptember 9. hétfő | 14:00

Fényi Gyula Jezsuita Gimnázium
és Kollégium

SÁRGA CSILLAG FÉNYE KIÁLLÍTÁS

szeptember 13. péntek | 17:00

Zenepalota aula

II. MISKOLCI ARS SACRA FESZTIVÁL MEGNYITÓ ÜNNEPSÉG

szeptember 13. péntek | 18:00

Zenepalota, Bartók terem

VÁROSI ZARÁNDOKLAT

szeptember 14. szombat | 08:00

Miskolc valamennyi temploma

SZENT KERESZT FELMAGASZTALÁSA BÚCSÚI SZENTMISE

szeptember 14. szombat | 17:00

Kálvária-Kápolna

ÜNNEPI SZENTMISE ÉS ZENEI ÁHÍTAT A MINORITA TEMPLOMBAN

szeptember 15. vasárnap | 11:00

Minorita Nagyboldogasszony Templom

REGŐS ZSOLT ÉS BARÁTAI KONCERTJE

szeptember 15. vasárnap | 16:00

Zárdakápolna

KONCERT A MINDSZENTI TEMPLOMBAN

szeptember 15. vasárnap | 18:00

Mindszenti Templom

„JÖVEL SZENTLÉLEK ÚRISTEN”

Hangverseny

szeptember 15. vasárnap | 19:00

Belvárosi Evangélikus Templom

MAGYAR SZENTEK, BOLDOGOK ÉS TISZTELETREMÉLTŐ SZEMÉLYEK

Tablókiállítás

szeptember 16. hétfő | 14:00

Fráter György Katolikus Gimnázium és
Kollégium

IRODALMI ELŐADÁS SZABÓ LŐRINC MEGLEPETÉSEK C. VERSE ALAPJÁN

szeptember 16. hétfő | 14:00

Művészetek Háza Kávézó

DOBOS KLÁRA FOTÓKIÁLLÍTÁSA AZ ARS SACRA FESZTIVÁL RÓL

szeptember 16. hétfő | 15:00

Művészetek Háza Kortárs galéria

PILINSZKY SZÍNHÁZA

szeptember 16. hétfő | 16:30

Thália-ház

(Miskolci Színészmuzeum)

TÓTH-VAJNA ZSOMBOR ÉS ÁCS GABRIELLA ANGOL BAROKK ESTJE

szeptember 16. hétfő | 18:00

Belvárosi Református Templom

SZAKRALITÁS SZEGLETKÖVEI: TUDOMÁNYOS KONFERENCIA

szeptember 17. kedd | 09:00-15:00

Miskolci Akadémiai Bizottság
(MAB) Székház

RUDOLF MIHÁLY
ÉPÍTÉSZETI KIÁLLÍTÁSA
szeptember 17. kedd | 15:30
Városháza Aula

ASSISI HÍVLAKE..
A Versbarátok Köre előadása
szeptember 17. kedd | 16:30
Városháza Díszterem

DÍCSÉRJÉTEK ISTENT
AZ Ő SZENT HELYÉN
A Lévay József Református Gimnázium
kórusának jubileumi koncertje
szeptember 17. kedd | 18:00
Avasi Református Műemlék Templom

A TISZTELETREMÉLTÓ –
KELEMEN DIDÁK SZOLGÁLATA
Filmvetítés
szeptember 18. szerda | 09:00
Művészetek Háza, Uránia terem

CREMONAI HEGEDŰK,
MISKOLCI ZENÉSZEK
Filmvetítés
szeptember 18. szerda | 11:00
Művészetek Háza, Uránia terem

ARS SACRA FLASHMOB 2024
szeptember 18. szerda | 14:00
Miskolci Pláza

A MISKOLCI ZSIDÓSÁG TÖRTÉNETE
szeptember 18. szerda | 15:00
Miskolci Zsidó Múzeum és
Látogatóközpont

MISKOLCI KERESZTÉNY SZEMLE
FOLYÓIRAT BEMUTATÁSA
szeptember 18. szerda | 16:00
Művészetek Háza Kávézó

ARTTÉR KÖZÖSSÉGÉPÍTŐ
BESZÉLGETÉS
szeptember 18. szerda | 17:00
Művészetek Háza Kávézó

A KLEZMER ZENE SOKSZÍNŰ
VILÁGA
szeptember 18. szerda | 19:00
Zenepalota, Bartók terem

GÖRÖGKATOLIKUSOK
ÉVSZÁZADOS ÖRÖKSÉGE
szeptember 20. péntek | 10:00
Herman Ottó Múzeum,
I. emeleti kiállítótér

SZENT EFRÉM FÉRFIKAR
KONCERTJE
szeptember 19. csütörtök | 19:00
Görögkatolikus Székesegyház

ABAÚJSZOLNOKI OLTÁR,
AZ ARS SACRA MŰTÁRGYA
szeptember 20. csütörtök | 10:00
Herman Ottó Múzeum,
I. emeleti kiállítótér

SZENDRŐ ÉS SZINPETRI
SZAKRÁLIS KINCSEI
szeptember 20. péntek | 09:00
Assisi Szent Ferenc Templom

FLASHMOB A MISKOLCI PLÁZÁBAN
szeptember 20. péntek | 14:00
Miskolc Pláza

„AZ IGAZSÁG BÉKÉT TEREMT”
KÉPZŐMŰVÉSZETI
PÁLYÁZATI KIÁLLÍTÁS
szeptember 20. péntek | 15:00
Herman Ottó Múzeum,
Feledy-ház

**BÉKESSÉG ÓRÁJA
AZ ÉLTETŐ LÉLEK IRODALMI KÖR
ELŐADÁSÁBAN**

szeptember 20. péntek | 16:30
Városháza Díszterme

„SZÍNÉRŐL SZÍNRE LÁTVÁN”

Hangverseny
szeptember 20. péntek | 19:00
Diósgyőr-Vasgyári Római Katolikus
Templom

LEGYEN EZ A TE NAPOD!

Keresztény Családi Nap
szeptember 21. szombat | 09:00-18:00
Görömbölyi Görögkatolikus Templom
Görömbölyi Szabadtéri Színpad,
Művelődési Ház

**„ELVESZÍTHETETLEN ÖRÖM”
VERSMONDÓ VERSENY
DÖNTŐ-GÁLA**

szeptember 21. szombat | 10:00
Magyar Tudományos Akadémia
MAB székház

**“MEGISMERTÜK ÉS HITTÜNK
A SZERETETBEN”
PITTI KATALIN VERSE DALESTJE**

szeptember 21. szombat | 17:00
Magyar Tudományos Akadémia
MAB székház

**ZENÉS DÉLELŐTT A LILLAFÜREDI
PALOTASZÁLLÓBAN**

szeptember 22. vasárnap | 10:00
Palotaszálló

**HÁLAADÓ SZENTMISE BÖJTE CSABA
TESTVÉRREL**

szeptember 22. vasárnap | 11:00
Miskolci Minorita Templom

**FLACH ANTAL: MISKOLCI DALOK,
DALLAMOK C. KÖNYV BEMUTATÓJA**

szeptember 22. vasárnap | 17:00
Művészetek Háza Kávézó

ÜNNEPÉLYES ZÁRÓGÁLA

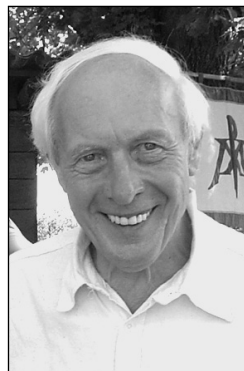
szeptember 22. vasárnap | 18:00
Művészetek Háza

Egy európai és evangéliumi ember

A 92 ÉVES KUKLAY ANTAL PORTRÉJA

Nagyon örülök, hogy A Szív magazin úgy ítélte meg, hogy a Borsod-Abaúj-Zemplén vármegyéről szóló szám nem jelenhet meg Kuklay Antalról szóló cikk nélkül. Ha rajtam múltna, egy Magyarországról vagy akár Európáról szóló szám sem jelenhetne meg nélküle. Mert Tóni atya európai ember, a szó legigazabb, legszebb értelmében. Hosszú élete során – idén júniusban lesz kilencvenkét éves – bármelyik európai egyetemen taníthatott volna. Már csak a nyelvismeretei alapján is. Ehhez képest több mint egy emberöltőn keresztül (miután az 1956-os eseményekben való részvételéért kapott hosszú börtönbüntetése után szabadult) egy ezerháromszáz lelkes zempléni falunak volt a plébánosa. Talán ennek is köszönhető életének hibetetlen evangéliumi kisugárzása.

Kuklay Antal atya

Egy időben Tóni atya így szerette mondani: „Ötféle dologgal foglalkozom. Először is Köröm község plébánosa vagyok, öt filiával” (ami további öt másik egyházközség „oldallagos ellátását” jelentette). „Másodsor, vezetem a sárospataki egyházi gyűjteményt” (amelynek alapító igazgatója volt). „Harmadsor, művészettörténetet tanítok az egri teológiai főiskolán” (és – hadd tegyem hozzá – nemcsak ott, hanem bárhol, úton-útfélen is). „Negyedszer, a Conditio Humana Egyesület alapítójaként fogyatékos gyerekek üdültetését szervezem” (ami önkéntesek segítségével folyó nyaraltatást jelentett általa felújított plébániákon). „Ötödször, szerkesztek egy időszakos kiadványt” (amelynek cikkei gyakran Jacques Maritain francia filozófus életművét dolgozták fel). „Hatodsor pedig »vándorprédikátor« vagyok, aki szabadidejében Pilinszky János költészetét kutatja, és ezzel az ürüggyel járja az országot, hogy hirdesse az embereknek az evangéliumot.” Mindez persze csak a kerete annak a magas hőfokon égő belső, szellemi-spirituális tevékenységnek, amelyről nehéz számot adnom. Már csak azért is, mert mélyen és személyesen is érintve vagyok: önmagam számára úgy fogalmazom: felnőttételem legfontosabb korai iránymutatásait Tóni atyától kaptam.

„MIKOR ETTÉL UTOLJÁRA?”

Kuklay Tóni atya nem a szó hétköznapi értelmében volt plébános. Például nemcsak felújította a körömi plébániát – a sajlóádi pálosok 1749-ben emelt barokk műemlék épületét –, hanem visszaállította eredeti funkcióját is: vendégházat üzemeltetett, évente

sok száz vendégéjszakával. Nehezen tudom érzékeltetni, mit jelentett nekem az a hely, ahová a kilencvenes években papnövendékként bármikor megérkezhettem, az éjszaka közepén is, bejelentés nélkül, Tóni atya mégis zokszó nélkül ajtót nyitott, vacsorával és szállással kínált... Sosem felejttem el a minden alkalommal megismétlődő első kérdéseit: „Éhes vagy? Mikor ettél utoljára?” A szünidők alatt nemegyszer szerveztünk itt lelkigyakorlatot vagy éppen informális filozófiai szimpóziumot, baráti körben, hiszen ha éppen arról volt szó, tizenöt-húsz fő gond nélkül alhatott a hatalmas épületben, matracokon, hálózsákban. Ezért aztán sokan és sokszor éltünk (és éltünk vissza) Tóni atya vendégszeretetével. Nyáron művészek és restaurátorok is laktak a plébánián, Tóni atya barátai (néha alkohol- vagy drogrehabilitációs „mellékes” cézzal). Máig emlékszem a megrökönyödéseimre, hogy ilyenkor Tóni megengedte, hogy dohányozzanak a házában.

ÉRTÉKREND

Mert Tóni atya türelme egészen elképesztő méreteket öltött. Mintha az egész világ belefért volna a szívébe... Persze először megbotránkoztam, amikor – még fiatal papként – szembesültem azzal, hogy egy szobában adott szállást egy fiatal külföldi párnak, akik *meg sem voltak házasodva!* Amikor négy szemközt ezt számonkértem rajta, Tóni atya arról kezdett beszélni, hogy 1956 után együtt volt a börtönben ennek a fiatalembernek az apjával, aki nagyon derék ember volt, és most ő is örül, hogy a régi barátja fia így „talpra esett az életben” – *még barátnője is van!* Mintha nem is értette volna az én moralizáló, „népnevelő” felbuzdulásomat. Akkor kezdtem megsejteni, mit jelent feltételek nélkül szeretni az embereket.

Nem tudok olyan esetet felidézni, amikor Tóni atyát valami is kihozta volna a sodrából. Pedig hát egy vendégházban sok minden megtörténik. Egy alkalommal az egyik fiatalokból álló csoport a frissen restaurált barokk bútorokra teregette ki száradni a vizes törülközőit... Tóni akkor is csak szelíden kérte, hogy ezentúl jobban vigyázzanak a ház berendezésére, mert minden egy egyházi gyűjtemény része. Később el is mesélt ezzel kapcsolatban egy megvilágító történetet. Állítólag az egyik Esterházy gróffal történt, hogy amikor egy barátjával kávézott a kastélyukban, az illető véletlenül felborította a meissenai porcelánkészítést, s mindenre ráfolyt a kávé. A vendég zavartan mentegetőzött, hogy az óraszíja beleakadt az asztali csipketerítőbe, mire a gróf derűsen válaszolt (és Tóni atya ezen a ponton mókás élvezettel, racsolva utánozta egy arisztokrata hanghordozását): „Ugyan, kérrlek, hiszen azért van!” (Mikor pedig provokálón érdeklődtem, hogy ezt meg hogy kell érteni, szűkszavúan csak ennyit mondott: „Ők még tudták az értékrendet. Hogy valójában minden az emberért van...”)

„ÖKUMENIKUS” ÉLETSZEMLÉLET

Egyszer hónapokon keresztül egy japán buddhista szerzetes lakott nála a plébánián, „Inove bácsi”. Nem tudom, hogy került oda, de láthatóan jól érezte magát; szeretett például minden étkezés után egy fél órácskára kimenni a kertbe sétálgatni. Tóni később elmesélte, hogy magában szégyenkezett a kert állapota miatt: rengeteg teendője folytán akkoriban nem maradt energiája azt is rendben tartani: nyíratlan

volt a fű, és mindenhol burjándzott a gaz. Ugyan milyen szemmel nézi ezt a buddhista vendég, aki a japánkertek gondosan nyírott növényeihez és gereblyével fűsült kavicsútjaihoz van hozzászokva? Inove bácsi azonban csillogó szemmel nyilatkozott: „Olyan gyönyörű itt minden!” Tóni atyának akkor nyílt meg a szeme saját kertje természeti szépségeinek értékelésére.

Az egyik este aztán úgy esett, hogy a japán vendég készítette a vacsorát. Történetesen a plébánián éppen egy nagyobb miskolci vendégcsoport is tartózkodott, ők is meghívást kaptak hát az egzotikus szenzációra. A szerzetesi menü viszont egy kis sült csirkét is tartalmazott. A csoportban volt egy testnevelőtanár – a vegetarianizmus nagy prófétája –, aki ezen a ponton energikusan vitába szállt Inove bácsival. Tóni atya kedvtelve mesélte az ironikus helyzetet: egy miskolci tornatanár próbálta meggyőzni a japán buddhista szerzetest, hogy nem szabad húst ennie. „Csak kicsit, csak kicsit!” – védekezett a japán, és mutatta is, hogy igazán nem nagy mennyiségről van szó. Tóni atya olvasatában ez a pillanat az erőszakos és intoleráns nyugati életszemlélet összeütöközését szemléltette a keleti, kontemplatív hozzáállással: a fekete-fehéret látó „vagy-vagy” paradigma feszült neki a harmóniaérzékenyebb „is-is” nézetnek. Tóni atya, azt hiszem, ebből a szempontból „keleti embernek” számított.

BÖRTÖNTAPASZTALATOK KÖVETKEZMÉNYEKSEL

Persze nem megalkuvás árán. Ha valami, amivel Tóni atyát nem lehet vádolni, az éppen az opportunizmus. Tudtuk, hogy Budapesten és Márianosztrán éveket töltött a kommunisták börtöneiben. Az 1956-os forradalom kitörése idején éppen a doktori disszertációját írta latin nyelven a budapesti Hittudományi Akadémián, ám a házi őrizetéből kiszabadult Mindszenty József kérésére ő is segített az Állami Egyházügyi Hivatal iratainak lefoglalásában. Tóni atyát ezért a „Turchányi Egon (Mindszenty titkára) és társai” elleni koncepciós perben tíz év börtönre ítélték, amiből hat és felet le is töltött. 1963-ban közkegyelemmel szabadult, ám még hosszú ideig nem kapott egyházi működési engedélyt. Segéd munkásként dolgozott hát, mellette pedig művészettörténeti oklevelet szerzett, amellyel később megalapította a sárospataki Római Katolikus Egyházi Gyűjteményt. Ezzel rengeteg értéket mentett meg gátlástalan kincsvadász kereskedőktől.

Hogy ez zátonyra futott élet volna? Tóni atya egyszer így kommentálta saját sorát: „Micsoda kegyelem, hogy börtönbe kerültem! Ha nem így történik, egyszerűen ugyanolyan teológiatanár lettem volna, mint bárki más, és sohasem találkoztam volna azokkal a rendkívüli emberekkel, akik teljesen átalakították a világlátásomat.” Megütöttek a szavai: lehetséges az isteni kegyelmet látni ilyen tragikus életeseményekben is? (Vagy még inkább: azzá „változtatni” őket?) Ennyi minden múlna azon, *hogyan* dolgozzuk fel azt, ami történik? Hát igaz *az életre is az*, amit a művészetekről mondanak, hogy nem a „mi” számít, hanem a „hogyan”? Hiszen nyilvánvaló, hogy Michelangelo ugyanolyan grafitot használt a rajzoláshoz, mint egy iskolás gyerek, legfeljebb a felhasználás hogyanjában volt a különbség – de vajon érvényes ez az életre is? Nos, Tóni atya életére kétségtelenül igen. Egy személyes beszélgetésben elmesélte,

hogy fiatal papként – az akkoriban divatos újskolasztikus teológia szellemi hatása alatt – rettenetes aggályok kínozták amiatt, hogy az eucharisztia apró darabjai esetleg veszendőbe mennek, ha nem végzi elég lelkiismeretesen a kehely és a kehelykendő megtisztítását. Hiszen ezáltal Krisztus teste szentségtelenedhet meg! „A börtönévek alatt ezek a szorongások nyomtalanul eltűntek belőlem” – kommentálta egyszerűen.

KUDARCÉLMÉNYEK ÉS HIBÁK

Tóni atya élete később sem volt folyamatos diadalmenet. Nem hosszabbították meg a teológiai tanári megbízatását, mert egy alkalommal művészi-építészeti szempontból nyilvánosan kritizálni merete az egyházmegye egyik templomát, amelyet pedig az akkori püspök építtetett. Egyházközségében is érték nehézségek: egy alkalommal egy asszony plátói szerelemre lobbant iránta, és féltékenységi jelenetekkel üldözte. Persze nem állítom, hogy Tóni atya mindig és mindenben hibátlan lett volna. Be kell ismernem, hogy elfogult vagyok, hiszen először apapótlékot, később lelki mestert, mára pedig atyai jóbarátot kaptam benne. Néhány korlátjáról magam is tudok: például – mivel egész életében hozzászokott, hogy önállóan döntsön – vezetőként alighanem hajlott a tekintélyelvűsége; s talán egyben-másban a látszatra, a saját jó hírére is jobban vigyázhatott volna. Biztos van más is, nem tudom. De az elmúlt közel négy évtized alatt elég jól megismertem ahhoz, hogy ki merjem mondani: számomra a keresztény élet és a radikális Krisztus-követés modellje ő. Olyasvalaki, akinek világlátása és egyénisége az evangélium jó illatát árasztja.

SZOCIÁLIS (EVANGÉLIUMI) ÉRZÉKENYSÉG

Van még valami fontos, amit Tóni atyától (vagy jobban mondva rajta keresztül) tanultam meg. Az egyik nyári szünetben kezdődött, amikor – római ösztöndíjas fiatal papként – egy hétig helyettesítettem a körömi plébánián. Városi gyerek vagyok, tehát sok új élmény ért e szokatlan környezetben. Először tapasztaltam meg például, hogy amikor reggel fél hét felé a templom irányába baktatok, és „jó reggelt”-tel köszönök a szembejövőknek, „jó napot”-tal köszönnek vissza. Érthető hát, hogy eleinte bizony nemigen tudtam, merre hány méter. Így történt, hogy amikor cigány gyerekek csengettek be különböző ürüggyel a plébániára (mert annak a híre azért hamar elterjedt, hogy új pap érkezett), vettem a gitáromat, és játszottam nekik néhány ifúsági éneket. Csodálkoztam is, hogy pár nap elteltével már létezni sem tudtam, mert állandóan szólt a kapucsengő. Új szabályt vezettem be tehát: ezentúl senkinek semmit! Ekkor történt, hogy egy idős cigány asszony jött, és szelíden kérte, nem szedhetné-e össze a lehullott szilvát a kertben. „A fán lévőkhöz nem nyúlok...” – mondta alázatosan. Ahogy határozottan elküldtem, még szomorú pillantással visszanezett: „A plébános úr meg szokta engedni...” Abban a pillanatban számomra egy kicsit megállt az idő, és rám szakadt egyfajta szégyennel kevert fájdalom érzése, amit máig sem felejtettem el. Egy életre megváltoztatott – legalábbis ezt remélem.

Azt hiszem, Tóni atya is akkor került kapcsolatba igazán az emberi nyomorúság mélyebb bugyraival, amikor egyszer csak egy olyan faluban találta magát, ahol a hí-

veinek növekvő százaléka (eleinte egyharmada, később fele) roma származású volt. Többször is betörték hozzá, kirámolták a fészert, a garázst, elvittek mindent. Tanúja voltam, hogy amikor az egyik reggel hiányoztak a karítászadományokat tartalmazó banánosdobozok, csendesen csak ennyit mondott: „Jól van, eljutottak a rendeltetési helyükre...” (tudniillik a „telepre”). Játsszóházat is szervezett a falubeli „magyar” asszonyok segítségével. Egyikük így összegezte az első hónapok meglepetészerű tapasztalatát: „Hiszen ezek a cigány gyerekek ugyanolyanok, mint a mieink!”

Az a gyanúm, hogy Tóni atya számára a közepsúlyos testi és értelmi fogyatékkal (ma úgy mondanánk: „fejlesztési kihívásokkal”) élő gyerekek és fiatalok üdültetése is valahogy így kezdődött – szinte véletlenül. Meglátta az igényt, hagyta, hogy visszahangot verjen a szívében, és munkához látott. Az „intézeti” gyerekek és fiatalok egyik első csoportjából valaki – mikor először hallott arról, hogy nyaralni készülnek – ezt kérdezte tőle: „Tóni bácsi, hogy kell »nyaralni«...?” Ennek a kezdeményezésnek a gyümölcse a *Conditio Humana* Alapítvány, amelynek köszönhetően én magam is életemben először kóstoltam bele az önálló és felelősségteljes „táborvezetés” tapasztalatába (no meg persze a taknyos orrok és kakás fenekék „hétköznapi misztikájába”). Nincs rá bizonyítékom, de meg vagyok róla győződve, hogy e tapasztalatok nélkül ma más ember és más pap volnék.

PILINSZKY

Kuklay Tóni atyát az irodalomszerető emberek persze elsősorban *A kráter peremén* című, Pilinszkyról szóló monográfiája révén ismerik. Pilinszky János – merem állítani – a múlt század legnagyobb katolikus költője, akivel bár Tóni atya csak egyetlen alkalommal (szinte stílszerűen egy kávéházban) találkozott, az intellektuális élmény hatására magányos „hosszú téli estéinek” állandó „vendége” lett a körömi plébánián. Ezekből az elmélkedésekből született az a kötet, amely Tóni atyát egyszeriben Pilinszky lírájának (különösen az utolsó alkotói korszaka nehezen érthető verseinek) ismert értelmezőjévé és országszerte népszerű előadóvá avatta. A Pilinszky költészetére használt legtalálhatóbb szintagma az „evangéliumi esztétika”, személye pedig hitelt érdemlően leginkább a „szenvedő misztikus” képével ragadható meg. E két szóösszetétel Tóni atya életének is leghitelesebb összefoglalója.

(Megjelent a Szív újság júniusi számában)

BALOGH JUDIT

A református hitélet nyomai a 17. századi naplókbán

A középkor végére Európa szerte egyre fontosabbá vált az egyéni hit megélése a közösségi hitélmények mellett. A devotio moderna mozgalom szerves folytatásaként a kora újkor folyamán az egyéniség, az individuum a hitélet terén is előtérbe került. Mind a reformátorok egyéni megtérést, bűnbánatot, bibliolvasást és Isten-kapcsolatot szorgalmazó tanításai, mind pedig szent Ignác lelki gyakorlatai és a közösségi zsolozsmázásról, a liturgiáról az egyéni szemlélődésre helyezett hangsúlyai ebbe az irányba mutattak. A kora újkor mindemellett a személyes források megszorodásának az időszaka is. Egyre több egodokumentum készült, egyre több lett a napló, emlékirat és a személyes, családi levelezés is. Ezekben a forrásokban a szerzők magánéletére is jobban ráláthatunk, sőt némelyikükben maga a levélíró vagy naplóíró maga is reflektált a saját helyzetére, érzéseire, hitére. Az Erdélyi Fejedelemség a kora újkorban a leginkább multikonfeszzióális állammá vált, hiszen a négy úgynevezett bevett vallás mellett jelen volt az anabaptizmus, az ortodoxia és a szombatosság is.

A tanulmányomban egy olyan, 17. századi székely főember hitgyakorlatának a nyomait igyekeztem összeszedni, aki számos forrást hagyott hátra. Követként kiterjedt levelezést folytatott elsősorban Teleki Mihály kancellárral és a diplomácia irányításában még szerepet játszó Teleki klientúra legfontosabb tagjaival, Naláczy Istvánnal és Székely Lászlóval, valamint további összefüggő követjelentések és naplóbejegyzések is maradtak utána.

Hídvégi Nemes János az egyik legősibbként számon tartott háromszéki székely primori családból származott. A família gyakorlatilag folyamatosan jelen volt a széki, lokális elitben, komolyabb birtokrendszert azonban jó ideig nem tudtak építeni. A családból 1614-ben csupán Nemes János és Balázs lustrált mindössze 12 jobbágyával,¹ a források szerint azonban Tamás más 1615-ben háromszéki főkapitány lett,² ami arra utal, hogy a család nem, vagy csak részlegesen volt jelen az 1614-es Bethlen Gábor elrendelt összeírás alkalmával.³ Nemes Tamás 1627-ben jelent meg először az össze-

¹ Balogh Judit: A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében. Kolozsvár, 2005. 181.

² Pálmay József: Háromszék vármegye nemes családjai. Sepsiszentgyörgy, 1901. 338.

³ BALOGH (2005) 170–181.

írásokban, elenyésző számú jobbággal.⁴ Bethlen Gábor birtokadományozásai során a család két tagja, hídvégi Nemes János és Balázs is megkapta az utód nélkül meghalt Geréb János árapataki és erősi részjóságait 1614. március 15-én.⁵ Ugyanekkor a Kézdi széki Alsótorján Nemes Mihályt gyermekként írták össze.⁶ A rendkívül ősi család kora újkori karrierje valójában ekkor indult el. Nemes Tamás Mikó Zsuzsannát vette feleségül és a frigyből született gyermekek közül sokan megérték a felnőttkort. Így szinte egyetlen generáció alatt jelentős rokonsági hálót építettek ki a Székelyföldön, valamint azon kívül is. Nagyon érdekes, hogy a testvérek közül relatíve sokan választottak nem székely származású házastársat, ami némi tudatosságra utal a hatalomépítés tekintetében. A család tagjai ugyanis egyszerre próbálták szerencsét a székelyföldi és az országos elitben is.⁷ A népes családból három fiú alapított családot, György a kolozsvári Kassai Annát vette feleségül, Tamás nagymegyeri Keresztesi Juditot, a legmagasabbra jutott János első felesége Pápai Anna, a második pedig brenhidai Huszár Borbála volt.⁸ Az összesen öt leány közül csupán Ilona és Erzsébet mentek feleségül székely nemesekhez, Ilona a gyalakutai Lázár Györgyhez, Erzsébet a sepsiszentgyörgyi Daczó Jánoshoz.

Nemes János nemcsak tehetséges diplomata, de a felekezett támogató református,⁹ művelt naplóíró is volt. Az iskoláiról nincsen tudomásunk, de feltehető, hogy a nagy hírű marosvásárhelyi kollégium, esetleg a gyulafehérvári iskola diákja volt, sok más székelyföldi társához hasonlóan. A vásárhelyi kollégiumban akkor még elsősorban olyan diákok tanítottak, akik a puritán szemléletű Martonfalvi Tóth György környezetében nevelődtek.¹⁰ Noha nincs mód, hogy Martonfalvi puritán mivoltát elemezzük, de még az ő teológiai felfogásában is egyszerre volt jelen az ortodox és puritán szellemiség egy erős puritán ízü nyelvhasználattal. A 17. század második felében a puritán hatás akkor is jelen volt az erdélyi társadalomban, amikor a puritán szellemiség egésze nem jelent meg az illető életében vagy egyéb politikai cselekvéseiben. Nemes János ezt a megterésközpontú, sajátosan és az ortodoxiához képest erősen kálvini nyelvet használta, amikor szinte minden esztendő hosszabb vagy rövidebb személyes imádsággal kezdett és fejezett be. Az imádságai szövege jól mutatja puritán műveltségét, bibliai ismereteit, a református teológiában való jártasságát.

Nemes János naplója, amely az 1651 és 1686 közötti évek történéseit jegyezte fel, elsősorban események rögzítésével, számottevő önreflexió nélkül. A naplót Nemes

⁴ Uo. 209.

⁵ Erdélyi Királyi Könyvek 7:181.

⁶ BALOGH (2005) 170.

⁷ Pálmay József. 1901. 339.

⁸ Kolthay István: A brenhidai Huszár és a kövesdi Báró Huszár család eredete és leszármazása. hn. 2009.

⁹ Hídvégi Nemes János a sepsiszentgyörgyi Daczó Jánossal együtt a korszak azon székely nemesei közé tartozott, akik aktívan támogatták a saját felekezetüket, sőt részt vett abban a többségében székely nemesekből álló csoportban is, ami felekezeti alapon szerveződött és Bethlen Miklós lett a vezetője, aki benősült a székely elitbe úgy, hogy a házasság „szerzője” éppen Nemes János volt, hiszen nemcsak bemutatta Bethlennek Kún Ilonát, de a lakodalomban is főszerepet játszott.

¹⁰ CSORBA (2001) 4:576–594.

mindazonáltal nagyon szorgalmasan vezette, havonta sok-sok bejegyzést téve. Nem tudjuk, hogy vajon ezek a bejegyzések egyidejűek voltak-e, de feltehető, az adatok más forrásokkal történt egyeztetése után, hogy időnként később írhatta le egy-egy hónap történéseit. Az 1651-es krosseni követjárásával kezdődött a napló. amikor Nemes János részese volt annak a követségnek, ami Rákóczi Zsigmond és Pfalzi Henrietta menyegzőjére kísérte a fiatal vőlegényt.

A napló legrészletesebb része ennek a követségnek a rendkívül alapos leírása. A napló mint a szubjektív történelem megalkotásának tere azt mutatja, hogy az írója számára ez az uralkodói esküvő tűnt élete legfontosabb történésének. A naplóírásra is emiatt adta a fejét, amit aztán olyan módon folytatott, hogy a maga által fontosnak ítélt eseményeket rögzítette. A legtöbb esemény a Nemes János családi váltoásaival, utazásaival és a kapcsolati hálójával kapcsolatos cselekedet volt, esküvők, keresztelések, temetések, ebédek, vadászatok.

A viszonylag rövid bejegyzések mellett a többihez képest hosszabbak azok az imádságok, amiket Nemes az évek végén és/vagy elején megfogalmazott. Az 1651-ben megkezdett napló az első években nem tartalmazott évkezdő és évről-évről záró imákat. Az 1651-es lakodalom utáni hálaadás és a szerencsés hazajövetelért való könyörgés volt az első imádság a naplóban.¹¹: „Uram Isten! Ki feljövételünket békességessé tevéd, könyörgök felségednek, visszamenetelünket is áld meg üdvösséges áldomással.” A hazatérésért a naplóíró egy még részletesebb imában adott hálát: „Uram Isten nagy hálakat adok én tenéked hogy engemet az én könyörgésemben meghallgattál és az én utaimban oltalmazd alá vévén, mindenféle gonosz veszedelemtől megőriztél, oltalmaztál és immáron házamba is béhoztál.”¹² Ez utóbbi imádság, noha lendületét, a szövegét tekintve erősen könnyvízű, az a imádságos könyvek szokásos fordulatait alkalmazza. Ezt követően pár éven keresztül a bejegyzések száma jóval kevesebb és rövidebb is, mint a fejedelmi menyegző leírása. Érdekes, hogy a naplóbejegyzések napi dátummal vannak ellátva, ám valószínűleg inkább utólag jegyezhetette őket le a szerző, legalábbis a megfogalmazás erre enged következtetni.¹³ A legfontosabbnak az országos politika eseményeit tekintette, valamint azokat az országos történéseket, amikhez köze volt. Emellett természetesen megemlíttette a családjában bekövetkezett változásokat, előszeretettel írt az ő vagy rokonsága, ismerősi köre ide-oda utazásairól is. Érdekes viszont, hogy a saját esküvőjének is éppen ugyanannyi félmondatnyi terjedelmet szentelt, mint a számára közömbös események megörökítésének.¹⁴ Az első, személyes érzelmeket tükröző bejegyzés, Sára nevű kislánya születése, keresztelése és négy nap múlva bekövetkező halálának leírása mellett már szerepelnek Istenre történő utalá-

¹¹ TT. 1902. 238.

¹² Uo. 238-239.

¹³ Jellegzetesen felsorolás szerűen rögzítette az eseményeket.

¹⁴ TT. 1902. 242. A menyegzője első feleségével, Pápay Annával 1653 május 20-án volt Bánffy-hunyadon. Sem itt, sem korábban a lánykérés alkalmával nem írta le a felesége nevét sem, ami utalhat arra, hogy a naplót csupán saját használatra a legszemélyesebb megörökítés szándékával jegyezte le.

sok.¹⁵ A rövid bejegyzésekben az 1655-ös évtől kezdtek feltűnni és sűrűsödni az „Isten kegyelmességéből” fordulatok. Az első év, aminek a végén rövid imádság szerepel, az 1656-os. Ekkor azonban még, csakúgy mint a következő év végén, egy rövid latin formulával zárta az esztendőt Nemes.¹⁶ Az 1657-es esztendő mellé odaírta utólag, hogy szomorú volt. Nemcsak a lengyel hadjárat kudarca miatt, amin Nemes János nem vett részt, hanem a családjában megélt veszteségek miatt is, ugyanis közel egy időben veszítette el Éva nevű kislányát és György nevű újszülött kisfiát. Ekkor egy kissé még hosszabb és személyesebb kegyes mondatokat jegyzett le a temetésük kapcsán.¹⁷ Az 1658-as évet kezdte először fohással, még mindig latinul: „In nomine Patris, Filii et Spiritus Sancti.”¹⁸ A gyermekek születését egyre több imádsággal és kegyes utalással köszöntötte. Az 1658. április 14-én, virágvasárnap született Elek nevű kisfiának születésekor jegyezte le, hogy „Adott Isten ő felsége feleségemnek egy kis fiat Eleket, kit az úr Isten éltesen s neveljen nevének dicsőségére s lelkének üdvességére.”¹⁹

Az első hosszabb, év végi imádság 1659-ben került a naplóba.²⁰ „És így végeződék el ez esztendő, melyben Isten ő felsége igaz itéletiből mind országunkban s mind országonk kivül valóban a mi kezünknek munkája szerint fogyata, s ostorozta, pusztíta és ronta; de mégis ő felsége irgalmasságát rajtunk fenntartotta s teljességgel mindenestől a mi érdemünk szerint e földről ez egyuttal el nem törle várván megtérésünket.²¹ A szöveg egyrészt a konkrét eseményekre reflektál, tehát nem csupán formulák gyűjteménye, másrészt tökéletes protestáns hitvallás is egyben. Ugyanilyen konkrét az 1660-as évet záró ima szövege is, ami azonban egy kötött mondattal végződik: „És így végeződék el az 1660-dik esztendő is, mely lón valóban nyomorúságos, változó és veszedelmes. Ebben esék Várad is török kézre az egész kereszténységnek nagy kárára s veszedelmére. Laus deo et gloria in secula seculorum amen.”²² Az 1661-es esztendő első napján már évkezdő fohászt is írt a szerző, teljesen beágyazva a hírek közlésébe: „Mely új esztendőben kezdendő új directió alatt újítsa meg Isten a mi megromlott, s utolsó veszedelemhez közelített országunknak is elveszett békességét szent fiánai érdemeiért, amen.”²³ A következő években, talán a folytonos küzdelmek és bizonytalanság miatt, jóval rendszertelenebb volt a napló vezetése, mint azt megelőzően, a fohások

¹⁵ TT. 1902. 243.: „Estve nyolcz óraker adott az úr Isten a feleségemnek egy kis leánykát, melyet mingyárást megkereszteltettem Sárának, az melyért áldassék az urnak neve mindörökkön örökké. Martius 4. Délután 4 és 5 óra között mulék ki e világból az én szerelmes kis leányom Nemes Sára. 15. Temettettem el az édes kis leányomat Sárát az oltszemi templomba.”

¹⁶ Uo.246: „Laus deo et gloria semper”

¹⁷ Uo. 246-247.: „temettettem el az én édes gyermekimet Nemes Györgyöt és Nemes Évát egy korporsóban a hídvégi nagyobbik templomban az asztal alá, a boldog feltámadásnak jó reménysége alatt, kit a felséges Isten engedjen mindnyájunknak fiáért Jézusért.”

¹⁸ Uo. 248.

¹⁹ Uo. 249.

²⁰ Uo. 256.

²¹ Uo.

²² TT. 1902. 263.

²³ Uo. 375.

is elmaradtak. Az 1663-as év azonban újra évkezdő imádsággal kezdődik, ami azonban formulából áll: „Úr Isten a te nevednek dicsőségéért az új esztendőben újítsd meg a mi napjainkat, mint vala régenten, virraszd fel a te békességednek kegyelmét mi rajtunk, hogy mindörökké néked tulajdonítsunk dicsőséget, amen.”²⁴ Ekkorra újra helyreállt a naplóvezetés korábbi rendje, mert az évet újra egy imaszöveggel fejezte be Nemes: „Es így végeződék el az 1663-di esztendő is, melyet hogy Isten ő felsége valamivel az előbbieknél csendesebben engede eltöltenünk, áldott legyen szent neve érette. Ő felsége a következő új esztendőnek minden részeit idvességel lelki, testi áldásával megkoronázza szívből és tiszta lélekkel imádjuk érette amen amen.”²⁵ Ez a pár sor inkább sorolható a kevésbé reflexív vagy konkrét, inkább formulákra építő imák közé, nem úgy az 1664-es évet lezáró, ahol nagyon személyesen és konkrétan reagált az eltelt idő eseményeire: „És így végeződött el az 1664-ik esztendő is sok nyomorúsággal; és táborozással mindazonáltal mégis láttatik az elmúlt esztendő valamivel csendesebbnek az előtt elmúlt egy néhány esztendőknél, mert sem ellenség nem volt országunkban, sem magunk országunkon kívül nem hadakoztunk, melyért tulajdonítsunk egyedül az Istennek dicsőséget és méltóságot és könyörögiünk nagy ájtatos buzgósággal s alázatos szívvel, hogy a következő esztendőt annál is békeségesebbé, csendesebbé s bővebbé tégye szent fiáért, az úr Jézus Krisztusért, amen amen.”²⁶ Az amenek háromszori ismétlése és maga a szöveg is arra utal, hogy érzelmileg Nemes jobban átélte az általa leírtakat, mint általában. Az 1668-as év végi fohász még ezen is túltett abban a tekintetben, hogy komoly biblikus ismereteket mutat a megfogalmazása: „Így végeződék el Isten kegyelmességéből az 1668-ik esztendő, melyben Isten ő felsége igaz ítéletéből a proféczia szerint a mi bűneinkért kiszabadítás az ő lenit és gypját, a mi kezünkől elvevé a mustot divatjából, kiért áldassék az ő neve, hogy mégis teljességgel éhel halásra nem hagyja, amen.”²⁷ Az 1660-as évek végére az évkezdő fohászok is általánossá váltak, amik önreflexió nélküli, formulákra utaló mondatok voltak, míg a évet záró imákban inkább szerepeltek a megtörténteke utaló, saját fogalmazású gondolatok. Ettől eltért az 1672-es évkezdő fohász, amit a portai követségében vetett papírra Nemes János, amiben a biztonságos hazatértéért imádkozott: „Úr Isten, ki igaz, de egyszersmind igen irgalmas vagy, noha mi tőled semmit nem érdemlenénk, mert igen bűnösök vagyunk, de kérünk tégedet fiadnak nevében, áld meg ez új esztendőt békességgel, bővességgel. Minket is ez új esztendőben ujíts meg mind testünkben s lelkünkben s vigy ki innen e pogány nemzetség közül a mi édes hazánkba, hogy szerelmesinkkel és jóakaróinkkal együtt a te házában dicsérhessünk tégedet, amen.”²⁸ Az 1670-es évek folyamán az imákban Nemes egyre beszédesebbé vált és egyre többször írt le tökéletes református hitvallásokat ezekben. 1673 januárjában szintén egy hosszú és teológiaiailag is a protestáns hitelveket felmondó fohással

²⁴ Uo. 382.

²⁵ Uo. 385.

²⁶ Uo. 388.

²⁷ TT. 1902. 403.

²⁸ Uo. 532.

kezdte az esztendő bejegyzéseit: „Nagy kegyelemmel és irgalmassággal bővülködő szent úr Isten! ne nézzed a mi sok bűneinket, hanem ingyen való kegyelmességedből áld meg ez új esztendőt mindenféle bővséggel, minket is ez új esztendőben lelki, testi békességgel, egészséggel, csendes lelkiismerettel, hogy tégedet ez életben kezdet, szerént a következőkben vég nélkül dicsirhessünk, áldhassunk és felmagasztalhassunk amen.”²⁹ Ugyanezt a teológiai tudatosságot, az ingyen kegyelem hangsúlyozását találjuk az 1674-es évkezdő fohászában is: „Úr Isten alázatosan kérem felségedet, ne nézzed sok bűneinket s a te áldásoddal való gonoszúl élésünket, hanem ingyen való kegyelmedből áldj meg minket az új esztendőben lelki s testi ajándékokkal, hogy élhessünk nevednek dicséretére s lelkünknek idvösségére amen.”³⁰ 1674 júniusában halt meg Nemes János első felesége, Pápai Anna és júliusban temettette el. Mind a szeretett felesége halála, mind pedig a temetése kapcsán kegyes mondatokat írt le, amik közül a temetéskor lejegyzettek utaltak ismét tudatos református gondolkodásra, amikor a feleségét „idvezült”-ként említette: „Temettetem el idvezült édes feleségem, Pápai Anna testét, kit nyugoszszon Isten ő felsége az iteletnek ama napjáig.”³¹ Az ingyen kegyelem, az üdvbizonyosság tudata és a hálából megeléendő élet gondolata éppúgy megjelent Nemes János imádságaiban, mint Istennek dicsérete „félelemmel és rettegéssel”.³²

1676 februárjában Nemes János másodszer is megnősült, ekkor brenhidai Huszár Borbálát, Torma György özvegyét vette el. Az esküvő kapcsán jegyezte le az aráról, hogy „Isten életét nyujtsa, elméjét világosítsa, hogy csendes életet élhessünk Isten dicséretére s lelkünk idvességére, melyet cselekedjék fiáért, az Úr Jézus Krisztusért, amen.”³³

1676-ban a szerveződő Thököly felkelés megsegítéséről született döntéssel kapcsolatosan úgy vélekedett, hogy a magyarság megsegítését a fejedelemség református főurai szorgalmazták: „Végeztük el, kik ott voltunk Fehérvárott igaz reformátusok, hogy meg kell segilleni a magyarokat.”³⁴ Gondolkodásában tehát már viszonylag korán összekötődött a reformátusság és a magyarság védelme, támogatása. Ezt ismételte meg az év októberében, ahol kifejezetten azt fogalmazta meg, hogy a magyarországi felkelők támogatását csak a reformátusok csoportja szorgalmazta, az unitáriusok és a katolikusok viszont nem. Így vélekedett: „ha Isten nem könyörül rajtunk, csak utolsó veszedelem követ benünket, kivátképen minket reformatusokat. Isten kegyelmére bizván magunkat mi reformatusok azon egyeztünk meg ha ki szabad akarhatja szerint el akar menni, menjen el, de a catholicusok és az unitáriusok nem egyeztek velünk ebben.”³⁵ Az év végén megbetegedett Nemes eret vágatott magán a gyógyulás érdeké-

²⁹ Uo. 536.

³⁰ Uo. 539.

³¹ TT. 1902. 541.

³² Uo. 548.: „Téged tisztelhessünk félelemben és rettegésben”

³³ Uo. 549.

³⁴ Uo. 553.

³⁵ Uo. 554.

ben, amiről így írt: „Vettem purgatiot magamhoz, mely is Isten után igen használt.”³⁶ A puritán tanítóktól tanult nyelvezet precíz használatát mutatja a megtérés rendkívül gyakori emlegetése, annak a hangoztatása, hogy Isten megbüntet, de mégsem a bűnök szerint bánik a híveivel: „Áldott légyen az ő felsége neve, hogy mégis nem büntetett minket a mi bűneink szerint, hanem ingyen való kegyelméből mérsékelte meg csapását, várván megtérésünket ő felsége, kire segiljen ő felsége szent lelkének általa, amen.”³⁷ Az 1677-es, Béli összeesküvés évének végén írt imádságban az általános bűnbánati sorok mellett konkrét bűnöket sorolt fel nemes, amikor utalt az „egymás ellen költött sok hamis híre”-re.³⁸ Nem világos, hogy ebben magát is okolta-e, de az egyértelmű, hogy Béli Pál és társai tragédiájában sok hamis vád szerepét látta, még akkor is, ha ő maga Apafi fejedelem pártján maradt.

Nemes a napló egészében minden eseményt, saját betegségeit is Isten kegyelmének tekintette. Rendszeresen járt templomba, még betegen is folyamatosan hallgatott prédikációt. Valószínűleg volt udvari lelkésze, akiről azonban, érdekes módon, nem tesz név szerint is említést. A, hogy magát „igaz református”-nak tartotta, nemcsak a szóhasználatából és az imádságának a teológiai tartalmából következik, de maga is leírta ezt önmagáról. Fohászai tudatosan használt, puritánoknál is megjelenő fordulatok sokaságát tartalmazták, amiket szabadon alkalmazott a saját helyzetére. Fontos, naplóban is megemléltet élményei voltak az úrvacsoraosztások.³⁹ A református egyház iránti elkötelezettségét maga is többször megemléltette a naplóban, de így tett az egyik fia is, a második feleségétől született Mátyás nevű gyermeke. Nemes Mátyás az udvarhelyi református gyülekezetek kurátora és az udvarhelyi református gimnázium inspektora volt, bőkezűen támogatta az egyházát.

A vásárhelyi kollégiumban akkor még elsősorban olyan diákok tanítottak, akik a puritán szemléletű Martonfalvi Tóth György környezetében nevelődtek.⁴⁰ Noha nincs mód, hogy Martonfalvi puritán mivoltát elemezzük, de még az ő teológiai felfogásában is egyszerre volt jelen az ortodox és puritán szellemiség egy erős puritán ízű nyelvhasználattal. A 17. század második felében a puritán hatás akkor is jelen volt az erdélyi társadalomban, amikor a puritán szellemiség egésze nem jelent meg az illető életében vagy egyéb politikai cselekvéseiben. Nemes János ezt a megtérésközpontú, sajátosan és az ortodoxiához képest erősen kálvini nyelvet használta, amikor szinte minden esztendő hosszabb vagy rövidebb személyes imádsággal kezdett és fejezett be. Az imádságai szövege jól mutatja puritán műveltségét, bibliai ismereteit, a református teológiában való jártasságát.

A jó természetű, mindenkivel a közös hangot megtaláló Nemes korán kezdte a diplomáciai karrierjét, hiszen már 1651-ben részt vett abban a küldöttségben, amely

³⁶ Uo. 554.

³⁷ Uo. 555.

³⁸ Uo. 560.

³⁹ TT. 1902. 570.

⁴⁰ CSORBA (2001) 4:576–594.

I. Rákóczi György fejedelem kisebbik fia, Zsigmond számára Krossenből feleséget hozott Pfalzi Henrietta személyében és részt vett a menyasszony szülőhelyén rendezett jelképes esküvőn ugyanúgy, mint ahogy a nagy pompával megtartott sárospataki lakodalomban is.⁴¹ Az első években még ritkábban vezetett napló⁴² tanúsága szerint II. Rákóczi György lengyel hadjáratából rendkívül szerencsés körülmények között, Béli Pál közbenjárására maradt itthon. Ez természetesen azzal a pozitív következménnyel járt, hogy nem esett krími tatár fogságba és nem kellett a család erejét meghaladó váltságdíjat összegyűjtenie sem. Már 1658-ban az erdélyi országgyűlés követségének a tagja volt.⁴³ Jelen volt a szászfenesi csatában, valamint Várad török ostromakor is, de mindig jó időben és óvatosan lavírozott a politikában. Sok székely nemessel ellentétbe Apafi Mihállyal is. A következő negyedszázad meghozta számára a lehető legteljesebb mértékű hatalomnövekedést a Székelyföldön belül és kívül egyaránt. A mértéktartó és bölcs Nemes már 1661 novemberében, Ali basa szelistei táborában kinevezte Apafi háromszéki főkapitánynak,⁴⁴ de 1662 májusa és 1663 májusa között Rhédey László töltötte be ezt a tisztséget.⁴⁵ Ezt követően újra Nemes Jánost választották főkapitánnyá, és 25 éven át, egészen a haláláig megmaradt ebben a pozícióban.⁴⁶ 1678-ban a fejedelmi tanács tagjai közé is beválasztották.

1667-es.⁴⁷ Az 1667-es követjárásról⁴⁸ fennmaradt Nemes János naplóbejegyzése, valamint rendkívül részletes követjelentése is, amelyben minden részletre kiterjedő alapossággal tájékoztatta a fejedelmet a Portán történekről, a kihallgatásokon elhangzottakról) első, nagyon kényes ügyekben eljáró portai követsége több mint fél éven át tartott, ennek során igyekezett a Portára menekült és ott az igazát kereső Zólyomi Miklóssal szemben Erdély, illetve a fejedelem érdekeit képviselni.⁴⁹ Nemes János a naplójában, amelyben hosszú hitvallások, református kegyességének a dokumentumai is találhatóak, részletesen ír a követségről. Leírása szerint 1667. május 6-án:

⁴¹ KÁRMÁN (2011). Die beiden Hochzeiten des Zsigmond Rákóczi: Die Selbstdarstellungsmöglichkeiten des Fürstentums Siebenbürgen in Rahmen der dynastischen repräsentativen Öffentlichkeit Mitteleuropas nach dem Dreißigjährigen Krieg. In: Geteilt – Vereinigt: Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert). Hrsg. Csaplár-Degovics, Krisztián–Fazekas, István. Berlin, 2011. 303–328.

⁴² S. SÁRDI (2014) 273–279. A Nemes János naplóról is említést tesz S. Sárdi Margit a naplókról írott könyvében.

⁴³ SZILÁGYI (1875–1898) 13:574.

⁴⁴ Történelmi Tár (1902) 379.

⁴⁵ Uo. 262.

⁴⁶ SZÁDECZKY (1927) 205.

⁴⁷ Történelmi Tár (1881) 386–390.

⁴⁸ KÁRMÁN Gábor Harsányi Jakabról írott monográfiájában (2013) egy fejezetet szentelt az 1650-es évek erdélyi követi feladatainak. Noha a mű nagyon fontos a portai diplomácia működése tekintetében, mivel jelen tanulmánynak a Portán megjelenők személye, felekezeti hovatartozása és Apafi fejedelem válogatási szempontjai állnak a középpontjában, ennél részletesebben nem kívánom tárgyalni a portai követek feladatköreit.

⁴⁹ Történelmi Tár (1902) 386.

Az méltóságos fejedelem Apafi Mihály uram ő nga parancsolatjából a nemes Erdély országa impositiójából, az nemes Zólyomi Miklós beszökése alkalmatosságával fennforgó veszedelmes állapotoknak Isten kegyelmességéből lecsendesítésére indultam Isten segítségéből a győzhetetlen hatalmas török császár kapujára hidvégi házamból, kit Isten boldogítson szent fiaért, amen.⁵⁰

A korábbi erdélyi portai diplomáciához képest fontos újdonságnak tekinthető, hogy nemcsak egy belpolitikai konfliktusban keresett jogorvoslatot a birtoka fejedelem általi elvétele miatt fellázadt nemes, hanem a Portán is komolyan vették a követelését, és a helyzet rendezése Nemes Jánosnak hosszú hónapokba került. A feladat kényes voltát jól mutatja, hogy Nemes követjelentése szokatlanul részletes volt, minden félmondatra aprólékosan kitért benne.⁵¹ Apafi fejedelem és a diplomáciát irányító Teleki Mihály kancellár, no meg Bornemisza Anna fejedelemasszony elégedett lehetett a háromszéki főkapitány munkájával, mert ezt követően az Eperjesre induló küldöttségbe is beválasztották.⁵²

Nemes János diplomáciai jártasságában annyira megbízott a fejedelem, hogy 1670-ben, azt követően, hogy Daczó János és Szilvási Bálint nem boldogult a bonyolult követi feladatokkal, újra csak rá bízták a főkövetséget.⁵³ 1671-ben⁵⁴ és egy év múlva is kapott a Portával összefüggő diplomáciai feladatokat.⁵⁵

Nemes János nemcsak a portai diplomáciának lett az egyik fontos szereplője, de főkapitányként Háromszék elitjének is. Különösen igaz ez a széki református elite, amelynek irányítójaként szoros kapcsolatot épített ki az országos elit több csoportjával is. Különösen Naláczy Istvánnal,⁵⁶ Apafi Mihály fejedelem egyik jobbkezeivel, de kivívtá Bethlen Miklós és apja megbecsülését is. Bethlen Miklós későbbi kancellár, az egész erdélyi református elit legjelentősebb alakja is több ízben megemlítette Önéletírásában. Nemes János fontos szerepet játszott Bethlen Miklós első házassága alkalmával, amikor a szintén református székely Kun Ilonát kérte feleségül⁵⁷ Bethlen Miklós kifejezetten rokonszenvvel írt róla az önéletírásában:

A szegény atyámnak kedves jóakarója lévén Nemes János (ki is már ekkor a Basa Tamás igen bölcsen cselekedett tisztei letétele után háromszéki főkapitány vala), vele közlök, és ugyan vele elmenék Fogarásból in anno 1667. márciusban ilyen szándékkal, hogy mind a két személyt megnézzem, és amelyiken az Isten az elmémet megnyugottja, azt az atyám megkéreti számomra. Elmenék én azért Nemes Jánossal Bodolára való szándékkal Brassóba, hol is azelőtt soha nem voltam; atyám és egyéb

⁵⁰ Történelmi Tár (1902) 397.

⁵¹ Török-magyarkori Állam-okmánytár 4:360.

⁵² SZILÁGYI (1875–1898) 14:59.

⁵³ Történelmi Tár (1902) 531–532.

⁵⁴ SZILÁGYI (1875–1898) 15:18, 23.

⁵⁵ Uo. 41–46.

⁵⁶ TML (1908) 206. Naláczy István Teleki Mihálynak írott levele arról tanúskodik, hogy Nemes folyamatosan kapcsolatban volt vele és számos apróbb szívességet tettek egymásnak.

⁵⁷ V. WINDISCH (1980).

tekintetekért a szász szomszédok igen jó szívvel látták s tartottak. Ott Brassóban megtudók bizonyosan, hogy a Béli kisasszony Vargyason Daniel Ferencné keze alatt legyen, nem az atya és anyja neveli; erre nézve én Bodolának feléje se menék, hanem csak egyenesen Zabolára Basa Tamás és akkor ugyanitt lévő Kún Istvánhoz. Nemes János fogta volt disponálni, hogy Osdoláról oda jöjjön az ipához.⁵⁸

A jó kapcsolat a későbbiek folyamán is megmaradt, ez mind Bethlen Miklós, mind Nemes János írásából látható. A Béli Pál-féle szervezkedés idején Nemes János éppen úgy kimaradt a lázadók közül, mint sógora, Daczó János,⁵⁹ a bebörtönzött Bethlen Miklós azonban vele szemben folyamatos rokonszenvvel viseltetett: „Nékem sem volt egy csepp hütelem is. Nemes Jánosnak, ki másként háromszéki főkapitány és jámbor, értelmes, hű, tisztességes ember volt, nem volt hütele; mert hiszen ha valakit, őtet illette volna a Háromszéki csendesítésére való követség.” Nemes 1678-as tanácsúrá választását is megemlítette Bethlen:

Ebben a gyűlésben tették az atyám helyett Bethlen Farkast cancellariusnak és Fejér vármegye főispánjának; Mikola Zsigmondot, Bethlen Gergelyt, Nemes Jánost tanácsnak; Mikes Keleмент ítélőmesternek; Portára választották ország követéinek Béliéik ellen Bethlen Farkast, Mikes Keleмент, egy szászt, és a latere majd meglátszó munkára Apor Istvánt.⁶⁰

Nemes János halála után a tisztségét, a háromszéki főkapitányságot közeli barátja, Bethlen Miklós kapta meg: „Nemes János meghalván, minden kérésem nélkül a fejedelem a háromszéki főkapitányságot nékem adá, csak elcsudálkozám rajta.”⁶¹

A Nemes János által írt naplóban minden évben többször tudósít arról Nemes, hogy a sógoránál volt vagy vele tartott valamilyen országos jelentőségű eseményre. 1669. július 28-án Daczó Jánossal együtt ment Nemes János Tusnádra, majd Csíkszeredába, „a Daczó uram kapitányságba való introductiojára.” Itt harmincadikán iktatták be a csíki főkapitányi tisztségbe „Daczó János uramot... ő nga parancsolatjából, Kálnoki Mihály uram volt mellettem egyik commissarius.”⁶² Az év decemberében Nemes János utazott Szenterszébetre Daczóhoz,⁶³ 1670 áprilisában Daczó János és Péter mellett Apor Lázár

⁵⁸ Uo. 624.

⁵⁹ A Szádeczky által „rezgelődés”-nek nevezett eseménnyel kapcsolatosan a mai napig inkább Bethlen Miklós narratíváját ismerjük, mint a valóságot. Nemes Jánosról sokan gondolják, hogy a fejedelem embere volt, a naplójából viszont kiderül, hogy legalább annyi időt töltött Bethlen Miklós körében, mint amennyit a fejedelem közelében. Daczó János szerepe ugyanilyen problematikus. Mivel csak Csíkszék többszöri tiltakozása után sikerült Apafi Mihálynak 1669-ben kineveznie a szék kapitányának és a kapcsolati hálója sem volt olyan erős és kiterjedt, mint a sógorának, Nemes Jánosnak, ezért feltehetjük, hogy míg Nemes inkább Bethlen Miklós és Apafi köre között mozgott, addig ő Béli Pál és a fejedelem között ingadozott. Az általa írt összes levél alapos elemzése, amit jelenleg végzek, valamint az élete, pályája teljes feltárása minden bizonnyal közelebb visz majd a két nemes szerepe árnyalásához. SZÁDECZKY (1927) 209–210.

⁶⁰ V. WINDISCH (1980) 708.

⁶¹ Uo. 801.

⁶² TÓTH (1903) 406.

⁶³ Uo. 407.

voltak Nemes János vendégei. Alig egy hónap múlva Nemes főkapitányként katonai szemlét tartott Sepsiszentgyörgyön, a Daczók birtokközpontjában, ezt követően pedig Daczó János házában aludt.⁶⁴ Ennek az évnek az őszén, október 13-án az országgyűlés Szilvási Bálintot és Daczó Jánost választotta portai követnek, másnap pedig Nemes Jánost is megbízták azzal, hogy az évi adót a portára vigye főkövetként.⁶⁵ A követek az őszt és a tél egy részét is a Portán töltötték a követi teendőiket intézve. 1672-ben egyszer, júliusban utazott Sepsiszentgyörgyre Nemes János, a sógorához,⁶⁶ a rákövetkező esztendőben több ízben is találkoztak a napló szerint, először februárban, ám ekkor nem elsősorban a sógorával tárgyalt, hanem kifejezetten a húgát látogatta meg⁶⁷. Márciusban újra Daczó Jánosnál ebédelt a háromszéki főkapitány, ami nyilván azért volt ilyen gyakori, mert Nemes János a főkapitányi teendőit előszeretettel intézte Sepsiszek központjában, Sepsiszentgyörgyön. 1674 márciusában Nemes vacsorázni ment a sógorához,⁶⁸ júliusban Daczó János járt Nemes János hídvégi udvarházában gyalakutai Lázár Imrével, közös sógorukkal⁶⁹ Júliusban, Nemes János első feleségének, Pápai Annának a temetése alkalmából szintén ez a két székelői főember maradt a leghosszabb ideig a hídvégi udvarházban. 1675-ben a Daczók szenterzsébeti és sepsiszentgyörgyi birtokán is találkozott a két férfi, majd pedig 1676 februárjában szintén Daczó János volt az egyik leghosszabb ideig Nemesnél tartózkodó vendég annak második, Huszár Borbálával tartott menyegzője alkalmából.⁷⁰ A lakodalomban megjelent főurak közül a naplóíró Nemes a Béli Pál, Mikes Kelemen, Czegei Wass János, Daniel István, Kálnoki Sámuel, Macskássy Boldizsár és Lázár Imre nevét tartotta fontosnak megemlíteni a násznép között megjelent főemberek közül. Az esztendő nyarán július 18-án Daczó ment Nemes Jánoshoz, 25-én pedig Nemes utazott Sepsiszentgyörgyre.⁷¹ 1676 ősztől 1677 tavaszáig szinte folyamatosan együtt mozgott a két főkapitány, majd pedig 1677 októberében tagjai voltak annak a főurakból álló csoportnak, akik a fejedelem lányának holttestét kísérték Radnótról Kolozsvárra. (A napló szerint Apafi „Sofika” nevű leányáról van szó, viszont a Farkas utcai templomban Apafi Mihály Zsuzsanna nevű leánya nyugszik.) 1678-ban Daczó János valóban aktív részese lehetett a Béli-párt letörésének, aminek a következtében újra bizalmat kapott a portai diplomáciában. Nemes naplója is tudósít arról, hogy az ekkor a Portára indított követség tagja lett Bethlen Gergely, Mikes Kelemen, Barcsai Mihály és Apor István társaságában.⁷² A februárban tartott országgyűlésen ezek az emberek fontos udvari tisztségekhez is jutottak, Mikes Kelemen ítélmester lett, Daczó János, Daniel Mihály és Barcsai Mihály pedig

---

⁶⁴ Uo. 408.

⁶⁵ Uo. 531.

⁶⁶ Uo. 535.

⁶⁷ Uo. 536.

⁶⁸ Uo. 540.

⁶⁹ Uo. 541.

⁷⁰ Uo. 549.

⁷¹ Uo. 550.

⁷² Uo. 562.

táblabírák.⁷³ Nemes János naplójának további részeiben is fel-feltűnik Daczó János neve, ami azt mutatja, hogy kettejük együttműködése folyamatos maradt. Több ízben református főemberként jártak el, például 1673-ban a kálnoki templomot juttatták a saját felekezetük számára a katolikusokkal szemben. Ez a fellépésük már jól jelzi, hogy a Daczó János és a Nemes János névvel fémjelzett háromszéki református elit szükségét érezte, hogy az egyre erősödő háromszéki katolikus családokkal (Mikesek, Kálnokiak, Aporok, Petkiek, Henterek) szemben megfogalmazza önmagát. Ennek a református székely nemesi közösségnek szoros kapcsolatai alakultak ki az erdélyi református elittel. A Bethlen Gábor fejedelemsége óta tudatosan, a fejedelem segítségével épülő református országos elit ekkorra jelentős méretűvé növekedett, és nem tűnt úgy, hogy a Székelyföldet kivéve akadhatna riválisa a hatalmi pozíciók megszerzéséért folytatott küzdelemben. Háromszéken azonban masszívan tartotta magát, sőt meg is erősödött néhány katolikus székely főnemesi család, akikkel szemben mind a fejedelmi udvar, mind pedig az országos elit református része szívesen támaszkodott az őket ellensúlyozni próbáló helyi református családokra. Minden bizonnyal ez a pont volt az, ami miatt az egyébként Daczót lenéző Bethlen Miklós is együttműködött a csiki főkapitánnyal. Ennek ellenére az ő birtokgyűjtő szenvedélyét is okolta azért, hogy az erdélyi urak Béli Pál ellen fordultak:

1669-ben, Daczó Jánosnak a csiki főkapitányságba való beiktatásakor Kálnoki és Nemes együtt iktatta be Daczót a tisztségbe Csíkszeredában. 1670-ben Kálnoki Mihály és Mikó István együtt tárgyaltak Nemes Jánosnál a követségbe indulásuk előtt.

HIVATKOZOTT MŰVEK:

- APAFI Mihály (1900) *I. és II. Apafi Mihály erdélyi fejedelmek naplója az 1632–1694. évekről*. Kiad. Tóth Ernő. Erdélyi Múzeum.
- BALÁS Ilona (1918) *Bornemisza Anna fejedelemasszony élete és kora*. Gyoma: Kner.
- BALOGH Judit (2005) *A székely nemesség kialakulásának folyamata a 17. század első felében*. Erdélyi Tudományos Füzetek 254. Kolozsvár. Erdélyi Múzeum–Egyesület.
- BALOGH Judit (2016) *Apor István felemelkedésének állomásai* In: Horn Ildikó, Lauter Éva, Várkonyi Gábor, Hiller István, Szirtes Zsófia, Balogh Zsuzsanna, Pásztor Katalin, Tamás Máté (szerk.) *Művészet és mesterség: Tisztelgő kötet R. Várkonyi Ágnes emlékére 1–2*. Budapest: L'Harmattan Kiadó, 2016.
- BINDER Pál (1983) *Utazások a török birodalomban*. Bukarest. Kriterion.
- BÍRÓ Vencel (1921) *Erdély követei a Portán*. Kolozsvár, Minerva.
- CSÁKI Árpád (2008) „*Kapikiha vala Székely Mojses*” *Egy háromszéki diplomata I. Apafi Mihály fejedelem idejében*. In. Acta Siculica. Sepsiszentgyörgy.
- ELEKES Mihály (1905) *Rozsnyai Dávid élete és művei*. Szeged.
- GERGELY Sámuel szerk. (1908) *Téleki Mihály levelezése*. 1–8. köt. Budapest.

⁷³ Uo. 563.

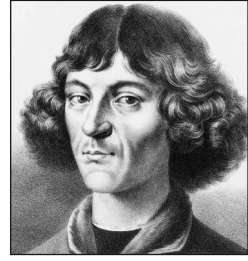
- GYULAI Éva szerk. (2005) *Az erdélyi fejedelmek oklevelei (1560–1689) Erdélyi Királyi Könyvek*. DVD kiadás. Budapest, Arcanum.
- HORN Ildikó (1999) *Az unitárius elit stratégiái (1575–1603)*. In: Keresztény Magvető. 105. évf. 1–2. sz.
- HORN Ildikó (2005) *Tündérország útvesztői: tanulmányok Erdély történelméhez*. Budapest, ELTE BTK.
- HORN Ildikó (2009) *Hit és hatalom: az erdélyi unitárius nemesség 16. századi története*. Budapest, Balassi Kiadó.
- KÁRMÁN Gábor (2006) *Az erdélyi török deákok. Kora újkori értelmiségiek állami szolgálatban* = Sic itur ad Astra. 2006. 1–2. sz.
- KÁRMÁN Gábor (2008) „»Átkozott Konstantinápoly« Törökkép Erdély 17. századi portai követségén.” In: *Portré és imázs: Politikai propaganda és reprezentáció a kora újkorban*. Szerk. G. Etényi Nóra–Horn Ildikó. Budapest. L’Harmattan
- KÁRMÁN Gábor (2011) „Die beiden Hochzeiten des Zsigmond Rákóczi: Die Selbstdarstellungsmöglichkeiten des Fürstentums Siebenbürgen in Rahmen der dynastischen repräsentativen Öffentlichkeit Mitteleuropas nach dem Dreißigjährigen Krieg.” In: *Geteilt – Vereinigt: Beiträge zur Geschichte des Königreichs Ungarn in der Frühneuzeit (16.–18. Jahrhundert)*. Hrsg. Csaplár–Degovics Krisztián–Fazekas István. Berlin, 2011. 303–328. [Ungarische Geschichte: Studien, 1.]
- KÁRMÁN Gábor (2013) *Egy közép-európai odüsszeia a 17. században: Harsányi Nagy Jakab élete*. Bp.
- KÁRMÁN Gábor (2015) *A Seventeenth-Century Odyssey in East Central Europe: The Life of Jakab Harsányi Nagy*. Leiden, Boston. 2015. 315. (The History of Oriental Studies; 2.)
- KATONA Imre (1984) *A Mikesek Vas megyei kapcsolatai*. In: *Savaria 13/14, 1979–1980*. Szombathely.
- KEREKES Dóra (2004) *A császári tolmácsok a magyarországi visszafoglaló háborúk idején*. In: *Századok*, 148. 2004 (1189–1228).
- KRISTÓF György (1930) *II. Apafi Mihály fejedelem könyörgései könyve*. Erdélyi Múzeum. 35:1–3. 60–61.
- LÁZÁR Miklós (1889) *Erdély főispánjai*. Budapest, Históriaantik Könyvesház BT.
- MAKKAI László (1952) *A magyar puritánusok harca a feudálizmus ellen*. Budapest, Akadémiai.
- MAKKAI László (é. n.) *Erdély öröksége*. Erdélyi emlékirók Erdélyről. III. Tűzpróba 1603–1613.; MAKKAI László Szerk., Cs. SZABÓ László közreműködésével. Budapest.
- MIKÓ Imre–SZABÓ Károly szerk. (1855–1862) *Erdélyi történelmi adatok* 1–4 köt. Kolozsvár.
- MOLNÁR István (1909) *Rozsnyai Dávid török deák*. Budapest, Stephaneum, 1909. (Művelődéstörténeti értekezések, 33.)
- R. VÁRKONYI Ágnes (1984) *Erdélyi változások. Az erdélyi fejedelemség a török kiűzésének korában 1660–1711*. Magvető Könyvkiadó Budapest
- S. SÁRDI Margit (2014) *Napló-könyv. Magyar nyelvű naplók 1800 előtt*. Attraktor.
- SIMONFI János (1914) *Rozsnyay Dávid naptári följegyzései*. In: *Erdélyi Múzeum*, 9. (1914) 108–126.

- SIPOS Gábor (2000) *Az Erdélyi Református Főkonzisztórium kialakulása 1668–1713–(1736)*. Kolozsvár
- SZABÓ Miklós – TONK Sándor (1992) *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*, in: *Fontes Rerum Scholasticarum* 4, szerk. KESERŰ Bálint. Szeged 1992. nr. 1949.
- SZÁDECZKY Béla (1911) *I. Apafi Mihály fejedelem udvartartása* Budapest
- SZÁDECZKY Kardoss Lajos (1927) *A székely nemzet története és alkotmánya*. Budapest, Históriaantik Könyvesház BT.
- SZALAY László (1860) *Erdély és a Porta 1567–1578*. Pest.
- SZILÁGYI Áron–SZILÁGYI Sándor (1870) *Török–magyarkori állam–okmánytár. Török–magyarkori történelmi emlékek* 7. Budapest, Eggenberger.
- SZILÁGYI Sándor (1866) *Erdélyország története különös tekintettel művelődésére*. 1–2. köt. Pest.
- SZILÁGYI Sándor (1867) *Rozsnyay Dávid, az utolsó török deák történeti maradványai*. Szerk. Szilágyi Sándor. (*Monumenta Hungariae Historica - Scriptores*, 8.) Pest 1867.
- SZILÁGYI Sándor szerk. (1873) „*Okmánytár I. Rákóczy György svéd és francia szövetségeseinek a történetéhez*”, *Monumenta Hungariae Historica*, 21. Budapest, 1873.
- SZILÁGYI Sándor (1890–1891) *Erdély és az északkeleti háború: Levelek és okiratok = Transsylvania et bellum boreo-orientale*. Budapest.
- SZILÁGYI Sándor (2012) *Erdélyország története tekintettel művelődésére* 1–2. Históriaantik Könyvesház.
- SZILÁGYI Sándor szerk. (1875–1898) *Erdélyi Országgyűlési Emlékek* 1–21. köt. Budapest.
- TAVASZY Sándor (1943) *A két Apafi fejedelem* Az Erdélyi Múzeum-Egyesület Kiadása Kolozsvár.
- THALLÓCZY Lajos (1881) *Az öreg Apafi könyvtára* Magyar Könyvszemle.
- TÓTH Ernő (1902–1903) *Hidvégi id. Nemes János naplója az 1651–1686. évekről*. Történelmi Tár. 231–263, 375–411, 528–574; 83–98.
- Történelmi Tár (1878–1911) Budapest.
- TÜDŐS S. Kinga (2003) *Erdélyi testamentumok*. I–II. Marosvásárhely.
- V. WINDISCH Éva (1980) szerk. *Kemény János és Bethlen Miklós művei*. Budapest.

SZAKÁCS TAMÁS

Luther vitája Kopernikusszal Józs 10,12-15 értelmezéséről

GEOCENTRIKUS ÉS HELIOCENTRIKUS EXEGÉZIS A TEOLÓGIA ÉS A CSILLAGÁSZAT REFORMÁTORÁNÁL

Abstract

Tanulmányomban egy képzeletbeli disputát taglalok Luther és Kopernikusz között. A vita fizikailag nem, csak áttételes érelemben történt meg – ugyanakkor igen tanulságos e *Wittenberg-fromborki vita*. Elsőként a két újító közötti összhangot mutatom fel, tömören ismertetve a földközéppontú (ptolemaioszi) rendszert. Utána azt keresem, miért állnak mégis szemben egymással, miközben ismertetem konkrét véleményüket. Végül Józs 10,12-15 magyarázati lehetőségeit mutatom fel, kitérve azoknak a geocentrikus ill. heliocentrikus szemlélettel való összefüggéseire. Ennek kapcsán a tudomány és írásértelmezés viszonyára vonatkozó rövid konklúzióval zárom cikkemet.

Kulcsszavak: Luther / Kopernikusz / heliocentrikus világkép / geocentrikus világkép / Józsué / Gibeóni csata.

FELVEZETÉS

Hogyan is lehet Luther és Kopernikusz írásmagyarázati vitáját összefoglalni? Először is a magyarázandó igeszakaszt érdemes átgondolnunk: „¹² Azon a napon, amikor kiszolgáltatta az Úr Izráel fiainak az emóriakat, beszélt Józsué az Úrral, majd ezt mondta Izráel előtt: Nap, maradj veszteg Gibeónban, te is, Hold, az Ajjálón-völgyben!¹³ És veszteg maradt a nap, megállott a hold is, míg kitöltötte bosszúját ellenségein a nép. Meg van ez írva a Jásár könyvében. Megállt a nap az ég közepén, nem sietett lenyugodni majdnem egy teljes napig.¹⁴ Nem volt ilyen nap sem azelőtt, sem azután, hogy emberi szóra így hallgatott volna az Úr, mert az Úr harcolt Izráelért.¹⁵ Azután visszatért Józsué egész Izráellel a gilgáli táborba.” (Józs 10,12–15)

Aki nem ismeri konkrétan Luther álláspontját, meg tudja tippelni, mit is mondhatott róla? Talán valami ilyesmit: *Mivel a Biblia álláspontja világosan azt mondja, hogy a Föld a mindenség közepe, csakis a geocentrikus exegézis vezethet helyes eredményre, a Szentírásnak van igaza itt is, Józsué a Napot és a Holdat állította meg.*

Aki nem ismeri konkrétan Kopernikusz álláspontját, meg tudja tippelni, mint is mondhatott róla? Talán valami ilyesmit: *Mivel a csillagászati megfigyelések világosan azt mutatják, hogy a Nap a mindenség közepe, csakis a heliocentrikus exegézis vezethet*

helyes eredményre, a matematáknak (matematikai csillagászoknak) van igazuk itt is, Józsué valójában a Föld forgását állította meg.

Csakhoggy egyik elképzelt vélemény sem egészen felel meg a valóságnak! Jobban át kell gondolnunk a témát...

A Luther-konferenciákon a korábbi évek előadásai között több reformátori eszmecsere kapott már helyet. Soroljunk néhány lehetőséget: *Heidelbergi* rendi *disputáció* az ágostonos szerzetes és rendtársai között. *Lipcsei* teológiai *vita* a wittenbergi hattyú és a lipcsei bak (Johann Eck) között. *Marburgi* egyeztető *kollokvium* a reformáció német és svájci irányzata között az úrvacsoráról.

De ki hallott már *a warmiai kanonok és a szászországi prédikátor exegetikai eszmecserejéről* vagy *a fromborki csillagász és a wittenbergi bibliatudós párbeszédjéről*?! Jóllehet ilyen esemény valóban nem történt, áttételesen mégis vitatkozott egymással (legalábbis érintőlegesen) a teológia és a csillagászat reformátora – ahogyan a későbbiekből majd kiderül –, ezért a figyelemfelkeltésen túl is lehet helye az előadás címének. Ez lehetne a *Wittenberg-fromborki vita*. Kopernikusz matematikailag kidolgozott formában tárta fel az érveket amellett, hogy a világ középpontja a Nap kell legyen, és a Föld háromszoros mozgása (forgás a tengelye körül, keringés a Nap körül, valamint precesszió) indokolja az égitestek megfigyelhető jelenségeit. (A csillagok egyszerűbben mozognak az égen, ám a bolygók már igen furcsa görbéket írnak le, időnként hurkot is rajzolva.) Luther ellenben hevesen tagadta ezt a nézetet azzal érvelve, hogy akkor Józsuének a Föld megállítását kellett volna kérnie, nem a Napét és a Holdét.

Témaválasztásomat külső tényezőként indokolja, hogy sokakat foglalkoztatnak a hit és értelem, a teológia és természettudomány kérdései, az emberi élet e szegmenseinek viszonya. Vannak ugyan, akik teljesen független területeknek tekintik e kettőt, sokan ugyanakkor érzik, hogy a kettő mégsem lehet elkülönített egymástól, valami rejtélyes módon egybekapcsolódnak minden különbözőségük ellenére is, még annak ellenére is, hogy egyes esetekben egyenesen ellentétes megállapításokra jutnak. Érzékelhető ebből, hogy nem csupán a magam számára fontosak e kérdéskörök. Témaválasztásomat ugyanis belső tényezőként távolabbról kettős végzettségem indokolja. Közelebről pedig az is, hogy a fizikus szakra vezető út kezdetén a csillagászat iránti vonzalmam állt, amely már alsós koromban *'megkörnyékezett'*. Amit csak meg lehetett szerezni könyvtárból, könyvesboltból, azt elolvastam. Természetesen Kopernikusszal és általa a kopernikuszi fordulattal is foglalkoztak e könyvek – bár akkoriban eléggé kommunista tálalásban, mélységesen elhallgatták az egyházi kötődéseket, és a viszonyokat kifogatva egyházellenes céllal és élccel díszítették a féligazságokat. Akkoriban hát számomra pusztán tudományos kérdés volt a különböző naprendszermodellek témája, nem is tudva olyan alkotók, mint Kopernikusz, Galilei, Kepler, Newton valódi eszmei hátteréről. Fizikus szakra mentem, de közben egy kanyar után a teológián kötöttem ki, szögre akasztva a természettudományt. Aztán a doktori képzésben a bumeráng visszatért... Így esett, hogy 2020-ban a Wesley-szümposzionon az igében és természeti törvényekben kommunikáló Istenről tartottam előadást (SZAKÁCS 2021), amelyeknek része volt a négy említett tudós is – ezúttal azonban egyházi perspektívából. Ekkor

egy apró érdekesség volt csupán, hogy egy rövid gondolatsor erejéig egymás mellé került Mikolaj és Martin, saját összeszerkesztésében. A Luther-konferenciára készülve ugyanakkor egy azóta megjelent Kopernikusz-kötet is segítette a párosítást (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021), mivel egy-egy alfejezetet szentelt a reformátorok (konkrétan: Luther, Melanchthon és Kálvin) Kopernikusz modelljével kapcsolatos álláspontjainak. Némileg egy már régebben megjelent, bár számomra frissen elem került Kopernikusz-kötet (LAKI–SZÉKELY 2016) is hasznosnak bizonyult, így a két óriás kapcsolatának jellemzését elmélyíthettem ezen tanulmánykötetek szempontjaival is.

A KÉT 'FELFORGATÓ' ÖSSZHANGJA

Elsőként a két középkor és újkor átmenetekor élt kortárs közötti összhangzattanra kell rámutatnom:

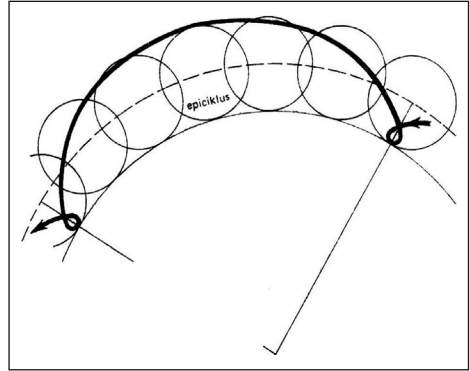
A középkori teológia és a középkori világtételek bizonyos értelemben egyaránt az embert és tetteit helyezte középpontba, körülötte keringett minden. Az egyház az ember bűnét és a miatta haragvó Isten képét sulykolta mindenkibe. A csillagászok, természetfilozófusok az ókori felfogást képviselték, az ember lakta Földet helyezve a mindenség centrumába. Ez két olyan jól felépített rendszer volt, amihez nem lehetett anélkül hozzányúlni, hogy ne dőljön össze az egész épület. Kopernikusz tulajdonképpen egy komplex holisztikus rendszert mutatott fel, amelynek előfeltételei arra épülnek, hogy a világban „bizonyos szimmetriát”, azaz arányosságot feltételez. (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 31., 38. o.) A reformátori teológia szintén egy összetett, teljességre törő látást takar, bizonyos alapelveket kiindulásként elfogadva épül fel. Bármelyikről legyen is hátszó, lehetetlen volt lényegesen javítani rajtuk úgy, hogy csak finomítjuk azokat néhány ponton. (Sok kísérlet történt ugyan erre, de nem jutottak előbbre.)

A késő középkori egyházi életet valószínűleg nem szükséges túlságosan bemutatni, hiszen a reformáció hozta változások miatt azt is viszonylag jól ismerjük, milyen is volt az előtte levő vallási architektúra. Valószínűleg az, hogy milyen volt az akkori világtételek, több szót érdemel. A második század első felében alkotó Klaudiosz Ptolemaiosz (kb. 85/90–160) célja az volt, hogy a csillagászati megfigyeléseket egy jól kidolgozott matematikai modellel magyarázza meg, amely alkalmas az előrejelzésre is (pl. mikor lesznek bolygóegyüttállások, napfogyatkozások, holdfogyatkozások). Ezért az akkor többségében elfogadott világtételeket alkalmazta ő is, hiszen úgyis megfigyelőközpontú szándék vezette, amire tökéletesen alkalmas volt a földközéppontú leírás. A platonista elvek miatt akkoriban természetes volt, hogy az égitestek tökéletes mozgást végeznek, azaz pályájuk kör kell legyen, amelyeknek mozgása is tökéletes, azaz egyenletes sebességgel róják útjukat. Egy gond volt mindössze, hogy ez csak az állócsillagok esetén egyezett a tapasztalattal.

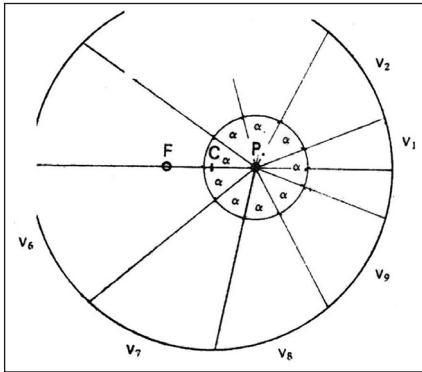
A valóság leírásához szükség volt néhány 'bonyolításra'. Az elv azonban továbbra is megkötötte, hogy tökéletes körpályákon egyenletes sebességgel kell mozogniuk az égitesteknek, ezért segédköröket kellett bevezetni a bolygókhoz, és a középpontot is eltolni némileg. Alapvetően tehát egy bolygóhoz a következők kellett: Az ún. *deferens* körpálya az alap, amelynek középpontja azonban nem a Föld, hanem kicsit

arrébb levő pont – ez az *excenter*. E körön mozog egy új középpont, az ún. *epiciklus* középpontja, amely egyenesen forog a *deferensen*, ehhez rögzül a bolygó:

Csak hogy ez még mindig nem elég jó! Ptolemaiosz kénytelen volt egy ún. *ekváns* pontot (*punctum equans*) is alkalmazni, amely a *deferens* középpontjától még egyszer olyan távolságban van, mint e középpont a Földtől. Nos, e pontból tekintve lesz a mozgás egyenletes szögsebességű:

Deferens és epiciklus (Laki-Székely 10. o.)

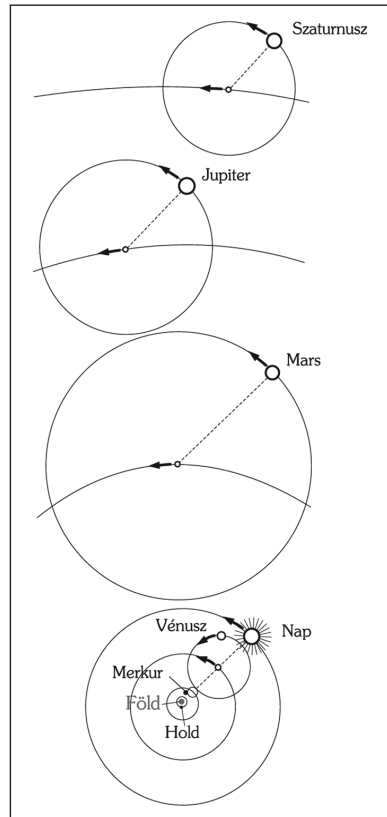

Ekvans (Laki-Székely 17. o.)

Bolygónként külön-külön kellett megalkotni a *deferenseket*, az *excentereket* és velük az *ekvánsokat*, valamint az *epiciklusokat*. Az így felépülő rendszer az akkori szabad szemmel történő megfigyelési pontossággal nagyjából összeegyeztethető volt (az ábra jobbról, alul).

A kép aláírása: (Simonyi 2011, 100. o.)

Minden szépsége ellenére az elképzelés nem mond semmit az égitestek sorrendjére vonatkozóan, sem hogy melyik milyen távol van a Földtől – így sokféle változat terjedt el. Aztán a pontosság növelésére egyesek szaporították az *epiciklusok* számát is, egyre bonyolultabb rendszert alkotva. A belső összefüggések miatt olyan volt ez,

mint a jenga játék: ha óvatlanul kihúzzunk egy hasábot, összedől az egész torony:

Kopernikusz a következőképpen fejezte ki ezt III. Pál pápának címzett előszavában: „*ez az elgondolás az összes csillag és pálya rendjeit, nagyságát és magát az eget úgy kapcsolja egybe, hogy annak egyetlen részében sem lehet áthelyezni semmit anélkül, hogy össze ne zavarodna a többi rész és az egész világegyetem.*” (Idézi VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 87. o. Más fordításban ld. még: RUSINEK 1973, 81–82. o.)

A tudománytörténész Thomas Samuel Kuhn többek között éppen Kopernikusztól vette a példát arra, hogy a paradigmák (későbbi kifejezésével a szakmai mátrixok) összemérhetetlenek, nem lehet csak egyes részeket összevetni, összehasonlítani, mert teljesen más alapokon épülnek fel. (Ld. pl. KUHN 1984, 197–204. o.)

Az egyházi, teológiai rendszer is ugyanilyen monolit volt, nem lehetett egykönnyen változtatni rajta a belső összefüggések miatt. George Arthur Lindbeck éppen Kuhn-tól vette a példát arra – az ökumenikus párbeszéd tanulságait megfogalmazva –, hogy a felekezetek dogmái összemérhetetlenek, nem lehet csak egyes tételeit összevetni, összehasonlítani, mert teljesen más alapokon épülnek fel. (LINDBECK 1998, pl. 28–29., 36., 39–40., 62–63., 65., 85., 110–111., 115., 119. o.)

Kopernikusz és Luther a „Szent Grált” keresték – egyikük a csillagászatban, másikuk a teológiában. A maga módján mindegyik alaposan felforgatta és megreformálta a megszokott világot, forradalmat csinált. Előbbi fő művének címe szó szerint is felforgató, forradalmi írás: *De revolutionibus orbium coelestium* (Az égi szférák körforgásairól). Kifigurázva: az égi pályák/szférák forradalmáról, felforgatásáról írt... (Ugyanakkor úgy tekintett heliocentrikus művére, hogy ezáltal belelátott a Teremtő szándékaiba – ahogyan később Kepler is tette.) Luthert is sokszor vádolták felforgatással, amit visszautasított. Az viszont biztos, hogy az általa elindított mozgalmat reformációnak nevezik, és a lengyel-porosz csillagász is megreformálta világgépünket.

A rendszerek monolitikus jellege nem tett lehetővé finomítást, újravakolást, csak az alapokig lebontást és teljesen újraépítést. Szinte egyidőben álltak neki rekonstrukcióiknak. Kopernikusz tanai kézirat formában már jóval műve 1543-as megjelenése előtt is terjedtek, mert barátai rábeszélésére egy az elvi, lényegi elgondolást tartalmazó, de a bonyolult matematikai számításokat nélkülöző levélformátumú tanulmánya közközen forgott. (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 21–22. o.) Később Tycho de Brahe a *Commentariolus* (magyarázatocska, kis kommentár) címet adta neki. Legrégibb dokumentált adat, hogy 1514-ben egy magánkönyvtárban leltárba vették. (SZÉKELY 2016, 9. o.) 1510-től kezdve járt körbe a mű, és a két fennmaradt kézirat 1505–1515 között

A jenga játék

keletkezhetett. (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 39. o. és 39. o., 78. lábjegyzet.) Luther toronyélményének, azaz a reformátori megvilágosodásnak, a megigazulástan felismerésének (McGrath inkább teológiai áttörésnek nevezi) időpontja vitatott, 1505 és 1519 között tulajdonképpen minden dátumot felvetettek már. (MCGRATH 1985, 142–143. o.) Annyit mindenesetre megállapíthatunk, hogy évtizedes nagyságrendben egybesett a csillagászat és a teológia fordulata. Mindkettejük felismerése annyira átütő volt, hogy feje tetejére állította koruk világát.

Mindezek ellenére mindketten igencsak konzervatívok, hagyományőrzők voltak! Kopernikusz nem magától, hanem épp az ókori görögökre tekintve keresett más rendszert: olyan dogmatikus rendszer követője volt, mint a püthagoreus-platonista filozófia, benne az égitestek tökéletes körpályán egyenletesen történő mozgásának tana. Mondhatni éppenhogy vissza akart térni az általa igaznak tartott szemlélethez, amelyet szerinte Ptolemaiosz rendszere megsértett. (SZÉKELY 2016, 10. o.) Luther is minduntalan hangsúlyozta, hogy ő nem új tant hirdet, hanem nagyon is a régit, amely visszanyúlik nemcsak a rendalapítójáig, Augustinus egyházatyáig, hanem az első apostolokig. Történetesen Pálra vezet vissza mindent, akinek tanításától a középkori egyház elhajlott (ld. pl. a *Heidelbergi disputáció* bevezetését: LUTHER 1999, 10. o.). Ebben az értelemben tehát a reformátori tanítás nem volt újdonság, hanem újrafelfedezés. Igazság szerint a heliocentrikus modell sem volt újdonság, Kopernikusz is az ókori tekintélyekre hivatkozik, aki már felismerték a Föld keringését. (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 49. o.)

Klaudiosz Ptolemaiosz ugyanakkor a korabeli többségi nézet szerint a Föld körül keringette a világot, a középkori teológia pedig a bűn és a haragvó Isten révén végső soron az ember cselekedetei körül. Kopernikusz a ptolemaioszi rendszeren nevelkedett, de visszavágyott a platóni szimmetriához és egyszerűséghez, és ezért a Napot tette meg középpontnak. (A *summetriva* eredeti értelme a közös mérték, helyes arány! Az általa használt értelemben a szimmetria a bolygópályák egymáshoz viszonyított sajátos arányosságát jelentette, ill. a rendszer összetettségét, amelyben minden rész szigorú rend szerint illeszkedik egymáshoz, a harmóniának pedig az is része, hogy szerinte a Föld sugara és távolsága a Naptól úgy aránylik egymáshoz, mint a Nap távolsága és a csillagok távolsága. [VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 31–32., 38., 84–85., 23. o.]) Luther az arisztotelészi alapokon nyugvó skolasztikán nevelkedett (ha nem is a *via antiqua* változatán, hanem a *via modernan* [MCGRATH 1985, 25–26., 29–30., 35–36. o.]), de visszavágyott a Páli teológiához és a megigazulás egyszerűségéhez, ezért Krisztust, a Világ Világosságát, a lelki Napot tette meg középpontnak. Teljesítményük azonban a rájuk hagyományozott örökség, a sok öröklött tudás alapos ismeretében, azok újszerű alkalmazásában áll. Ha Simonyi Károly szerint Kopernikusz egy „*múltba néző forradalmár*”, akkor talán kettejükre mondhatjuk azt, hogy *'konzervatív forradalmárok'* voltak. (SZÉKELY 2016, 11. o.) Másképpen: *'reformdogmatikusok'* voltak, konzervatív felfogatói az égi ill. a teológiai pályáknak (*De revolutionibus orbium coelestium*).

Mindketten alaposan elsajátították a régi hagyományos tanítást, ami a könnyű látszattal ellentétben elengedhetetlen feltétele az új rendszer felismerésének, meg-

születésének. Tudni kell ugyanis, hol vannak a meglevő alapok kritikus pontjai, ami a statikai problémákat is megvilágíthatja. Mindketten arra jutottak, hogy az arisztotelészi filozófia problémája nem csupán az, hogy a homlokzaton potyogni kezdett a vakolat, hanem korukat jóval megelőzve felismerték, hogy az alapoktól omladozik az épület, és összedőléssel fenyeget. Mindketten menekülni igyekeznek a romok alól. Rengeteg egységesítési kísérlet után egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a csillagászati megfigyelések nem egyeztethetők össze az arisztotelészi természetfilozófiával, fizikával. (FEHÉR 2016, 13. o.) Hasonlóan hiába próbálkozott Luther a Szentírás és az arisztotelészi filozófián nyugvó skolasztikus teológia egységesítésével, egyre világosabb lett, hogy az nem lehetséges.

A SZEMBENÁLLÁS OKAIT KERESVE

A közös háttér ismeretében magától adódik a kérdés: Ha ilyen sok hasonlóság van közöttük, akkor mégis miért vitatkoznak, mi az oka az egymásnak feszülő véleményüknek?! Teológusokként természetesen a lutheri látást ismerjük jobban, ezért inkább a kopernikuszi felfogást célszerű részletesebben megnéznünk, aztán tekintünk a kút mélyére, hogy milyen szándékok és indokok vezették a warmiai kanonokat.

Mint láttuk, Kopernikusz valójában – a látszattal ellentétben – alapvetően a ptolemaioszi elvek mentén gondolkodott, még konkrétabban a püthagoraszi-platóni ideák elkötelezettje volt. Ugyanakkor egyszerűbb, következetesebb, szimmetrikusabb modellre vágyott. Valójában a ptolemaioszi rendszeren belül csak az *ekvánstól* irtóztott, ezt akarta kiküszöbölni, ill. olyan alapelveket igyekezett találni, amelyek minden bolygóra egységesen érvényesek, nem pedig bolygónként változnak. (FEHÉR 2016, 14. o.) Ezt találta meg abban, hogy valójában nem szükséges minden egyes bolygóra olyan *deferenseket* felvenni, amelyek külön-külön tükrözik a Nap mozgását. Ehelyett a Napot választva origónak e körök feleslegessé váltak, cserébe csupán a Földre kellett alkalmazni ugyanazt a rendszert, mint a bolygókra. Így sikerült a körpályákat 34-re csökkenteni (a majdnem 100-ról) – tehát *epiciklusok* és *excenterek* azért maradtak, máskülönben lehetetlen lett volna a megfigyeléseket megmagyarázni (akkori kifejezéssel a jelenségeket megőrizni), de az *ekvánso*kat valóban száműzte, valóban egységesebb modellt ajánlott. Ki kell emelni mindazonáltal, hogy matematikailag a két modell ekvivalens, csak a nézőpontja más.

Ugyanígy törekedett az egységes teológiai elvre Luther is. A szertéágazó egyházi hagyomány sokféle rendelkezése igyekezett irányt mutatni az üdvösségre vezető úttal kapcsolatban, temérdek egyedi szabályt alkotva. Számos *epiciklusra* volt tehát szükség. Az ágostonos barátot azonban nem elégítette ki mindez, mert a lelkiismeretét nem lehetett megtéveszteni ilyen parancsolat-útvessztővel, és tudta jól, hogy nem képes minden egyes szabálynak megfelelni. A haragvó és büntető Bíró-Isten helyett azért is kereste a kegyelmes Istent, mert azt remélte, hogy találni egy olyan hitbeli posztulátumot, amiből aztán szinte magától kibomlik minden teológiai igazság. Isten igazságának érvényesülését pedig jól tudjuk, hogy a *Római levélről* szóló előadásokra készülve találta meg a reformátori megigazulástan formájában. Most már nem a cselekedetek

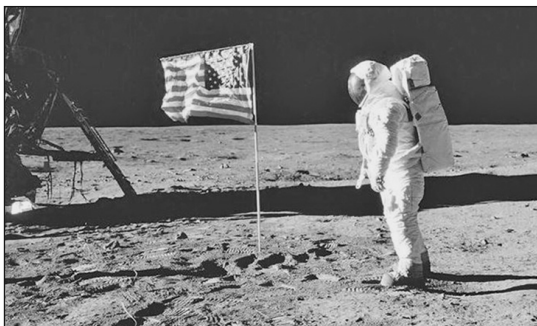
Földje körül forgott az egyházi világ, hanem Krisztus Napja körül. Mindemellett, bár katolikus részről azzal vádolták a 'hitújítókat', hogy tiltják a jócselekedeteket, valójában csak helyre tették azokat, de ugyanúgy igényelték, és e tekintetben a két felfogás ekvivalens volt.

Az általános relativitáselmélet alapgondolata éppen az, hogy a fizikai törvények bármely, akármiként is mozgó megfigyelő szempontjából egységesen leírhatók, és a két megfigyelő által tapasztalható jelenségek matematikailag egymásba alakíthatók, ekvivalensek. Viszont, mivel nincs arkhimédészi pont, aminek segítségével kibillenthető lenne a világ, nem mondhatjuk egyikre sem, hogy jobb vagy rosszabb lenne a másikonál. Bibliailag sincs jelentősége, hogy napközéppontúan vagy földközéppontúan gondolkodunk, ahogyan majd *Józs 10,12–15* exegézisénel is láthatjuk.

Ha ekvivalensek a felfogások, akkor miért kell annyit vitatkozni rajtuk?! Egy furcsa szemléletést adhatunk rá. Egyszerűsített fogalmakkal beszéljünk cselekedetközpon-tú, emberközpon-tú és Krisztus-közpon-tú teológiáról. Párhuzamként Ptolemaiosz és Kopernikusz rendszerei mellé tegyük harmadiknak Neil Armstrongot, amikor megtette kis lépését egy embernek és nagy ugrását az emberiségnek a Holdra szálláskor.

Armstrong megfigyelői státuszában igencsak kesze-kuszan

mozognak a bolygók, ember legyen a talpán, aki felfedezi benne a rendszert! Ide-oda cikáznak a bolygók érthetetlen módon. Hálásak lehetünk Istennek, hogy a Földre

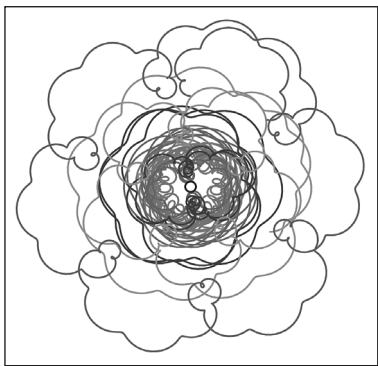

A holdraszállás – Neil Armstrong.

https://lighthouse.mq.edu.au/__data/assets/image/0011/798959/nasa-moon-landing700x400.JPG

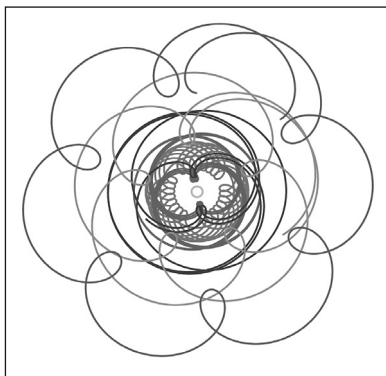
teremtett bennünket, mert bizonyára nem jött volna létre Ptolemaiosz rendszere, ha ezzel a katolikus képpel szembesülnénk napról napra. Kopernikuszéra is jó pár évszázadot vagy akár évezredet kellett volna még várni. Bizony, igencsak meg kell izzadnia annak, aki a farizeusok által felállított 613 parancsolat alapján igyekeznek Isten előtt kedvessé lenni és a cselekedetközpon-tú világképben rendet vágni!

Ha egy emberközpon-tú teológiát tekintünk, amely az embertől várja, hogy kieszközölje Isten irgalmát, azt ahhoz hasonlíthatjuk, ahogyan Ptolemaiosz látta a világot a maga emberközpon-tú, geocentrikus világmodelljében. Némi-

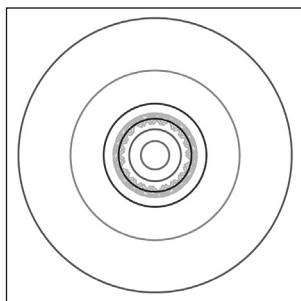
Lunocentrikus Naprendszer sematikus modelljének pályagörbéi

leg egyszerűbb az előző lunocentrikusnál, de azért még így is sok bonyodalom fűszerezi az égitestek mozgását, pl. hol előreszaladnak pályájukon, hol visszakanyarodnak, majd újult erővel lendülnek előre... A cselekedetről az emberre, az emberi tudományra váltva teológiai értelemben is egyszerűsödik a képlet, ahogyan a 613 parancsolatról Jézus két nagy parancsolatára váltva is sok minden kisimul. Igaz, amíg az ember van középen, addig azért még mindig sok kuszaság jellemzi a hitéletet, előrehaladások és visszaesések, megújulások tarkítják. Ezért is érezte úgy Luther, hogy könnyű eltévedni a középkori egyházi szabályok labirintusában.

Geometrikus Naprendszer sematikus modelljének pályagörbéi

Szükség lenne egy Ariadné fonalára! A teológus úgy találta, hogy a megoldást az jelenti, hogy Krisztust helyezük a középpontba, és az Általa elnyerhető hit általi megigazolást. A csillagász pedig az egyszerűsítést abban találta meg, hogy a Napot helyezte a centrumba. Láss csodát, máris egyszerűbbé vált a teológia is, a kozmológia is, mindkettő dinamika átláthatóbbá lett.

Heliocentrikus Naprendszer modelljének pályagörbéi

Na de akkor a két *'felforgató'* miért nem jut végül is azonos álláspontra *Józs 10,12–15* kapcsán, ha még a középpontok tekintetében is sok hasonlóság áll fenn közöttük?! Nézzük először is a konkrét véleményüket egymással kapcsolatban, és azok hátterét, ami sok mindent megmagyaráz!

BOLOND ASZTROLÓGUS ÉS ELFERDÍTVE MAGYARÁZÓ BIBLIKUS

Luther egyik, az 1530-as évek elejére datált asztali beszélgetését kell elővennünk, ahol név nélkül, mégis elég egyértelműen utal Kopernikuszra:

„Szó volt egy új asztrológusról, aki azt próbálta bizonyítani, hogy a Föld az, ami mozog és kering, nem pedig az égbolt vagy firmamentum, sem a Nap és a Hold; mintha valaki kocsi- vagy hajóban ülve haladna, és azt hinné, hogy nyugszik és nem mozdul, viszont a szárazföld és a fák mozognak és futnak hátrafelé.

– De már csak így megy manapság: aki az okosságával akar kitűnni, az semmit sem fogad el abból, amit mások csinálnak, hanem valami különös dolgot kell kitalálni, és az kell hogy legyen a legjobb, amit ő talált ki. Ez a bolond a csillagászat egész

tudományát kiforgatná. Pedig a Szentírás is arról tanúskodik, hogy Józsué a Napot állította meg, nem pedig a Földet (Józs 10,13).

A csillagoknak – mondta Luther doktor – nincs sem erejük, sem tényleges hatásuk, hanem ők csak jelek; így hát méltán bepanaszolhatnánk az asztrológusokat vagy csillagjósokat, akik sajtáságos hatóerőt és befolyást aggatnak rájuk és tulajdonítanak nekik, amelyet pedig Isten nem adott és nem juttatott nekik. [...]

Hogy az asztrológia biztos megismerés és tudomány, azt sem Philippus, sem pedig más nem fogja velem elhíttetni.” (CSEPREGI 2014, 163. o.)

Ez világos és kategorikus állásfoglalás, és nem igényel túl sok magyarázatot, hogy bizony Kopernikusz rendszeréről szól a kritika és ellenvetés. Láttuk már, hogy ekkor egy ideje előzetes formában terjedtek a kopernikuszi tanok, de még a *Commentariolus*ban sem volt alátámasztva a mögöttes számítással, csupán a fő elvi gondolatokat és érveket közölte. A *De revolutionibus* pedig még jó egy évtizedig asztalfiókban rejtőzött.

A warmiai kanonok tanítványa, a wittenbergi csillagász jelentett kapcsolatot Fromborkkal. Mivel a *De revolutionibus* előszavát kimutathatóan csak a kiadás előtt nem sokkal, 1542 júniusában (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 49. o.) írta Kopernikusz, viszont mind csillagászoktól (RUSINEK 1973, 77–78. o.), mind teológusoktól sok kritikát kapott már eddigre, és Rheticus révén konkrétan Luther álláspontját minden bizonnyal ismerte, ezért mondhatjuk, hogy valóban vitaszerűen, válaszként fogalmazta meg az előszóban csak formailag előzetesnek ható önvédelmi gondolatát:

„Ha netán lesznek mataioivlogoi¹, akik semmilyen matematikai elméletet nem ismernek ugyan, mégis ítéletet alkotnak maguknak azokról, és az Írás valamely, szándékuk szerint kiforgatott szöveg helye miatt meg merészelnék támadni és róni itteni célkitűzésemet, akkor velük egyáltalán nem foglalkozom, még annyit sem, hogy legalább vakmerőnek bélyegezném az ítéletüket.” (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 88. o.)

Ennyi, és nem több a szarmata csillagász² ellenvetése a reformátorok álláspontjára. Luther teológiai okokra hivatkozva, Melanchthon saját arisztotelianus fizikájára hivatkozva utasította el Kopernikusz tanait. Kálvin is elveti ezeket a forradalmi felforgató elképzeléseket (bár nem említi konkrétan Kopernikuszt, tulajdonképpen egy hely azonosítható be, ahol valószínűleg a porosz-lengyel asztronómusról van szó), márpedig úgy vélte, hogy az egyház reformja csak stabil világkép mellett lehetséges... (VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 58–60. o.) Annyit még esetleg hozzátehetünk a reformátorok ellenállásához, hogy a csillagászati ellenvetések között emlegették, hogy ha a Föld forogna, akkor a tengerek körbeszáguldanának – azonban erre is azzal ad magyarázatot, hogy tagadja az arisztotelészi fizikát³ – ahogyan azt ellenvetést is, miszerint

¹ Összevissza beszélő emberek.

² Melanchthon megnevezése.

³ Az arisztotelészi fizika szerint ugyanis minden test a természetes helyére törekszik, így a föld és a víz eltérően viselkedik és mozog, egymáshoz képest a föld lejjebbre, a víz feljebbre törekszik. Kopernikusz szerint viszont a tengerek együtt mozognak a Földdel (mindhárom mozgásformát tekintve: forgás, keringés, precesszió), nincs természetes helyük, minden test azonos törvények szerint mozog.

ha Józsué idejében a Föld megállt volna, akkor a víz a tehetetlenségéből kifolyólag továbbforgott volna és a tengerek mindent elöntöttek volna.

Azt mindenképp láthatjuk Kopernikusznál, hogy szó nincs arról a felvilágosodás és az ateizmus által terjesztett jelenségről, hogy Kopernikusz a tudomány embereként szállt volna vitába az egyházzal (akár a katolikus, akár a reformatori felfogásokkal), hanem nagyon is az egyházon belül végezte munkáját, és a *Szentírás*sal jól összeegyeztethetőként tekintett művére. Éppen ezért ajánlotta művét az előszó révén III. Pál pápának, mint aki ért a matematikához (Ld. pl. VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 48., 60. o.). Elődje, VII. Kelemen is érdeklődött rendszere iránt (Ld. pl. LAKI–SZÉKELY 2016, 96. o.). Ráadásul éppen Kopernikusz volt az, aki tudományosan nem tudta bizonyítani elméletét – igaz, azt, hogy a Föld éves mozgása nem megfigyelhető, azzal magyarázta, hogy a csillagok sokkal messzebb vannak annál, mint akkoriban feltételezték, és ezért nem mérhető ki a parallaxisuk, az éves mozgásuk az égbolton; ebben amúgy igaza volt, de a nem megfigyelhetőségre utalás attól még nem bizonyítás... Azt is észre kell vennünk, hogy Luther az asztrológia ellen beszél valójában az idézett asztali beszélgetésben, és épp a tudományos bizonyíték hiánya miatt is történhetett, hogy ide sorolta a napközéppontú elképzelést, nem a tudományok közé... Tulajdonképpen akkor tényleg nem is volt az – semmi sem állt mellette bizonyítékként, arra 300 évet kellett várni.⁴

Elhamarkodottak tehát azok véleménye – Kopernikusz szavait visszafordítva „*legalább vakmerőnek bélyegezném az ítéletüket*” –, akik ledorongolják a reformátorokat, szüklátóköri séggyel vádolják őket, stb. Itt egy akkoriban tudománytalanak tűnő elképzelést kritizál Luther, amit inkább csak szóbeszédből hallott. Máskor nagyon is világosan megfogalmazza, hogy tudományos kérdésekben nem az *Írás* alapján kell dönteni, az a tudósok dolga. Erre pl. Bolyki János jól rávilágított:

„Luther teológiája a Szentírásnak a természettel kapcsolatos leíró vagy költői részeiben nem keres természettudományos vonatkozású ismeretforrást. Így ír: »Meg kell itt ismételnem, amit eddig többször mondtam: hozzá kell szoknunk ahhoz a különleges stílushoz és módhoz, ahogy a Szentlélek szól, mint ahogy a többi tudományt (artes) sem tanulmányozhatja gyümölcsözőbben senki, aki nem sajátította el beszédmódjukat... az asztronómus teljes joggal használhatja úgynevezett szféráit..., epiciklusait, stb., mert éppen így tud helyesen és megfelelően tanítani. De a Szentírás nem használja ezeket a fogalmakat. Hanem az egész fölöttünk található égi épületet egyszerűen mennynek nevezi.« Nem mindig ilyen egyértelműen nyilatkozik viszont arról, hogy vajon a természettudomány csak a természetre vonatkozik, vagy eljuthat Isten ismeretére is. »A matematikai tudomány segítségével, melyről nem lehet másként szólni, mint hogy Isten kijelenti és megmutatja, az ember gondolatával a magasba szárnyal.«” (BOLYKI 1979, 19–20. o.)

Melanchthon álláspontját is egyoldalú lenne azzal elintézni, hogy nem fogadta el a kopernikuszi tant, mint fizikailag helyeset, mert mindemellett épp neki köszönhető, hogy ettől még Wittenbergben és nyomában más lutheránus egyetemeken is pártolta,

⁴ 1838-ig. Ld. pl. VASSÁNYI–KUTROVÁTZ 2021, 76. o.

hogya a csillagászat keretében a heliocentrikus elképzelést is tanítsák. (Ld. pl. VASSÁNYI-KUTROVÁTZ 2021, 76. o.) Eredménye pedig az, hogy egy élete során mindig lelkiismeret-furdalással küzdő ember, aki ugyan eredetileg lelkésznek tanult, de aztán inkább csillagász lett, műve elkészültekor mégis megnyugodhatott, és a bolygómozgás három törvényének megtalálása után azt írta: „*Teológus akartam lenni, hosszú ideig nyugtalan voltam. Most azonban látom, hogyan dicsőül meg Isten a csillagászatban tett erőfeszítéseim által.*” (JÁKI 2004, 433. o.) Éppen Kepler mutatott amúgy rá, hogy bizony Kopernikus rendszere is ugyanúgy hibákkal terhelt, mint amivel Ptolemaioszét vádolta. Sőt, valójában még kicsit csalt is a megfigyelési adatokban (JÁKI 2004, 232. o.) – pontosabb értékekkel meg se alkothatta volna napközéppontú modelljét. Kepler viszont kora legprecízebb csillagásza, Tycho de Brahe adatait használta, így juthatott új eredményre. Az eredmény pedig valószínűleg nagyon nem tetszett volna Kopernikusznak, ha megérte volna: végképp szertefoszlottak a platóni tökéletes körpályák! Már nem csupán excenterekre volt szükség, hanem egyenesen olyan görbére, amelynek a körrel szemben két centruma (pontosabban fókusza) van. (Tillichnek azért jól jön ez, mert az igehirdetést ilyen kétfókuszú szemléletben látja, ahol az egyik fókusz az ember kérdéseit, a másik Isten válaszait tartalmazza.) Persze nemcsak Kopernikus esetén mondhatjuk el, hogy a saját rendszere felé hajlott a keze, akár a megfigyelések értékelésében, értelmezésében is, bizonyos értelemben és bizonyos fokon mindenkivel így van. Pl. Luther esetén is tudjuk, hogy alapmeggyőződése olyan erős volt, hogy szükség esetén ahhoz igazította hermeneutikáját is, írásértését is. Úgy is mondhatjuk, hogy *Józs 10, 12–15* esetén a reformátor is arra szorul, hogy a körpályákhoz ragaszkodásból engedjen kicsit, és helyette egy hasonló, de általánosabb pályát, az ellipszist fogadja el...

A napközéppontú felfogásokat már a görögök is ismerték ugyan, de nem tudták megfigyelésekkel eldönthetővé tenni igaz voltát, és az akkori metafizikai elgondolások miatt általában ragaszkodtak az égi gömbhéjakhoz, a szférákhoz, mert annak mechanikáját el tudták képzelni, mérnöki megépíthető is volt, amikor asztrolábiumokat készítettek. Úgy tűnik, hogy Alexandriai Hüpátia már az ellipszispályákat is legalábbis lehetségesnek tartotta. Talán, ha Kürilloszék nem gyilkolja meg brutálisan, nem is kellett volna Keplerig várni...

JÓZS 10,12–15 MAGYARÁZATI KÍSÉRLETEI

Így végül eljutunk oda is végre, miként értsük az igehelyet, amely az asztroexegetikai összecsapás epicentrumában található.

Lehet természetesen tagadni is a gibeóni csata leírásának e részletét, mint hamisítást, tévedést, ókori túlzást, stb. Ugyanakkor érezhetjük, hogy ezzel sem nyerünk jobb magyarázatot, mint azokkal a kísérletekkel, amelyek valóságosnak tekintik az eseményeket, és azon belül próbálnak számot adni az értelmezésről. Hiszen tulajdonképpen mi szükség van arra, hogy miután az Úr megzavarta az ellenséget, és ezáltal Izráel győzött, még külön csodát is toldjanak a történetekhez? És akkor itt újra indulhatnak a különböző magyarázati kísérletek – csak épp nem jutottunk semmivel sem a közelebb valamiféle megoldáshoz.

Maradjunk hát azoknál a lehetőségeknél, amelyek a leírt eseményeket nem helyettesíteni, hanem értelmezni kívánják! Az biztos, hogy a csodák kapcsán sosem kell csodálkoznunk azon, hogy nem tudjuk egyértelműen és tudományosan eldönteni a felvetődő kérdéseket. Érdekes, hogy a könnyebben elérhető kommentárok többsége egyszerűen átugorja ezt a *'megállási problémát'*, meg sem próbálják értelmezni; leginkább konzervatív szerzők térnek ki rá.

A természettudomány és teológia témában alkotó szerzők döntő többségében csak a természeti törvények keretei közötti csodákat *'engedik meg'* Istennek, néha ezt enyhítve annyit követelnek *'csupán'* meg, hogy Isten saját törvényének keretei között kell történnének a csodák. Csak igen ritkán kerül elő, hogy Isten hatalmába az is beleférhet, hogy akár a saját teremtett világában a saját maga által alkotott törvényeket felfüggeszse... Könnyen elfelejtjük, hogy már magát a teremtést sem lehet nem csodaként érteni, hiszen addig még nincsenek *a priori* természeti törvények, míg maga a természet elő nem áll. És végképp ne feledjük, hogy ha Jézus feltámadását természeti keretek közé szorítjuk, akkor valójában az egész keresztyénség alapját szüntetjük meg: feltámadás**hit** nem létezhet úgy, hogy az csak tudományos igazság legyen, hiszen akkor nem kell hozzá hit. Emlékezzünk: János látott és hitt (Jn 20,8). A kettő együtt van. Isten munkálkodik a világban, amelynek aztán vannak látható lenyomatai is.

A legnyilvánvalóbb, szó szerinti értelmezést követve azt mondhatjuk, hogy valóban egy 48 órás napról van szó, mert 24 órára minden megállt (pl. CAMPBELL 1999, 50–51. o.). Egyesek még más népek olyan ókori feljegyzéseire is utalnak, amelyek egy hosszú napról szólnak, vagy akár csillagászatilag keresik a kiesett nap nyomait (pl. MACDONALD 2009, 235. o., 8. jegyzet). Másik oldalról pedig vannak, akik arra is utalnak, hogy az emóriak nap és holdimádók voltak, ezért a csoda számukra az üldözési idő meghosszabbodása mellett azt is megmutatta, hogy Izráel Istene, az ÚR, parancsol a saját isteneiknek (pl. CAMPBELL 1999, 51. o.).

Kicsit zavarosabb magyarázatnak tűnik, miszerint Józsué kérése arra vonatkozik, hogy a felkelő Nap még késlekedjen, és legyen hosszabb a félhomály (pl. MACDONALD 2009, 235. o., 8. jegyzet) – amelyre aztán a jégeső volt a válasz (ám a jégeső a megelőző versekben kerül említésre, még a kérés előtt).

Vegyük észre, hogy e magyarázatok nem érzékenyek a geocentrikus-heliocentrikus problémára! Egyszerűen, ahogyan már Kopernikusz első katolikus támogatói, majd pl. Galilei is, természetesnek veszik az ún. akkomodációs elvet (amit mellesleg Luther mellett – ld. pl. Bolyki fenti epiciklusos Luther-idézetét – pl. Kálvin is sokszor használt), miszerint Isten alkalmazkodott az emberi szerzők ismereteihez, felfogásához, de ettől még nem olvasandó bele világképi állásfoglalás. Egyszerűen csak a megfigyelő szemszögéből történik a leírás, ahogyan pl. Ptolemaiosz rendszere is ezt képviselte, és valójában nem döntötte el, hogy a Föld vane ténylegesen a középpontban, vagy más. És legyünk őszinték: a *Csillagászati évkönyvek* táblázatában is azt olvassuk, hogy napkelte, napnyugta, stb.! Senki nem gondolja, hogy a mai csillagászok geocentrikus felfogást képviselnének...

Még Kopernikusz előtt, már a XIV. században megfogalmazta Arisztotelész-kommentárjában Nicole d'Oresme a Föld mozgása melletti érvei között, hogy amikor

a *Szentírás* arról beszél, hogy a Nap kering, stb., akkor ez nem cáfolja, hogy a Föld mozog, csupán a mindennapi beszédhez alkalmazkodik. Hasonlóan Józsué esetén éppúgy magyarázható a történet azzal, ha a Föld állt meg, vagy Ezékiás esetén (*2Kiráj 20,9–11; Ézs 38,8*) a Föld mozgása gyorsult vagy lassult. (SIMONYI 2011, 159. o.) Erős a gyanú, hogy tanulmányai között Kopernikusz is találkozott már ezzel az érveléssel, ezért is hivatkozhat ajánlásában a *Írás* önkényes értelmezőire.

Létezik még egy nyelvi magyarázatkísérlet is, amely a héber *!D dóm* fordítási lehetőségeire alapul. Eszerint nem megállnia kellett a Napnak, hanem hőszugárzását felfüggesztenie, félbeszakítania. Márpedig épp azt olvassuk előtte, hogy az Úr jégesővel verte meg az ellenséget, tehát felhős lehetett az ég, így valószínűleg nem tűzött a nap egy álló napig. Ebben az esetben a Holdra is ez vonatkozhatott: nem süttött át a felhőkön. (BROWN–FITZMYER–MURPHY 2002, 210. o.)

Ugyanakkor fontos, hogy a bibliai történeteket a szövegükből magyarázzuk, ne külső – pl. tudományos – igényeknek akarjunk megfelelni, egyszersmind tekintettel legyünk Augustinus elvére – amelyet Galilei is vallott –, miszerint ha a *Szentírás* ellenkezik a tudományos ismereteinkkel, akkor elképzelhető, hogy rosszul értjük az igazságot, és érdemes megfontolni más értelmezéseket is. Ugyanakkor tudjuk azt is, hogy többször tévedett már a természettudomány is. Végső soron azonban a csodát se így, se úgy nem tudjuk megmagyarázni, az csoda marad. Geocentrikus és heliocentrikus szemléletben/exegézisben egyaránt. A teológia, az írásejtkezés nem függhet a természettudomány aktuális helyzetétől, de az összhangot minden korszakban meg kell keresni a helyes elmélet és helyes exegézis kutatásával.

Abstract

In my study I discuss an imaginary dispute between Luther and Copernicus. The debate did not take place physically, only in a transferred sense – but this Wittenberg-Frombork debate is very instructive. First, I will show the harmony between the two innovators, succinctly describing the geocentric (Ptolemaic) system. Then I will look at why they are still opposed to each other, while presenting their specific opinions. Finally, I will present the explanatory possibilities of Josh 10:12–15, discussing their connection with the geocentric and heliocentric view. In this regard, I close my article with a brief conclusion on the relationship between science and the interpretation of Scripture.

Keywords: Luther / Copernicus / heliocentric world view / geocentric world view / Joshua / Battle of Gibeon.

IRODALOM:

BOLYKI János 1979. A természettudományok kérdései a XX. század teológiatörténetében. Doktori értekezés. (*Theológiai Tanulmányok*, Új folyam 12. kötet.) A Magyarországi Református Egyház Zsinatának Tanulmányi Osztálya, Budapest.

BROWN, Raymond E. – FITZMYER, Joseph A. – MURPHY, Roland E. (szerk.) 2002. *Az Ószövetség könyveinek magyarázata (Jeromos Bibliakommentár I.)*. Szent Jeromos Katolikus Bibliatársulat, Budapest.

- CAMPBELL, Donald K. 1999. *Józsue könyve*. In: WALWOORD, John F. – ZUCK, Roy B. 1999. *A Biblia ismerete kommentársorozat II.* Keresztyén Ismeretterjesztő Alapítvány, Budapest.
- CSEPREGI Zoltán (szerk.) 2014. *Luther Válogatott Művei 8. Asztali beszélgetések*. (Luther Válogatott Művei 8.) Luther Kiadó, Budapest.
- FEHÉR Márta 2016. *Az újrendezett kozmosz*. In: LAKI János – SZÉKELY László (szerk.) 2016. *A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában*. L'Harmattan–Könyvpont, Budapest.
- INFELD, Leopold 1973. *Kopernikustól Einsteinig*. In: Bienkowska, Barbara (szerk.) 1973. *Kopernikusz és kora*. Gondolat, Budapest.
- JÁKI Szaniszló 2004. *A fizika látóhatára*. Kairosz, Budapest.
- KUHN, Thomas Samuel 1984. *A tudományos forradalmak szerkezete*. Gondolat, Budapest.
- LAKI János – SZÉKELY László (szerk.) 2016. *A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában*. L'Harmattan–Könyvpont, Budapest.
- LINDBECK, George Arthur 1998. *A dogma természete. Vallás és teológia a posztliberális korban*. (Hermeneutikai füzetek 17.) Hermeneutikai Kutatóközpont, Budapest.
- LUTHER Márton 1999. *Heidelbergi disputáció*. (Magyar Luther füzetek 8.) Magyarországi Luther Szövetség, Budapest.
- MACDONALD, William 2009. *Őszövetségi kommentár*. Evangéliumi Kiadó, Budapest.
- MCGRATH, Alister Edgar 1985. *Luther's Theology of the Cross. Martin Luther's Theological Breakthrough*. Basil Blackwell, Oxford.
- RUSINEK, Michael 1973. *Kopernikusz. Életrajz és korrajz*. Móra Ferenc Könyvkiadó, Budapest.
- SIMONYI Károly 2011. *A fizika kultúrtörténete. A kezdetektől a huszadik század végéig*. Akadémiai Kiadó, Budapest. (Ötödik, javított, bővített kiadás.)
- SZAKÁCS Tamás 2021. *A Szent kommunikációja igében és fizikai törvényekben*. In: HUBAI Péter (szerk.) 2021. *A szent és kommunikációja. Előadások a vallástudomány és a teológia vonzasköréből*. (Wesley Konferencia Kötetek, Sorozatszerkesztő: Majsai Tamás). Wesley János Lelkészképző Főiskola, Budapest.
- SZÉKELY László 2016. *A „Commentariolus” és a kopernikuszi fordulat az európai gondolkodás történetében*. In: LAKI János – SZÉKELY László (szerk.) 2016. *A kopernikuszi fordulat fél évezred távlatában*. L'Harmattan–Könyvpont, Budapest.
- VASSÁNYI Miklós – KUTROVÁTZ Gábor 2021. *A világ bizonyos szimmetriája. A kora újkori csillagászat története válogatott források tükrében. Tanulmány- és forrásgyűjtemény*. Typotex, Budapest.

*Luther-konferencia előadásának (Révfülöp, 2024. február 3.)
szerkesztett változata a Lelkipásztor számra*

Hazánk lejtmenetben

Talán még nem késő, hogy megállítsuk a magyar nemzet fokozatos erkölcsi és gazdasági leépülését és kiszolgáltatottságát.

Évszázadokon keresztül a nemzet sorsfordító időszakokban a szabadság és a hazánk iránti szeretet tartotta meg népünket, a megpróbáltatások ellenére, példát mutatva, az emberhez méltó élet biztosításával a jövő nemzedék számára is

A magyar állampolgárok 20 évvel ezelőtt a népünk iránti szeretettől vezérelve kötelességüknek érezték hazánk az Európai Unióhoz való csatlakozását. Szent István az európai államok családjába egyenrangú államként vezette be őseinket. Reméltük, hogy az egyesült Európában jobban tudjuk segíteni a határon túl élő magyar testvéreket, hiszen ők is jogos örökösei közös magyar múltunknak. A zsidó-keresztény európai kultúra határozta meg, megannyi nehézség közepette is ezer éven át nemzetünk történelmét és kultúráját a 13 nemzetiségeinkkel együtt. Úgy gondoltuk az Európai Unióhoz való csatlakozásunk döntésekor, a 10 országgal együtt, hogy ha nem leszünk az egységes Európának tagjai, akkor könnyen kerülhetünk más erők hatalma alá.

A jelen történelmi helyzetünk 20 év utáni mérlegelésénél megállapíthatjuk, hogy a rendszerváltáskor, a volt szocialista országokat megelőzve, több mint 30 évvel ezelőtt biztosított szabadságunk ellenére, Hazánk erkölcsi és gazdasági felemelkedése lejtmenetben van.

E megállapítást milyen konkrétumok támasztják alá:

A népesség rohamos fogyása miatt, a sokak által elismert családpolitikánk ellenére, könnyen elérhetjük, hogy a nemrégben még 10 milliós ország rövid időn belül kb. 6-7 millióra csökken. Demográfiai siralmas helyzetünket nem a több tízezer vagy százezer, főképpen távol keleti állampolgárok letelepítése oldja meg. A szülőképes nők minden áron való munkába állásával a népesség fogyása nem állítható meg. A hivatásos anya státusz bevezetésével csökkenthető lehetne a gyors fogyás. Az édesanya melegét a gyermek legalább 3 éves koráig nem tudja pótolni a bölcsőde.

Az országot elhagyók milliós száma ma már jóval meghaladja a megtorlástól való félelem miatt 1945-ben és 1956-ban elmenekültek számát. Kevés olyan család van ma Magyarországon, ahonnan ne hiányoznának gyermekeik, unokáik, sőt már dédunokáik is. Nem érzik biztonságban magukat hazájukban, inkább választják a kevésbé ismert, de biztonságosabb távoli otthont.

A fiatal házások megmaradása, az együttélésükhöz, gyermekvállalásukhoz szükséges lakások biztosítása érdekében, a lakatlan többszázezer ház és lakás „fecskeházza” való átalakításával az elvándorlást is meg lehetett volna állítani, illetve lassítani.

A műveltség megalapozását jelentő, a tankötelezettséggel járó, az alkotmány által

deklarált ingyenes köznevelési intézmények működtetése a kistélepüléssel rendelkező megyékben jóformán megszűnt. Ezen tájegységek szellemiségének, hagyományainak megőrzése, továbbélése, vele együtt a települések sorsa megpecsételődött. E településeken az óvoda és az alsó tagozat működtetését a helyi önkormányzatok fenntartásával az államnak kötelessége biztosítani. Ez nem lehet pénz kérdése, hiszen ma már sajnos több mint 1 millióval kevesebb gyermek van a rendszerben, mint rendszerváltás előtt. Egy jogállamban nem lehet a gyermek alku tárgya. Az elnéptelenedő településeken nem csak a kisbölcsőket kellene támogatni, hanem a köznevelés intézményeinek újra élesztését.

A rendszerváltás, illetve 20 éves Európai Unió csatlakozás kapcsán kapott támogatások után már szégyen ránk nézve a szegények, elesettek és rászorultak milliós tömegeinek léte.

Önazonosságunkat, szuverenitásunkat akkor tudjuk érvényesíteni, ha példát mutatunk azzal, hogy a minden áron való centralizáció helyett a decentralizáció megteremtésével biztosítjuk hazánkban is a közfeladatokat ellátó intézmények, szervezetek önálló működését /például: a tudomány, a felsőoktatás, a köznevelés, az egészségügy, a szociális, kulturális, stb, és az önkormányzatiság területén/.

Meg kell teremteni a jelenlegi függőségi viszony gyakorlati rendszere helyett a nem állami szervek, benne a több száz és több ezer éve az emberek lelki gondozására hivatott egyházak, felekezetek és a vallási közösségek teljes önállóságának a mindenkori politikától független jogi és gyakorlati rendszerét. Az egyházakat nem lehet megvenni.

A gyűlöletre épülő magyar társadalom jelenlegi megosztottsága az Európai Unióba igyekvő országok számára a lehető legrosszabb példa. A jobb élet reményében a fiatal generációban bízva a választópolgárok által megválasztottak, a felhatalmazást meg sem próbálták szolgálatként meghálálni 20 év alatt. Az emberek, illetve a nemzet szolgálata helyett a hatalom elsősorban a kiválasztottak önös érdekeinek érvényesítésére és a hatalom megtartására helyezte jogi és gyakorlati döntéseit és cselekvéseit. Az emberek a választottaiktól az őszinte, becsületes, tiszteletre méltó szolgálatra vágnak, nehezen és csalódottan viselik el az i nélküli igazságra épülő és igazságnak beállított szolgálatot.

Az ország tudatos megosztottsága a közösségek és családok szétesését jelentette. A keresztényi egymás iránti tisztelet és szeretet csak szólamokban jelent és jelenik meg. A minket körülvevő nemzetek és a nemzetiségek közötti megbékélést jelentő érdemi párbeszéd, a határainkon túli magyarok kettős identitásának megélése érdekében sem hozott mások számára is példaértékű eredményt. Most már a 104. évvel ezelőtti Trianoni Békediktátumra való emlékezés mellett, eljött az érintettek közötti megbékélés ideje. A háborúval való riasztgatás felelőtlensége, még a háborút át nem élt hatvanas években születettek részéről sem megbocsájtható.

Az Európai Unióban való csatlakozásunk kezdeti fellángolása után, ma 20 év visszakéntésével már nem dicsekedhetünk mások számára is példát adó kimagasló eredményekkel. Nem élvezhetjük az Unió közösség segítő készségét és tiszteletét, pedig ez nem csak rajtuk múlott. A hazánk lejtmenetét nekünk kell őszintén, a tükröbe nézve minél gyorsabb cselekedetekkel lelassítani, illetve megállítani, mielőtt elérnénk a lejt

végét, ahonnan már nem biztos a felemelkedés. A felemelkedésünket nem a kelet, hanem a nyugat tudja csak hathatósan elősegíteni. A keleti irány lekötelezettségekkel terhelt számunkra leszakadással járó zsákutcát jelent.

Közel 800 éves ősi család leszármazottjaként, egy öreg nyugdíjas tapasztalatai és gondolatai, aki megérte az ország német megszállását, menekültként a II. Világháborút, a Rákosi érárt, az 1956-os szabadságharcot, a Kádár korszakot, az alapvető emberi jogokat megalkotó és a teljes szabadságot garantáló 1989-es rendszerváltást, és az Unióhoz való csatlakozás 20 évét is.

JESZENSZKY GÉZA

Hanyatló nemzet

Hová lett a magyar presztízs, egykori nemzetközi tekintélyünk és népszerűségünk?

Az 1848-49-es szabadságharc és annak kegyetlen megtorlása nyomán az akkori civilizált világ hősei voltunk. Jó ötven éven át fönntmaradt a széles körű és erős rokonszenv Kossuth Lajos, Deák Ferenc és Andrássy Gyula nemzete iránt. Az 1897. évi millennium alkalmából a világsajtó Magyarországot „mintaszerű alkotmányos állam”-nak, az egész Osztrák–Magyar Monarchiát „stabilizáló és liberalizáló” tényezőnek látta. 1986-ban megjelent és 2020-ban 3., bővített kiadást megért könyvem, *Az elveszett presztízs*, arra kereste a választ, miért és hogyan vált a magyarok iránt érzett rokonszenv előbb kritikává, majd ellenszenvvé. Ez nagyban hozzájárult a trianoni békeszerződés égbekiáltó igazságtalanságához. Ennek elutasítása, az elveszített területek visszaszerzésének érthető vágya vitte hazánkat rossz útra, tette a náci Németország, Hitler szövetségesevé. 1944. március 19-e, az ország német megszállása után létrehozott bábkormány fél millió magyarul beszélő, hazafias magyar érzésű, zsidó származású honfitársunkat kiszolgáltatta a megszálló hatalomnak és embertelen körülmények között az auschwitz halálgyárba küldte. Magyarország, a magyar név ezzel súlyosan bemocskolódtott, megkapta a „bűnös nemzet” és „az utolsó csatlós” jelzőket. Öngyilkossága előtt Teleki Pál miniszterelnök, elkeseredésében, „a legpocsekább nemzet”-nek nevezte annyira szeretett népét.

Az 1956-os forradalom és szabadságharc azután „lemosta a gyalázatot,” kiváltotta a világ csodálatát és együttérzését. Október végén, a többpártrendszer helyreállításával és Nagy Imre koalíciós kormányának megalakulásával azt hittük, hogy a Szovjetunió szabadon engedte hazánkat. A mellőzöttség évei után megszólaló Németh László a „tisztító vihar” előszelét jelentő *Irodalmi Újság* 1956. november 2-i (utolsó itthon megjelent) számában optimizmussal „Emelkedő nemzet”-ről írt. Szabadságunk eltiprása után néhány héten át az ország kitarítani látszott a forradalom céljai mellett, de a kegyetlen megtorlás megállította a nemzet emelkedését. Megtörte sokak gerincét,

nyolcszázézer az állampárt tagja lett. Megvolt a jutalom, a ravasz Kádár az országot „a legvidámabb barakká” alakította. Ez legalább kiemelte Magyarországot a többi szovjet csatlós sorából. És jött újkori történelmünk legremekebb éve: az 1989. március 15-i hatalmas tüntetés a szabadságért, a szabad televízióért, Nagy Imre és mártírtársai június 16-i temetése, a nyári kerekasztal-tárgyalások után a Köztársaság kikiáltása október 23-án, a „Páneurópai Piknik” nyomán meghatározó szerep az európai kommunista dominók eldőlésében, és végül az 1990 tavaszi szabad, többpárti választások. Lengyel barátainkkal együtt újból a demokratikus világ hősei lettünk. 1989/90-ben Magyarország, a magyarok tekintélye óriási volt, egymásnak adták a kilincset a rangos látogatók, hazánkat dicsérte a világsajtó. A következő években pedig a békés rendszerváltozás „ellóvasának” számítottunk. 1999-ben a szabadságunkat és biztonságunkat garantáló NATO, 2004-ben pedig a jólét ígérését hordozó Európai Unió tagja lettünk.

És mi történt azóta? Gazdaságunk fejlődése – a beáramló uniós támogatások ellenére – mind jobban elmarad szomszédainkétól, Bulgáriával állunk versenyben az EU legszegényebb országa címért. 1956 nemzete Oroszország deklarált barátja, és az 56-ban a szovjet beavatkozást kikövetelő Kína első számú európai hídfője lett. Demokráciánk „illiberális” lett, és az ezt bíráló Európai Unió ellen verbális háborút indított a magyar kormány. Miközben a 2022-es orosz agresszió egységbe kovácsolta az európai és amerikai demokráciákat, Magyarország ebből kimaradt, sőt a magyar társadalom egy része nyíltan az agresszornak drukkol. Putyin elérte, hogy a magát fenyegetve érző semleges Svédország és Finnország belépett a NATO-ba, de ezt Magyarország a vég-sőkig késleltette. Sokan elfelejtették, hogy az 1990-es években példásan jó volt a viszonyunk Ukrajnával. 2000 után a fiatal állam nacionalizmusa erősödött, és Kárpátalján a magyar nyelvű oktatás is veszélybe került, de ezt elhárította, hogy az EU-tagságra törekvő Ukrajna köteles toleráns politikát folytatni nemzeti kisebbségeivel szemben. Magyarország a Kárpátalján élő maradék magyarságot a legjobban azzal segíti, ha bárátságos, támogató magatartást tanúsít az élet-halál harcot vívó Ukrajnával szemben.

Szövetségeseink értetlenül állnak a magyar kormány propagandája előtt, amely háborúpártisággal, sőt háborúra uszítással vádolja őket. Háborút a NATO, a Nyugat sosem akart a hidegháború idején, és ma sem. Putyin Oroszországa támadta meg szomszédját, el akarja ragadni annak területe jelentős részét, és kíméletlenül mér rakétacsapásokat a polgári lakosságra, lakóházakra, kórházakra, gátakat robbant föl, ezzel ökológiai katasztrófákat okozva. Az ENSZ Alapokmányával összhangban Ukrajnának joga van védekezni, és más államoknak joga van a megtámadottat segíteni. A NATO közvetlenül nem lép be a háborúba, de fegyverekkel és lőszerrel támogatja az agresszió áldozatát. Nukleáris fegyverek bevetésével is csak Oroszország fenyegeti nemcsak Ukrajnát, de annak támogatóit is. Indokolt ezzel az országgal meghitt, baráti viszonyt folytatni, rendszeresen vezetői találkozókat tartani? Nem csoda, hogy a világsajtó jó része hazánkat Putyin trójai falóvának nevezi.

A magyar miniszterelnök július 8-án végre ellátogatott Kijevbe, és ez reményt keltett a jószomszédi viszony helyreállítására. A pozitív hatást azonban Orbán moszkvai útja nyomban csökkentette. A miniszterelnök „békemisszionak” nevezi az elmúlt na-

pok utazásait, azonban aligha lehet semleges közvetítő, békítő, mert egyedül az orosz elnökön múlik a béke. Az oroszok feltételei világosak: négy ukrán megye átengedése és a maradék legyen Moszkva vazallusa. Nem valószínű, hogy Putyin Orbán kedvéért mérsékelni fogja követeléseit. Az sem valószínű, hogy Kínába azért ment, hogy rávegye Hszi elnököt, hasson Putyinra, mérsékelje követeléseit. Útban Pekingbe megállt az Azerbajdzsán által elűzött százezer örmény keresztény ősi városában tartott Türk Tanács ülésre, majd Washingtonban részt vett a NATO 75. születésnapját ünneplő állam- és kormányfők találkozásán. 25 éve ugyanitt az új tag Magyarországot és kormányfőjét szövetségesként, barátként fogadták. Most elnéztek a feje fölött, és a sajtó Putyin hasznos idiotájának nevezte. Micsoda hanyatlás az 1990-es évekhez képest!

Ez év július 1-jétől fél éven át Magyarország az Európai Unió soros elnöke. Szomorú, hogy a magyar elnökség a külpolitikai provokációk sorával indult. Mert Kijev után Moszkva, majd Peking felkeresése nemcsak értetlenséget, de éles elítélést váltott ki számos szövetségesünk részéről. Lengyelország, valamint a balti és a skandináv uniós államok bejelentették, hogy bojkottálják Magyarország soros elnökségét – Orbán Viktor moszkvai utazása miatt. Alexander de Croo belga kormányfő a NATO washingtoni csúcstalálkozásán megállapította, hogy a Magyarországra vetett bizalom „mélypontra ért”. Még szerencse, hogy az orosz agressziót élesen elítélő és Ukrajnának jelentős támogatást nyújtó („háborúpárti”) deklarációt a magyar miniszterelnök is aláírta.

Hazánk elszigetelődése, külpolitikai térvészésének mértéke súlyos. Szövetségesünk ellenszenvvel tekintenek reánk, a Visegrádi Együttműködés, Antall, Havel és Walesa öröksége, romokban, helyén egy lengyel–román ukrán szövetség van születőben. Barát lett viszont a 2000-es évek elején élesen magyarellenes szlovák Fico, és a nyíltan oroszbarát Szerbia, ahol az elmúlt években drámai módon csökkent a magyar lakosság száma és aránya. Észak-Macedóniában a közelmúltban aktív magyar beavatkozás eredményeként egy nacionalista, euroszkeptikus kormány alakult, azt félmilliárd eurós hitellel támogatja a magyar kormány. A Bosznia–Hercegovina Föderációt felrobbantani készülő Boszniai Szerb Köztársaságot is milliókkal támogatjuk. Az 1990-es évek elején a horvát és szlovén függetlenség támogatásával két szilárd barátot, jó szomszédot nyertünk. Mára ennek már csak az emléke él – meddig? Történelmünket kissé ismerők kérdezik: hogyan barátkozhatunk az Oszmán Birodalom utódjával, Erdogan Törökországgal, és még inkább az oroszokkal? De nem 1849 és 1956 miatt ne barátkozzunk a háborús bűnök sorozatát elkövető Putyinnal, hanem a mai orosz politika, a háború miatt!

Voltunk az utolsó csatlós, most legyünk a diktátorok ligájában az első csatlós?

Minden korszak feladatokat ró ránk, azokat kell teljesítenünk – jól

Az évforduló alkalmat ad, sőt kényszerít, hogy szembe nézzünk az időközben történetekkel. A szembenézés nem mindig örömteli. Talán más is úgy van vele, mint én, aki a születésnapomon vagy Szilveszterkor már nem az ifjúkori várakozásokkal ünneplek; gondolataimban az elszalasztott lehetőségek, az elvégzetlen teendők, az előrelátható vagy csak sejthető nehézségek keverednek a hálával és a reménnyel. Az idő múlása (mondjuk optimistán: a tapasztalatok felhalmozása) mérlegelésre készítet: a jelen állapotok az átélt idők mércéjén vajon haladásnak vagy romlásnak minősülnek?

Nemzetünk sorsa, anyagi és szellemi fejlődésünk folyamatosan foglalkoztat engem. Fél évszázada végzek elemző, döntés-előkészítő és időnként döntéshozó, valamint oktató, kutató, kommentáló munkát, nem csökkenő érdeklődéssel és intenzitással. Az életkor ad bizonyos pluszt azokhoz képest, akik pályafutásuk során először szembesülnek társadalmi gonddal, pláne krízissel; a történelem nem ismétli magát, de vannak tanulságot hordozó ciklusok, előzményekből jobban értelmezhető jelenségek.

Ám vigyázzunk, nehogy a vén táborno kokhoz hasonlóan a régi csatákat akarjuk visszamenőleges megnyerni, untatva ezzel azokat, akik a mai korba beleszületve, helyzetükből és tudásukból (meg tudáshiányosságai miatt is) másként látják a helyzetet, a jövő opcióit. Munkámból adódóan főként fiatalokkal dolgozom; kerülöm a „régén minden jobb volt” szentenciát, amikor szokatlan, újdonsága miatt kiforratlan, akár kockázatos folyamatokat látok.

A „Hazánk lejtmenetben” írást azonban nem úgy olvastam, mint egy nyugdíjas zsörtölődését. Adatolt, kemény tények, valamint argumentált megállapítások támogatják a következtetést: az uniós tagság elnyerése óta eltelt időben reményeinkhez és lehetőségeinkhez képest rosszabbul teljesítettünk. Sőt, tágabb időtávot tekintve, összevetve a rendszerváltozás dicsőséges történelmi pillanataival, a szerző anyagi és erkölcsi lejtmenetet mutat ki.

Tényekre épül, és nem az életkornak tudható be a keserű szentencia. Mert tény a demográfiai zsugorodásunk, a gyors és növekvő kivándorlás, térségek elnéptelenedése, nem kis részben az állami alapműködés (iskola, egészségügyi ellátás, postaszolgáltatás, közösségi közlekedés) gyengülése-eltűnése nyomán. Szembeszökő a szegénység sokféle jele. És bizony az anyagiakon túlmenően tény a társadalmi-erkölcsi bajok sokasodása: az önkormányzatiságot, a civil beleszólást elorvasztó állami hatalomkoncentráció, a függőségi viszonyok kiéplülése, a nemzet megosztottsága, az életünket lerontó gyűlölködés-acсарgás.

Még csak nem is a mai krízisek hatására kimondott új állítást tartalmaz az írás címe. Elöttem egy 2017-es tanulmánykötet, Jakab András jogász és Urbán László közgazdász szerkesztésében Hegyimentet címmel. A kötet sokféle diszciplínát képviselő neves

szerzői már akkor azért emelték fel a hangjukat, mert völgymentet észleltek jog, demográfia, nyugdíjviszonyok, bürokrácia és korrupció, oktatás, média, a természeti környezet, egészségügy, önkormányzat, valamint nemzetközi szövetségi viszonyaink dolgában. „1989 ingatag bizakodása után ismét kudarcba fordult a polgárosodás ügye Magyarországon” – ezzel a megállapítással indul a kötet első írása (Tölgyessy Péter), holott akkor a mai viszonyokhoz képest „aranykor” volt a gazdaságban, gyors növekedéssel és béremelkedéssel, az uniós pénzek különleges mértékű beáramlásával. Ám már addigra felgyűltek a kételyek, hogy a várva várt európai visszacsatlakozás 2004-ben valóban emelkedő pályára helyezte-e Magyarországot.

Most, 2024-ben a szikár gazdasági adatok bizonyos haladást, de egyben relatív visszacsúszást mutatnak. Hazánk a rendszer békés átalakítása idején, harminc éve nagy nemzetközi megbecsülésben és elismerésben részesült (pénzügyi támogatásban azonban alig – erről még szólnunk kell); Csehország, Lengyelország mellett, sőt inkább előttük a sikeres rendszerváltás példjaként szerepelt szakmai körökben. Ez bizony régen volt. A 2023-as adatok a gazdasági teljesítményt tekintve az uniós rangsor vége felé helyeznek minket, az egyéni fogyasztás mérőszáma alapján pedig a 27 tagú EU utolsó posztja a mienk. Mondhatnánk, hogy a fogyasztási átlagszint a sok indikátor közül csak egy, és nem kell fetisizálni az anyagi fogyasztást – ám ez önáltatás lenne olyan országban, ahol tudhatóan létezik gyerekszegénység, ahol nem kevesen képtelenek kiváltani a gyógyszert, és anyagi megtakarítás híján csak reménykednek, hogy a felsőbbégtől majd csak lehullnak morzsák, választási évben jut ez-az a kormányzattól.

A demográfiai zsugorodás tartós és javulást nem ígérő folyamat. Születésemkor csaknem 11 milliós volt az ország, Ausztriában úgy hétmillióan laktak; most egyaránt kilenc és fél milliós a lakosság szám. Voltam tanácsadó az 1980-as években Ghánában, a velünk megegyezően tízmilliós fejlődő országban; azóta ott harminc millióan laknak. Szülésszámunk messze elmarad a lakosságfenntartó elméleti szinttől. Most pedig egyfelől a belpolitikai célú háborús plakátkampány, másfelől a születési osztályok bezárása különösen sokat ront a helyzeten.

És ez még nem minden; hazánk lakosságmegtartó képessége romlik. Főként a képzett, mozgékony, és egyben termékeny korban levők közül választanak sokan tehetősebb országokat. Anyagi jóléért? Nyilván azért is. Fura lenne elmarasztalni embertársainkat, hogy maguknak és gyerekeiknek jobb életkörülményeket akarnak.

Nemcsak a reálberről van itt szó: a politikai légkörünk is sokakat taszít, ez tudható felmérésekből, a fiatalok megkérdéséből. Amikor az egyetemistáknál firtatom feltűnő társadalmi passzivitásuk, szerény közéleti érdeklődésük okait, gyakori a válasz: „már megvan az állásom kint”. Ezért lehet az, hogy közügyekben aktívabbak náluk a középiskolások: ők még nagyjából itt, egy élhetőbb, sikeresebb, európai Magyarországon látják a jövőjüket. Vajon meddig...

Európai Magyarország. Igen, tudjuk, az európai testvérnemzetek viszonyai sem egyszerűek. Nagyok és látványosak a belső társadalmi ellentétek korosztályok és világnézetek, lakóhely és képzettségi szint szerint, nem kevésbé børszint és származás tekintve. Aki azonban nyitott szemmel jár a világban, más valóságot lát, mint amit a

magyar adófizetők pénzéből fenntartott propaganda-csatornák sulykolnak a Nyugat hanyatlásáról. Az a félmillió magyar, aki már tartósan kiköltözött, jól felfogott érdekeit követve hozott értelmes egzisztenciális döntést.

Hallottam én szószékről is putyini propagandatételt a nyugati emberek elkorcsosulásáról, a még romlatlan Kelet civilizációs küldetéséről. Aligha közvetlen orosz import ez a zavaros és hazug szöveg, inkább az állami média sok éves – számomra érthetetlen – munkálkodása ért célba. Nota bene: szószék. „Az egyházakat nem lehet megvenni” – idézem, meg ezt: „meg kell teremteni a jelenlegi függőségi viszony helyett az emberek lelki gondozására hivatott egyházak, felekezetek és a vallási közösségek teljes önállóságának a mindenkori politikától független jogi és gyakorlati rendszerét”.

Sollen und sein: aminek lennie kellene, és ami van. És ami van, legalábbis amit én érzékelek, az legfeljebb morgás, de inkább csak óvatos hallgatás. Hallgatás erkölcsi, értékbeli botrányok idején. Tudom, az egyházaknak „nincsenek hadosztályaik”, de csak lenne következménye, ha messze hangzóan felemelnék szavukat az újratermelő mélyszegénység dolgában, a nemzeti vagyon és az államkincstár megdézsmálása láttán. Ha a keresztény gyülekezetek érzékenyek lennének arra, hogy örmény keresztényeket elüldöznek lakhelyükről, a hatalmas Kína elnyomja Krisztus híveit. És ha mindez túl messze van tőlünk, hát itt a határunkon túl küzd egy nép a rátámadt nagyobb szomszédjával. Nem azt várom el, hogy műkedvelő geopolitikai állásfoglalást tegyen az egyház, csupán mondja ki a különbséget a támadó és a megtámadott között.

De maradok a saját szakterületemnél. Harminc éve – nem kis áldozattal – kiszakadtunk a II. világháború után ránk kényszerített és adottságainkhoz, múltunkhoz nem illő központosított, ideologikus, keleties uralmi rendszerből. A reméltnél nehezebb lett a visszaállítás, és tovább tartott: két évtized kellett ahhoz, hogy gazdasági, intézményi vonatkozásban ismét európai állam legyünk, a sorstárs – és egyben versenytárs – nemzetekkel együtt. Gazdasági értelemben a hatalmas európai piac a legnagyobb (potenciális) előny a magyar üzleti szereplők számára. Látjuk, hogy a balti országok, a lengyelek, szlovákok, újabban a románok milyen gyors fejlődési pályát futottak be, a szlovén és cseh viszonylagos fejlettségi előny pedig megmaradt. Az adottságokkal mi itt gyengéközepes határfokkal éltünk, de kétségtelenül végbement bizonyos konvergálódás.

Nem az uniós támogatás a fő hajtóerő, ahogy azt sokan gondolják – és sajnos a politika csúcsain is, akár még azt is kimondva, hogy ha elfogyna az EU-s segély, akkor okafogyottá válna az EU- tagságunk. Súlyos tévedés: a támogatás zöme azért jön, mert még mindig fejletlenebbek vagyunk anyagi értelemben. Boldog lennék, ha mi is nettó befizetői fejlettségre jutva járulnánk hozzá a közösség működtetéséhez, közben árgus szemekkel nézve, hogy a magyar adófizetőkől származó segélyt ne lombkoronás-tányra és lówellnessre költsek, vagy egyszerűen zsebre vágják másutt.

Most az élet új feladatokat is hoz. A legtöbbet csakis európai erőkoncentrációval lehet megoldani, ha egyáltalán. Ilyen a klímaváltozás: nem áll meg a nemzeti határoknál, hatását a bős klímatagapadó is kénytelen immár elismerni. A modern népvándorlás is közös fellépést igényel. A magyar kormányálláspont az „ide senkit sem” véglettől a „félmillió vendégmunkás kell az iparba” végletig ugrott. Az ellenőrzött vándorlás és

a jövevények integrálása terén a mi térségünk nyilvánvaló késésben van a sokkal korábban megnyíló nyugati államokkal szemben – az itteni értelmes és erkölcsös megoldás sok tanulást, konzultációt, gondolkodást, és kormányzati bölcsességet igényelne.

Nagy feladat az életünket felforgató új eljárások („digitalizáció”) megértése, üzleti és köznapi befogadása, a tagolt magyar társadalom felkészítése. Nem divatügy ez; aki nem képes átvenni a számítógépes, telefonos, okos-műszeres kultúrát, nagy anyagi hátrányokat szenved el, és gyakorlatilag kiesik a munkaerőpiacról. Az új korszak régi bölcsességet erősít meg: a legfőbb értékalkotó az ember a maga képességeivel, készségeivel. Így a legfontosabb beruházás az, ami az emberre irányul, annak oktatására, testi és lelki egészségének megtartására, erkölcsi értékeinek megerősítésére.

Igen, én is látom – hiszen adatok sora jelzi – a relatív visszacsúszást, az elmaradást a sikeresebben fejlődőkhöz képest. De nem a haladás sebességével van a legfőbb bajom, hanem az iránnyal. Állami szinten korrupt rezsimekkel bratyzini, és közben az európai (elégtelen) haladás küllői közé botot dugdosni: nem ez a nemzeti érdek. A hazai szegénységet, kiszolgáltatottságot, anyagi gondot nem lenne szabad presztízsberuházásokkal, látványpolitikálással, kalkuláltan harsány „hazaffyas” szólamokkal ellentételezni. A város, község igazi közösségét, a civil kezdeményezést nem megzabolázni kell a végtelen centralizáció eszközeivel, hanem élni hagyni. A szakmai közösségek, mint a tudományos körök, a művészvilág, az akadémia, a tanárok, az orvosok – maradjanak szabadok a szubszidiaritás nemes elvének és a hatékony működés logikájának közös iránymutatása szerint. És igen, az egyházakat ne lehessen megvenni. Ha van ilyen szándék valamely fél részéről, hát protestálni kell.

Hegymenet, lejtmenet, éles kanyarok és szakadék melletti szűk ösvények: a társadalmak élete, de még az anyagi akkumulációs tényezőknek kitett gazdaság működése sem követ szép egyenes pályát. Magam is átéltem társadalmi zsákutcákat, iránykeresést, el- és visszakanyarodást, majd jobb éveket. Amit mi, idősebb és fiatalabb gondolkodók, tanácsadók és kisebb-nagyobb közösségekben ténykedők tehetünk, az annak állhatatos vizsgálata, hogy mi a jó irány. Ha a dolgok haladásának iránya jónak látszik, végezzük a magunk teendőit. Ha azonban értékrendünk és tudásunk rossz irányt jelez, akkor kötelességünk szólani.

HEISLER ANDRÁS

A túlélés jövője

Tíz esztendőn át voltam Magyarország legnagyobb zsidó szervezetének, a MAZSIHISZ-nek elnöke, és számomra mindig megtiszteltetés volt, ha keresztény egyházak egy-egy mindannyiunkat érintő kérdésben megkerestek. Vallási kisebbségként élünk, de vannak közös ügyeink, amelyeket azonosan, vagy az „idősebb testvér” jogán más hangsúlyal ítélünk meg.

Így jártam a „Hazánk lejtmenetben” írás indító mondatával, amely szerint talán még nem késő megállítani hazánk fokozatos leépülését. Talán már késő – fogalmaztam barátaim felé, amikor éppen Európa és hazánk gondjairól beszélgettünk – de fontos lenne.

Magyarországnak az Európai Unióhoz való csatlakozása nagy reménység volt a magyarországi zsidóság számára – amit ma is alapvető fontosságúnak tartok. A nyugati orientáció számomra evidencia, az emberi jogokat, az emberi méltóság tiszteletét és a szólásszabadságot olyan értékeknek tartom, amelyek segítik a XX. században kétszer is derékba tört, tragédiákat megélt maradék zsidóság tovább élését, a nyugodt fejlődést. Mégis nagyot tévedtünk, legalább két síkon. Nem számítottunk arra, hogy az Európai Unió deklarált, a fentiekben felsorolt értékei ellenére Nyugat-Európában az utcákon, a tereken, a campusokban, a hagyományos sajtóban, de különösen az elektronikus médiában, a közbeszédben és a politikai megnyilvánulásokban erősödhet a zsidóellenesség. Másrészt Magyarországon a zéró tolerancia deklarálása és a fizikai biztonság megléte mellett olyan értékrendszerek kerülnek felszínre, vagy éppen olyanokat preferál a hatalom, melyek nem csak zavarják a zsidók közérzetét, de potenciális veszélyt is jelentenek a közösségre. Az EU-ban történt „patrióta lázadással” pedig a magyar kormánypárt szélsőséges, antiszemita, neonáci eszméket hirdető pártokkal vállal közösséget. Azaz a hivatkozott írásban jelzett „erkölcsi leépülés és kiszolgáltatottság” szerte Európában már előrehaladott.

A demográfiai, oktatási és egyéb közfeladatok ellátási gondjai köztudottak, maga a problémafelvetés legitim, de értelmes megoldást sem a kormány, sem politikai ellenfelek nem tudtak eddig felvázolni. Az állam és az egyházak szétválasztásáról, a függőségi viszonyok felszámolásáról is csak abban az esetben lehet beszélni, csak úgy érdemes, ha megteremtődik egy a mindenkorai hatalomtól független és elégséges forrásrendszer, olyan, amelyik képes biztosítani az egyházak működését és organikus fejlődését. Senki ne álmodjon arról, hogy például az egyházak épített öröksége a jelenlegi finanszírozási rendszerben kormánytámogatás nélkül megoldható lenne. A független forrásrendszer megteremtése azonban olyan sok-szabadságfokú egyenlethez hasonlítható, aminek megoldása hosszadalmas és bonyolult, évtizedes feladat lehet, vagy lesz.

S mire eljutnánk odáig, a jelenlegi tendenciák szerint a függőség egyre mélyebben beágyazódik az állam és az egyházak kapcsolatába. Ezért úgy látom – szemben a hivatkozott írással – az egyházakat nem csak meg lehet venni, de ez a fajta „vásárlás” már megtörtént. Következései pedig jól láthatóak: hiányzik az egyházak egymás iránti szolidaritása. A keresztény egyházak magára hagyták a szegényekkel hitelesen dolgozó, azokat segítő keresztény társukat, a zsidó felekezet pedig szó nélkül veszi tudomásul a magyar zsidó tradíciókat hordozó kicsiny ortodox közösség szétverését. Az értékek helyett mindenütt az érdekek mentén kötöttek a kompromisszumok. Ennek romboló hatását jól mutatják a legutóbbi népszámlálásnál az egyházakhoz való kötődés mértékének lehangoló adatai.

A „Hazánk lejtmenetben” véleményt egy olyan segélykiáltásként érzektem, amelyik felvet fontos és valós problémákat, katalizálhat egyfajta párbeszédet. Az Euró-

pai Unióhoz való csatlakozásunk 20 éves évfordulója valódi ünnep minden magyar állampolgár számára, annak ellenére és azzal együtt, hogy hazánk nem tudta kellő hatékonysággal kihasználni az Unió által kínált előnyöket, de magának az Uniónak a bürokratikus működése sem volt képes a támogatási és együttműködési formákat optimalizálni. Az elmúlt 20 esztendő így a kihasználatlan lehetőségek korszaka volt. A világban zajló folyamatok, a háború, az energiaválság, a népek vándorlása és a drasztikus környezetváltozás talán rákényszeríti a köz szereplőit és bennünket, egyházakat is a túlélés jövőjének megalkotására.

Gettó emléktábla

A Biblia orosz nyelvre fordításának viszontagságos története

A Biblia fordításai és egyes kifejezések használata mindig komoly polémiákat váltottak ki. Ki milyen szót, kifejezést hogyan használ, mennyire hat a kulturális környezet, a hagyomány, a szokás, a nyelv.

Oroszországban 2016-ban emlékeztek meg a teljes biblia oroszra fordítása kiadásának 100 évfordulójáról, ezt Szinódusi Fordításnak nevezik. Az orosz pravoszláv egyház a szertartásain mind a mai napig ezt az egyházi ószláv szöveget használja. II. Alekszij volt az első, aki megjelentette az igehirdetéseit és feltüntette lábjegyzetben a bibliai hivatkozásokat a Szinódusi Fordítás alapján is. Az Oroszországban működő különböző felekezetek a Szinódusi Fordítást használják, és időnként frissítik a nyelvezetét.

Gondoltam, megosztom ezt a szokatlan történetet. Aki Lev Tolsztoj vagy más, korabeli orosz írók műveit olvassa, vagy orosz filmfeldolgozásokat néz, annak fel sem tűnik egy nagyon fontos mondat, ami a szalonbeszélgetésekben elhangzik: “Mi mind a Bibliatársaság tagjai vagyunk”, „Mi az, túl sok Bibliát olvastál?”¹

1812-ben, a francia- orosz a háborúra készülve, annak kezdetén minden arisztokrata a hadseregbe indult és vagyonát csomagolta össze mind a két fővárosban, Szentpéterváron és Moszkvában. Szentpéterváron éppen ekkor készült el A. N. Golicin herceg új palotája, amely olyan fényűzőre sikerült, hogy csodájára jártak. Egyesek meg is gyanúsították az öreg herceget, hogy a franciákat várja, azért építkezett ilyen pompával. I. Sándor cár nem hitt a pletykáknak és úgy döntött, hogy meglátogatja öreg barátját, mielőtt a hadsereghez utazik. A. N. Golicin éppen olvasott, mikor a cár belépett. Beszélgetés közben a herceg leejtette a könyvet és az a 90. zsoltárnál nyílt ki. A könyv a Biblia francia fordítása volt. A cárt nagyon meglepte, hogy a herceg franciául olvassa a Bibliát. Kezébe vette, élvezettel elkezdte olvasni ott, ahol kinyílt, a 90.zsoltárnál és csodálkozott a szöveg jelentésén. A herceg közölte, hogy ez nem véletlen. Az eset után következő misén éppen azt a részt olvasta fel egyházi ószláv nyelven a metropolita, amit a cár a hercegnél elolvasott. Ez teljesen más élmény volt számára, mivel értette és nem a kötelesség diktálta jó modorral állta végig a szertartást. A saját könyvtárában a cár francia nyelvű bibliát nem talált francia nyelvű könyvei között. Ekkor eszébe jutott, hogy talán a feleségének, a cárnénak van, mert ő mintha érdeklődne a vallás iránt. Természetesen Elizaveta Fjodorovna cárnénak megvonta a vágyott könyv nem egyházi ószláv nyelven, hanem a franciára fordított katolikus biblia. I. Sándor cár nagyon élvezte az olvasást, új világ tárult fel előtte, rájött, hogy a Biblia már régen le van fordítva különböző európai nyelvekre. A Napóleon elleni hadjáratra a francia fordítást magával vitte és rendszeresen olvasta.

¹ A jelentése: „Nem vagy korrumpálható?”

A cár hadba indulása előtt parancsba adta A.N.Golicin hercegnek, hogy szervezze meg a Bibliatársaságot és fordítsák le oroszra a Bibliát. A Biblia országszerte ikonikus tárgy volt. Csókolták, meghajoltak előtte, körbehordozták, egyszóval nem volt mindennapi olvasmány. A hívők sokféle Szűzanyához imádkoztak: a Vlagyimiri, Kazanyi, Túlai stb. Szűzanyához.

Amit a cár parancsba ad, azt végre kell hajtani. Bár a pravoszláv egyház vezetőinek a döntés nem nagyon tetszett, nem merték ezt kinyilvánítani. Ugyanis az egyházi gyakorlatban a Bibliának nem volt önálló szerepe, mint a hit forrása, a szertartás elemét képezte.

1812. december 6-án megalakult a Bibliatársaság A. N. Golicin herceg vezetésével. A szentpétervári elit úgy érezte, hogy a cár által életre hívott és elnökölt társaságban illik tagnak lenni és adományozni a működésére. A feladat nehezebbnek bizonyult, mint tűnt első látásra. Nem nagyon mertek hozzálátni a fordításhoz. Nagy példányszámban kiadták viszont a Bibliát, külön az Új Testamentumot a már meglévő fordításokban: örmény, tatár, grúz, finn, lett, kalmük stb. nyelveken, illetve maguk is rendeltek meg fordításokat a birodalom területén élő népek nyelvén. Az orosz nyelvű még váratott magára...

1815-ben I.Sándor visszatért a Napóleon elleni hadjárattól, és a Bibliatársaság csodálatos beszámolót készített az elvégzett tevékenységről, mellékelte a kiadott fordítások egy-egy példányát. A cár azt parancsolta a Bibliatársaságnak és a Szent Szinódusnak, hogy továbbra is az az óhaja, hogy tegyék lehetővé a Biblia olvasását azon az orosz nyelven, amelyen a korabeli könyvek és egyházi művek kiadásánál használnak. A Szent Szinódus nem ellenkezett, de minden munkát és felelősséget a Bibliatársaságra hárított.

1816-ban a Bibliatársaság hozzálátott az orosz fordításhoz. 1822-ben jelent meg az Új Testamentum, 1825-ben a Zsoltárok könyve, szintén 1825-ben önálló műként kiadták az Ótestamentum első 8 könyvét. A kiadások lavínát indítottak el. A „szóbeli ikon”, amely rituális szerepet is betöltött, amelytől, mint kultikus tárgytól megvilágosodtak, hirtelen „lejött az emelvényről”. A Biblia lefordítása az orosz vallási- kulturális paradigmában jó esetben is egy vulgáris egyszerűsítés, rossz esetben a szent kép meggyalázása. Azok a ritka emberek, akik olvasták és próbáltak a bibliai tanok szerint élni, nagy bizalmatlanságot keltettek a környezetükben.

Már 1824-ben nagyon komoly támadások érték a Bibliatársaságot a kiadott fordítások miatt. Szabályos hadjárat indult a fordítások és készítőik ellen. Ennek I. Miklós cár azzal vetett véget, hogy megszüntette a társaságot, és a 2 millió rubeles vagyonát a Szent Szinódusnak adta, a meglévő orosz nyelvű példányokat pedig elégették. Az orosz nyelvű fordítást több mint 30 évre betiltották. Akik a fordításban részt vállaltak, azokat mind az egyház, mind a hatalom ellehetetlenítette.

Csak 1858-ban sikerült a Bibliatársaság volt tagjának, a moszkvai metropolitának (Felárét Drozdovnak) nagy ellenállás közepette felújítania a fáradozásokat a Biblia teljes lefordításáért.

A fordítás felélesztése II. Sándor cár közbenjárása után történt. Ezután 1876-ban a Szent Szinódus jóváhagyta a revideált fordítást, ami a Bibliatársaság szövegével szinte teljesen megegyezett, és kiadta úgynevezett Szinódusi fordítás elnevezéssel. Meg kell jegyezni, hogy a Szinódusi fordítást egyáltalán nem ajánlották egyházi használatra, csak magánhasználatra, mint segédeszközt a Biblia megértéséhez. Ennek ellenére újból elindult a kiadvány elleni hadjárat. Többek között azt is felrótták a kritikusok, hogy ez egyszerűsíti a szláv szó megértését, szűkíti az értelmezését, eltávolodik a valódi pravoszláv alapoktól, tökéletlen kísérlet, felszínre hozza az előítéleteket, a Biblia ismerete veszélyezteti a hitet, szépirodalmi mű szintjére degradálják a Bibliát.

A fordítást örömmel fogadták a stundisták², akik a déloroszországi régióban külön mozgalmat alapítottak a Biblia értelmezésére. A hivatalos orosz pravoszláv egyház szektaként kezelte és üldözte őket.

Sajátos helyzet állt elő. Többször képezte regényekben gúny tárgyát (pl. Szaltikov-Scsedrin szatírája) az eredeti egyházi ószláv szöveg kiforgatása, félreértelmezése egyszerű emberek vagy a középosztály által.

A Szinódusi Fordítást használták és használják az oroszországi keresztény egyházak (pl. az evangélikus).

Ki lehet jelteni, hogy a fordítás 1875-ben befejeződött, az utolsó kiadás 1915-ben volt. A viták még 1917-ig nem csitulak, de egy pillanat alatt befejeződtek az októberi események és polgárháború következményeként. Évtizedekig az 1915-ben kiadott fordítás volt használatban, különösen a protestánsok és az emigráció köreiben.

A Szinódusi Fordítás az 1970 években kapta meg hivatalos státuszát nem egyházi és tudományos konszenzus, vagy irodalmi értékei miatt, hanem inkább történelmi hányattatása következményeként. A hívők körében ez a fordítás is kezdi a „szóbeli ikon” szerepét felvenni. Az 1970-es évektől ismét nyomtattak Bibliát a Szovjetunióban, de csak nagyon korlátozott példányszámban az orosz pravoszláv egyház belső használatára, elsősorban egyházi ószláv nyelven.

Nyugaton több helyen is kiadtak Bibliát egyházi ószláv nyelven és a Szinódusi Fordítást egyszerű, nem feltűnő, inkább jellegtelen kötésben, amit hajón vittek be a Szovjetunióba, kézipoggyászban elrejtve.

Engedtessek meg egy személyes élményt. Az 1970-es években Kijevben jártam egyetemre. Abban az időben tiltott dolog volt a biblia, nem lehetett kapni. Egy-két tanár és évfolyamtárs megkért, hogy vigyek neki bibliát oroszul. A nyugaton kiadott Szinódusi Fordítást jelentéktelen, jelöletlen borításban meg lehetett venni Magyarországon is. Ez nem volt kockázatmentes vállalkozás, de vittem, nem mindenkinek, mert néha provokációt sejtettem a dolog mögött. A budapesti beszerzési forrásokat ismertem. Érdekességként az egyik szovjet évfolyamtársam a diplomaosztás után visszaadta. Nem merte magával vinni, az egyetemről Etiópiába ment hivatalosan dolgozni ki-

² Mozgalom az pravoszláv egyházon belül, elsősorban a birodalom déli, orosz-ukrán részén. Céljuk a Biblia tanulmányozása oroszul. A nevük eredete a német protestánsoktól származik, akik anyanyelvükön tanulmányozták a Bibliát bibliaórákon (Bibelstunden).

küldöttként és félt... Már sajnos nem él. Ezt az egyetlen példányt, ami úgy néz ki kívülről, mint egy jegyzetkönyv, megtartottam magamnak emlékebe.

Az orosz protestáns egyházak ezt a fordítást használják az igehirdetések alkalmával. A Biblia magyarázatok nélkül tárul az olvasó elé. Ez az igehirdetések hivatkozási forrása. Egyidejűleg az értelmezés és a bibliaórák alapkönyve.

A Szovjetunió széthullása után robbanásszerűen nőtt az érdeklődés a Biblia iránt. Előzönlötték a könyvpiacot a díszesebbnél díszesebb, elsősorban egyházi ószláv nyelvű kiadványok különböző méretben, formában, valamint a reprintek.

2011-ben ismét kiadtak egy mai orosz nyelvre lefordított Bibliát. Ennek a nyelvezete igazodik a ma használt orosz nyelvhez, támaszkodik a legújabb bibliai, nyelvészeti kutatások eredményeire. Azok is értik, akiknek nem szokványosak az orosz pravoszláv egyház hagyományos nyelvi fordulatjai. Az új fordítás készítői nyitottak az építő észrevételekre és az indokolt javaslatokra. Ezekből azonban nagyon kevés van.

A XXI. század elejére a Szinódusi Fordítás egyre inkább a napi olvasás és az ige terjesztésének, idézeteknek a kézikönyvévé vált. A Biblia Szinódusi Fordítása a hányattatott története és fordításának nehézségei után sem nem lett általánosan elterjedt Oroszországban annak ellenére, hogy már interneten és egyéb eszközökön is elérhető.

Tízparancsolat I. a miskolci Luther-udvarban

Gondolatok az egyház és a politika kapcsolatáról

*Jól vigyázzatok tehát, hogyan éltek;
ne esztelenül, hanem bölcsen, kihasználva azalkalmas időt,
mert az idők gonoszak. Éppen ezért ne legyetek meggondolatlanok,
hanem értsétek meg, mi az Úr akarata.
(Ef 5, 15–17)*

Prof. Fabiny Tamás elnök-püspök a Magyarországi Evangélikus Egyház Zsinatának 2018 és 2024 közötti ciklusát záró ülésén, 2024. május 31-én számolt be hat éves tevékenységéről. Bár beszámolója a hazai evangélikusság egészére vonatkozott, prof. Fabiny Tamás többszörös miskolci kötődése indokolja beszámolója néhány részletének ismertetését folyóiratunkban. Édesapja, id. Fabiny Tibor professzor 1964 és 1968 között a miskolci evangélikus gyülekezet lelkésze volt, így néhány évig Miskolcon élt. Gyermekkori kötődése miatt a városunkat magába foglaló Északi Evangélikus Egyházkerület püspöki szolgálatára indító istentiszteletet 2006-ban a belvárosi evangélikus templomban rendezték meg. A minapi zsinati ülésen részletesen beszámolt elmúlt hat éves működéséről, majd hangsúlyosan szólt a politika és az egyház kapcsolatáról, mely az utóbbi hónapokban – közismert közéleti történések miatt – különleges hangsúlyt kapott:

„Jelentésem vége felé hadd szóljak – kicsit szélesebb összefüggésben – két olyan területről, amelyet egyházi törvényeink nevesítve szerepeltetnek az elnökség, ezen belül az elnök-püspök feladataként. Az egyik így szól:

’132. § Az országos elnökség a) hivatalos kapcsolatot tart az állami, valamint civil és egyéb szervezetekkel.’

a másik pedig így:

’133. § Az elnök-püspök sajátos feladata: a, hivatalos kapcsolatot tart az ország más keresztyén egyházaival, külföldi egyházakkal.’

Jó, hogy e két feladat külön van választva, de látni fogjuk, hogy a kettő összefügg. Az ökumené különféle hazai és nemzetközi megnyilvánulásairól a fentiekben igyekeztem részletesen szólni. Az elmúlt ciklusban számtalanszor éreztem azonban, hogy a mai Magyarországon nem igazán lehet úgy más felekezetekről, a hozzájuk

való viszonyulásról szólni, hogy annak ne lennének társadalmpolitikai összefüggései. Nagyon nem érzem szerencsésnek azt a helyzetet, amikor az egyházak együttműködését (amiben persze nem szabad szőnyeg alá söpörni a hitelvekben megtapasztalható különbözőségeket) megzavarja bármiféle vetélkedés. Ezért hangsúlyoztam mindig az ökumenikus szolidaritás szükségességét.

2024 márciusa, az úgynevezett kegyelmi ügy kirobbanása óta már sokan hangsúlyozzák azt: nem jó, nem kívánatos, ha egy egyház vagy annak bármelyik vezetője túlságosan közel kerül a politikai hatalomhoz vagy adott esetben össze is fonódik azzal. Az elmúlt ciklusban többször hallottam – direkt vagy indirekt módon – azt a vélekedést, hogy a kormányzattal való jobb együttműködéssel a mi egyházunk is lényegesen nagyobb állami támogatást, fejlesztési pénzeket kaphatott volna. Ezzel kapcsolatban két dolgot is meg kívánok jegyezni. Az egyik: a magam részéről mindig igyekeztem a korrekt együttműködésre, még ha olykor annak a kritikus szolidaritásnak a jegyében is, amely egyrészt az egyház társadalmi szerepétől, próféta szolgálatától elválaszthatatlan, másrészt amire minden felsőbbségnek szüksége van annak érdekében, hogy a hatalom ne torzítsa el.

A másik megjegyzésem: az alaptörvény és különféle megállapodások értelmében megvan az egyházfinanszírozás rendje, amelynek lényege a transzparencia. Kivételes esetben el tudok képzelni egyedi támogatásokat is, az a gyakorlat azonban, amely milliárdos összegeket vagy éppen ingatlanokat juttat rendkívüli döntésekkel egyházaknak vagy más szervezeteknek, nemcsak méltánytalan más egyházakra és szervezetekre nézve, de a közbizalmat is rombolja. Úgy gondolom, evangélikus egyházunkban ma egyetértés van abban, hogy az egyházvezetés jó úton járt, amikor a politikától való viszonylagos távolságtartásra törekedett, még ha rövid távon úgy tűnhetett, hogy ez anyagi hátránnyal jár is. Azt talán mondanom sem kell, hogy ugyanez a távolságtartás kell, hogy jellemezze az ellenzékhez való viszonyt is. A párbeszéd nagyon fontos, a kormányzattal való együttműködésnek a kanalizált formája abszolút kívánatos, de az egyház nem a kormánypárti vagy ellenzéki szerepben jelenik meg, hanem egészen más mezőben mozog. Örülök, ha ennek tudatosításához – és ezen keresztül egyházunk hitelének megőrzéséhez – az elmúlt ciklusban hozzájárulhattam.”

Balog Zoltán eltévedt

K. Endre amnesztiában részesítése botrányként kerül be a magyar történelembe, de az eset önmagában is rengeteg politikai, egyházi, etikai kérdést vet fel. A kormányt is súlyosan érintő eset után zajlik a politikai kármentés.

Miközben a kormány és a református egyház látszólag teszi a dolgát, a református egyházat Balog Zoltán püspökön keresztül erősen megosztó kegyelmi ügy hullámai még mindig nem csitulnak. Mindeközben kevesen foglalkozunk a helyzetnek egy rejtett dimenziójával: az egyház és az államhatalom kapcsolatával. Pedig ha az ügyet „lakmuszpapírnak” tekintjük, akkor demokráciánk alapvető működési kérdései kerülnek elénk. Ezek közül most csak egyet szeretnék végiggondolni:

EGYHÁZ ÉS ÁLLAM SZÉTVÁLASZTÁSA, VALAMINT A HAZAI HELYZET

Európa társadalmi és egyházi fejlődésének gyümölcse az egyház és az állam elválásának megfogalmazása és gyakorlata. Ez a folyamat sok vitával járt, de mára világosan láthatjuk, hogy ez európaiságunk egyik fontos alaptétele. A reformáció küzdelmei között megfogalmazott Ágostai Hitvallás (1530) ennek egyik első európai dokumentuma, melynek XXVIII. cikkelye az egyházi hatalomról szól. Álljon most itt pár rövid idézet a hamarosan 500 éves szövegből:

„Régebben nagy viták folytak a püspökök hatalmáról; ezek során egyesek helytelenül összehavarták az egyházi hatalmat és a kard hatalmát. Ebből a zavarból hatalmas háborúk, igen nagy bonyodalmak támadtak, mert közben a pápák a kulcsok hatalmára támaszkodva nemcsak hogy új vallási szokásokat rendeltek el és bizonyos ügyeknek [önmaguk számára való] fenntartásával, erőszakos kiközösítéssel terhelték a lelkiismeretet, hanem még azt is megkísérelték, hogy földi országokat másoknak adjanak, és császárokat fosszanak meg hatalmuktól.”

„A mieink tehát, hogy az emberek lelkiismeretét tanítsák, kénytelenek voltak az egyházi hatalom és a kard hatalma közötti különbséget nyilvánvalóvá tenni, és tanították: mindkettőt Isten parancsára vallásos tiszteletben kell részesíteni, és úgy kell megbecsülni, mint Isten legnagyobb földi jótéteményeit.”

„Így azt tartják, hogy az evangélium szerint a kulcsok hatalma vagy a püspöki hatalom Istentől eredő hatalom, illetve megbízatás az evangélium hirdetésére, a bűnök megbocsátására vagy megtartására és a szentségek kiszolgáltatására. Mert Krisztus ezzel a megbízással küldi szét az apostolokat.”

„A világi hatóság nem az emberek lelkét, hanem a testüket és javaikat védi nyilvánvaló jogtalanságok ellen, és fegyverrel és testi büntetésekkel tart rendet az emberek között. Az evangélium viszont a lelkeket védelmezi istentelen nézetek, az ördög és az örök halál ellen.”

„Nem szabad tehát összekeverni az egyházi és a világi hatalmat! Az egyházi hatalomnak az a megbízatása, hogy tanítsa az evangéliumot, és kiszolgáltassa a szentségeket. Ne avatkozzék idegen hatáskörbe, ne osztogasson földi országokat, ne érvénytelenítse hatóságok törvényeit, ne oldjon fel a törvényes engedelmesség alól, ne akadályozza az igazságszolgáltatást semmiféle világi rendelkezés vagy szerződés dolgában, és ne akarjon törvényeket szabni a világi hatóságoknak az államforma kialakításában, amint Krisztus mondja: Az én országom nem e világból való [Jn 18,36].”

„Így tesznek különbséget a mieink a kétféle hatalom feladata között, és köteleznek rá, hogy mindkettőt tiszteletben tartsuk, és hogy elismerjük, mindkettő Isten ajándéka és jótéteménye.”

Ezek alapján számomra elég világos, hogy a jelenlegi Magyarországon a világi és az egyházi vezetők gondolkodásából sokszor hiányzik a megkülönböztetés képessége.

Az egyház és az állam kapcsolatának különböző modelljei:

- Ősi idők óta, mind a mai napig él az az ún. teokratikus elképzelés, hogy az állam és az egyház együttesen, szimbiózisban gyakorolják a teljes hatalmat az adott társadalom felett. Ez az elképzelés megtalálható a keresztyénségen belül és kívül mind a mai napig.
- Verseny alapú megközelítés szerint a világi és az egyházi hatalomnak le kell győznie a másikat ahhoz, hogy meg tudja valósítani küldetését.
- Reformátori, együttműködésen alapuló felfogás szerint mind a világi, mind az egyházi hatalom Isten jelenlétéről szól, de más-más mandátummal, és „mind a két kard” (hatalom) végső soron Isten kezében van.

Milyen politikai gyakorlat vezetett a mai magyarországi helyzet kialakulásához?

- Az ezeréves Szent István-i hagyomány félreértése. Eszerint a keresztyénség hatalmi eszköz. Így a hatalomgyakorlás ideológiai támasza vagy a klerikális jelenlét hatalmi megerősítése, nem pedig a társadalom és az emberi együttélés természetes kötőanyaga, ami nem függ a politikai helyzettől.
- A kommunista hatalomátvétel 1948-ban az egyházakat fél illegálisba és az államtól való teljes függésbe szorította azzal is, hogy majdnem minden vagyonától megfosztotta azokat. Ideológiai szempontból pedig káros és megszüntetendő felépítménynek tartotta az egyházakat.
- Az erőszakos, politikai indíttatású pártállami egyházellenesség hatása miatt a rendszerváltás felkészületlenül érte az új politikai elitet és az egyházakat egyaránt. Az ún. részleges kárpótlási ügy kapcsán ugyanakkor történtek komoly lépések az Antall-kormány idején, azonban ezt követően érdemi változás nem történt. A rendszerváltás utáni első kormány elfogadta a volt egyházi ingatlanok tulajdoni helyzetéről szóló törvényt (1991. évi XXXII. törvény). Az ellenzéki SZDSZ azon javaslatát, hogy az egyházak ne csak ingatlanokat kapjanak vissza, hanem a hitéleti feladataik ellátásához szükséges anyagi függetlenségüket is teremtsse meg az

állam, a kormány és a parlamenti többség nem támogatta. Ez, a be nem fejezett kárpótlás lett a táptalaja annak a káros, máig tartó politikai gyakorlatnak, hogy az állam finanszírozásától függenek az egyházak. Ez kettős felelősséget jelent: a politikusokét, akik ezt a helyzetet fenntartják, és politikai hasznot húznak belőle, és az egyházakét, akik ezt elfogadják, és ezzel összekeverednek az állami és egyházi feladatok. Ez a helyzet nem vonatkozik azokra a közfeladatokra, amelyeket az egyházak átvállalnak az államtól: oktatás, egészségügy, szociális ellátás, stb, mert itt a mindenkire kötelező normatív finanszírozás érvényes.

Természetesen itt is vannak orvosolandó kérdések. Véleményem szerint ezek a rendezetlen, de valóságosan jelenlévő erőviszonyok alakították ki azt a politikai, hatalmi, vallási labirintust, amiben Balog püspök K. Endre kegyelmi ügyében (is) egyszerűen eltévedt.

Mi lehet a megoldás? Egy új társadalmi kiegyezés a politika és az egyház szerepét illetően.

Új kiegyezés a hatalom és az egyházak között a kárpótlás befejezésére, az egyházi autonómia teljes visszaállításával.

Új kiegyezés abban is, hogy az oktatási és a szociális ellátások anyagi támogatásában ne legyen különbség egyházi és civil fenntartó között, hanem a szükséglet és a hozzáértés legyen a szektorsemleges finanszírozás alapja.

(Az írás először a szemlelek.hu internetes oldalon jelent meg)

Tízparancsolat II. a miskolci Luther-udvarban

Z. KARVALICS LÁSZLÓ

A könyv hét élete és hét érték-kisvilága

*„A könyv hosszú históriája
és jövője elválaszthatatlanul összekapcsolódik”
(Simone Murray)*

A helyesírás-ellenőrző makacsul azt szeretné, hogy egybeírjam a könyv és a hét szavakat, mert a memóriájában a „könyvhét” kifejezést tárolja. A kiirthatatlan és zavaró kék aláhúzás miatti bosszúságot azonban elfújja a rácsodálkozás. Lám, még egy ostobán intelligens szoftver is visszatükröz valamit abból, hogy az elsődlegesen tartalomhordozó fizikai objektumként felfogott *'könyv'* univerzuma jóval tágabb az ez idáig a világon kiadott 130–140 millió könyvcímnek és ezek sok milliárdnyi, még meg nem semmisült, polcokon pihenő és kézbe vehető könyvpéldányának a tárgyi világán. A könyv kizárólag egy összetett, sokdimenziós *'könyvkultúra'*, egy bonyolult *'könyves ökoszisztéma'* részeként létezik¹, amely elválaszthatatlan

- a könyvek teremtésének, létrehozatalának emberi és intézményi háttérét (szerzők, szerzői jog és jogászok, kiadók és kiadói szakemberek, fordítók, nyomdák és nyomdászok, tipográfusok, borítótervezők, illusztrátorok, könyvkötők – meg az ő képzésük, tudásvilágaik, szakmai szervezeteik, eszközeik, gépeik, eljárásaik, változatos szubkultúráik)
- a fogyasztási jószággá (árúvá) tett könyvtermék forgalomba hozásának infrastruktúrájától (könyvkereskedő cégek és dolgozóik, könyvraktárak, könyvszállítás, könyvesboltok, antikváriumok és eladók, könyvtárak és könyvtárosok, az iskolákban könyvtáros-tanárok)
- a felhasználást segítő és kényelmesebbé, otthonosabbá tevő kiegészítő tárgyvilágtól (könyvespolc, könyvszekrény, könyvvitrin, könyvtámasz, könyvjelző, könyvdoboz, könyvdísz, újságtartó, kávéházi újságotoló, és ezek asztalos, iparművész és más előállítói és terjesztői)
- a könyvkulturális közösségektől és eseményvilágaiktól (könyvklubok, író-olvasó találkozók, könyvfesztiválok, könyves folyóiratok és szakújságírók, könyves csoportok, könyvtörténészek és olvasáskutatók, biblioterapeuták)

---

¹ Ugyanezt Murray (2021,1) „dinamikus hálózatnak” nevezi. „*Books are never simply viewed as objects in and of themselves, but are positioned within dynamic networks*”.

A „könyv jövőjéről” folytatott párbeszéd tehát önmagában értelmetlen², ahogy annak bizonyultak a könyv halálát, a közelgő biblio-apokalipszist prófétáló jövendölések is a múlt század kilencvenes éveitől (Murray (2021, 9). A könyv nagy túlélőképessége újlag felhívja a figyelmet arra, hogy még a teljes könyvkulturális erőter változásai sem vizsgálhatóak önmagukban. A lényegi átalakulások mögött mindig átfogó kulturális transzformációt kell keresünk, amely pedig elválaszthatatlan a folyamatosan újrendeződő társadalmi-gazdasági-technológiai-civilizációs mezőtől. A lényeg ugyanis nyilvánvalóan és közismert módon nem a könyv, mint fizikai objektum sorsa, hanem az, hogy miképpen ölthetnek a tér és az idő korlátainak leküzdése érdekében extraszomatikus testet az emberi elme működésének eredményeként megszülető és e működést támogató szellemi tartalomformák.³ A „hordozó” az adott tartalomformához igazodó funkciót leginkább szolgáló alakot ölt – majd változtatja meg ezt az alakot, ha a régi elavult és egy másik már jobban szolgál.

A nyomtatott könyv, amely egykor maga is a kéziratot másolással sokszorosított tartalmak kiszorítójaként született meg, ma sok hagyományos műfajában áll vesztesre a digitális szövegtér megjelenésével. Mégsem ejt senki könnyet a hatalmas, papírzabáló

---

² Mi sem jellemzi jobban ennek a diskurzusnak a mihaszna mivoltát, mint a leggyakrabban elhangzó nosztalgikus argumentum: „én még mindig szeretem a nyitott könyv illatát és később sem akarok lemondani róla”. A menetrend-szerű elérzékenyedés helyett inkább lássuk be, mennyire megtévesztő a könyves ökoszisztéma talán legjelentéktelenebb, sokadlagos fontosságú mozzanata felől közlítani. Másrészt ott, ahol ez valóban tényleges keresletet jelent, a kínálat rögvest gazdagodni fog könyvillat-keltő piaci termékekkel. Az e-könyvek megjelenését követően került először elő a hiányzó illat kérdése. 2009-ben robbant a hír, hogy egy cég öt különböző illatban könyvszagú dezodort dobott piacra. Utóbb április elseji tréfának bizonyult, de az akció annyira sikeres volt, hogy később mégis megjelent a piacon mind az öt illat, az új könyvtől a nagymama polcának dohos odorjáig. Ma pedig több tucat különböző könyvillat-tárgy kapható már, három termékosztályban: a légfrissítő mellett parfümként és illatgyertyaként is. Minden nagy áruház kínálatában megtalálhatóak, a legtöbb fajtát az *Etsy* oldalán találjuk. Hitetlenkedők itt győződhetnek meg a lehetőségek elképesztő változatosságáról: <https://lebookfriendly.com/book-smell-perfumes-candles/> Aki hazai termékre vágyik, keresse a *Világok Lángja* kézműves gyertyaöntőinek az „Elvarázsolt Könyvtár” vagy a „Currently Reading” szójaviaszt gyertyáit.

³ Minden népszerűsége (magyarul is megjelent 2022-ben) ellenére ezért tartom többszörös torzképnek François-Xavier Bellamy, a fiatal francia politikus könyvét, a *Kisemmizettek*. Kiinduló állítását. (hogy t.i. a „könyvek olvasása eltűnőben van”) is számtalanszor megcáfolták már friss, nagymintás vizsgálatok (nagyon is sokat olvasnak a mai fiatalok, csak mást és máshogy), de fő tézise, hogy az olvasás kultúrájának vélt „eltűnéséért” a francia kulturális elit könyv- és olvasásellenessége volna a felelős, különösen félrevezető. A kulturális kínálat óriásira tágulása nem arról szól, hogy bárki programszerűen meg akarja fosztani az „ősök kultúrájától”, a „múlt örökségétől” az új nemzedékeket, valamiféle multikultúra jegyében. Minden olyan érték, amely jelentéstartó lehet a 21. század első harmadában, ugyanúgy jelen van ebben a kulturális térben, választható (sőt minden korábbi időszakhoz képest könnyebben elérhető) formában. Szó sincs arról, hogy összeesküvés-szerűen bárki arra akarna rávenni bárkit, hogy utasítsa el az értékteli múltat a talmi jelen érdekében – az értékválasztások személyesek, amit pedig meg kell érteni, az az, hogy miképpen alakul át a különböző tartalom-és értékformák egymáshoz való viszonya.

telefonkönyvekért⁴, a vastag menetrendekért⁵, a gyógyszerkönyvekért⁶ vagy a sokkötetes lexikonokért⁷. Azokban foglalt tartalmak ma máshogy, máshonnan, sokkal egyszerűbben, anyagtakarékosabban és gyorsabban érhetőek el.

A könyves ökoszisztéma egyik pontjának megváltozása sem szükségszerűen alakítja át az összetett rendszer más pontjait. A dematerializálódás, az e-könyv megjelenése például a hagyományos kiadói munka minden lényeges elemét megőrizte, a szerkesztési, tördelési, kiadványtervezési, terjesztési stb. szakértelmek „átmentésével”, miközben ugyanez a változás számtalan új szereplőt teremtett, az elektronikus könyvárúháztól az online könyves közösségekig, blogokig.

Így újult meg minden esetben korábban is a könyvkultúra: a megváltozó rendszer méret és rendszerkörnyezet kiszorítja és a muzealizálódás felé tereli az ökoszisztéma egyes részeit, másokat átalakít, miközben új összetevőket plántál melléjük.

Ma muzealizálódnak a használaton kívülre került nyomdagépek, a szakkönyvtárak⁸, amelyek állománya már digitálisan is elérhető. Muzealizálódnak a könyvbútorok, amelyek ma már nem mindennapos részei a lakásoknak, gyűjtői darabokká lettek. S végül természetesen muzealizálódnak a könyvpéldányok is, a digitális platform forradalmától függetlenül is, a maguk természetes módján. Minden elavul, ami nem az elmúlt 30-40 évben jelent meg. A szépirodalomban újrakiadások és újrafordítások tüntetik el a polcokról a korábbi életmű-sorozatokat, a jogdíj-terminus lejártával vagy az örökösök engedélyével egyre több mű válik (ingyenesen) hozzáférhetővé elektroni-

⁴ Magyarországon 2017-ben még majdnem 60 ezer telefonkönyv készült, 2020-ban már 17 ezernél is kevesebb. Eközben sziget-szerűen még volt igény CD-s terjesztésű telefonkönyvre is, amelyek száma azonban e három év alatt 31 ezerről mindössze 2500-ra csökkent. Az utolsó nyomtatott (2022-es) telefonkönyv a Postamúzeumba került. A papír alapú, nyomtatott telefonkönyv 140 évet élt.

⁵ A MÁV 2017-ben nyomtatta ki az utolsó menetrendjét. Akkori felmérésük szerint a papír-alapú változatot már csak az utazók alig több, mint 1%-a használta.

⁶ Magyarországon ma már egyetlen nyomtatott gyógyszer-információs kiadvány jelenik meg, a **PHARMINDEX Zsebkönyv, a korábbi könyv-formátumokat fokozatosan váltották fel a CD-s, majd az elektronikus változatok.**

⁷ Érdekes, hogy már az Internet-korszak hajnalán látszott, hogy a lexikonforma az egyik legkitettebb könyves műfaj (Dombi, 1996). Az idő tájt még a Microsoft 1993-ban indult, végül 62 ezer szócikkig jutó Encarta enciklopédiája volt a kihívó, amely aztán a CD-ről gyorsan a digitális térbe költözött, hogy 2009-ben végleg leállítsák az egész programot. Akkorra ugyanis a 2001-ben indult Wikipedia már meghódította az online enciklopédia-piacot, elsősorban annak köszönhetően, hogy demokratizálta a szerzőséget. Az 1768 óta folyamatosan megjelenő Encyclopedia Britannica 2012-ben dobta be a törölközőt, és szüntette meg nyomtatott változatának kiadását. Kisebb, specializált szaklexikonok azonban mai napig képesek megőrizni hagyományos formájukat. De ez a hídfőállás sem tartható sokáig, mert az új felhasználók nehezen „szoknak vissza” a digitális felületekről a könyvre. A Tinta Kiadó által gondozott nagy magyar szinonimaszótár például sok kiadást megért, sikeres termékeknek bizonyult még a huszonegyedik század elején is – hogy aztán 2021. december 1-től szabadon elérhetővé váljon online formában is.

⁸ A könyvkultúra bölcsőiből, a kéziratok és kódexek előállítóiból, gyűjtőiből és sokszorosítóiból így lettek korábban könyvmúzeumokká a szerzetesi könyvtárak, hogy az újkor végére ez a sors várjon az arisztokraták magánkönyvtáira is.

kusan. Az idő maga szelektál: szerzők kopnak ki, újak emelkednek fel. Nincs másképp a tudományos és ismeretterjesztő könyvtermésnél sem: ahogyan az egyes tudásvilágok bővülnek, a régi formában őrzött régi tartalom fokozatosan veszít érvényességéből. Az öröklési láncban a felmenők teljes falakat beborító polcrendszerain tárolt könyvek a megváltozott olvasási és könyvhasználati szokások miatt inkább gond, mint öröm forrását jelentik, a másodlagos könyvpiac csak a ritka, nagy értékű és könnyen értékesíthető darabokra nyitott⁹.

A muzealizálódás azonban önmagában nem jelent értékvesztést vagy értékpusztulást, mert a nagyszámú őrzési helyen előforduló, alkalmanként kevés őrzési egység helyett néhány őrzőhelyen tárolt nagy mennyiségű állományok jönnek létre.¹⁰ Az egykor sűrűn használt könyvek és folyóiratok iránt már elvétve ébred érdeklődés – ezt pedig bőven kiszolgálják a kialakuló intézményi és magán-őrzőhelyek¹¹.

Mekkora fájdalom, mekkora veszteség, ha az otthonokból és a megszűnő, megszüntetett

⁹ Az egy külön elemzést érne meg, hogyan alakult át az antikvár könyvpiac a digitalizálódás következtében. Nehéz megmondani, hogy az új egyensúlynak mi a mérlege. Mind az eladói-kereskedői oldalt, mind a vásárlói oldalt is egyszerre értek ugyanis pozitív és negatív hatások. A vevő számára kedvező, hogy célzottabban tud keresni, előjegyezni, nagyobb eséllyel juthat hozzá keresett kincsekhez – igaz, sokkal drágábban, mint korábban, a belépős-belelapozgatós „jó vételek” világa eltűnt. A kereskedők, ha vannak fenntartható raktárkapacitásaik, magasabb áron tudják akár hosszú évekig is tárolni a rendszerekbe felvitt könyveket, várva, hogy végre megérkezzen „a” Vevő, aki pont ezt keresi – emiatt nem kell jelképes áron polcon tartani őket, hátha valaki véletlenül meglátja és megkívánja. Eközben azonban sokkal több munka van az értékesítéssel, hiszen egyesével kell rekordokat készíteni, metaadatokat (főleg: állapotadat-leírást) adni, így felfelé tolódott az a kritikus értékűszöb, ami alatt már nem éri meg foglalkozni eladásra kínált állományokkal. Ezt a rést tudja részben betölteni a Könyvszekerek néven elhíresült, színre lépését követően több ágra szakadt kezdeményezés: a Könyvszolgálat Kulturális Egyesület által életre hívott Könyvmentők program (https://www.facebook.com/konyvmentok/?locale=hu_HU) vagy a Mozgó Könyvek (<https://mozgokonyvek.hu/>), amelyek ingyen vagy alacsony összegű vásárlással vesznek át és árulnak jelképes vagy alacsony áron. Sok tízezer könyvpéldány megmentése köszönhető az Fővárosi Közterületfenntartó Vállalat (FKF) Szemléletformáló és Újrahasználati Központjainak. Itt a hulladékudvarok mellett kialakított hatalmas könyvraktárakban 100 Ft-os darabáron értékesítenek könyveket. Könyvespolc-programjukban pedig „választékos minigyűjteményeket” állítanak össze nagy forgalmú fővárosi helyszíneken (<https://www.fkf.hu/konyvespolc-projekt>), ahonnan el is lehet vinni és ki is lehet tenni könyveket.

¹⁰ A nyomtatott és részben elavult állomány megmentésének, a hely felszabadításának innovatív módszere a *kollaboratív raktározásnak* (Resource-in-Common, RIC) nevezett megoldás. Sok könyvtár hoz létre egy közös külső raktárat, amelybe úgy adják be a könyveket, hogy amiből már van legalább egy példány, azt egyetlen könyvtár sem fogja a továbbiakban őrizni. Az egyik pionír, a University of Texas 2012-ben indult, később külső partnerek számára is megnyitott projektje (Joint Library Facility, JLF) lassan megtölti a 3 millió darabra (!) tervezett raktár felét, de mindez azt jelenti, hogy tucattal több könyvtárban szabadul fel ennél nagyobb mennyiségű könyv (ami rögtön el is kezdte keresni a helyét

¹¹ Amelyek persze nem kevés nehézséggel küzdenek. A rendkívül súlyos és nehezen mozgatható nyomdagépek gyűjtői kevés segítséget kapnak masináik elhelyezéséhez, szakszerű gondozásához. A könyvek szerelmesei állandó helygondokkal küzdenek, az őrzőhelyek fenntartása, fűtése sem könnyű.

vagy apasztásba menekülő könyvtárakból¹² tömegével tűnik el és semmisül meg a korábbi könyvkultúra-korszak sok tízmillió egyedi könyvpéldánya? Milyen típusaik, miért és milyen sorsra érdemesek?

Ebben a tanulmányban ezekre a kérdésekre keresem a választ. Ehhez kiindulásképp érdemes áttekinteni, hogy akár egyetlen könyvpéldányban is hányfajta értékforma testesül meg.

A könyvpéldányokban testet öltő hét értékforma

Kétség sem férhet hozzá, hogy az alapvető értékforma, a könyv értékszerkezetének primus inter pares-e a *funkció*, ami egyáltalán értelmet ad a „könyvvé tételnek” A számtalan különböző tartalomforma, amely a rögzítés és sokszorosítás révén cserélhetővé, megoszthatóvá, fogyaszthatóvá válik, a lehetséges műfajoktól és a potenciális felhasználóktól függően pedig különböző funkcióosztályokba rendeződik. Emiatt mondhatjuk azt is, hogy a kérdés mindig a funkció, a tartalom sorsa, és soha nem az aktuális fizikai/formai manifesztációé.

Minden további értékforma már a könyv (még pontosabban: az anyagi világ részévé tett könyvpéldányok) fizikai testéhez, materiális valóságához kötődik.

I. Tartalomérték

A funkció – a *tartalomérték* – ellentmondásosan viselkedik. A „piac” folyamatosan szelektál, a példányszámokkal és a kiadásokkal vagy épp a digitális hozzáféréssel szakadatlanul előtérbe helyez szerzőket, műveket, műfajokat, miközben – kereslet híján – a polcokról és a kiadói tervekből száműzi az „elavultat”. Csakhogy így számos olyan tartalom kerül – Lance Fletcher (2023) szavaival – az „olvasási komfortzónán” kívül, amellyel radikálisan csökken a véletlen találkozás esélye. Mivel nincs a polcokon, nem lehet véletlenül kézbevenni. Nincs digitalizálva, tehát keresőszóval sem lehet rá

¹² Amikor ezeket a sorokat írom, épp egy bezárt miskolci művelődési ház (az újdíósgyőri Bartók Béla) megszűnő könyvtárának 38 ezer (!) könyvét és valamennyi könyvespolcát árulják, 800 ezer (!) forintért, mert az egymillió ajánlatra nem mozdult meg senki. Az 1958-ban megyei szak szervezeti könyvtárként létrehozott szombathelyi gyűjtemény – sok, pillanatok alatt felszámolt egykori szakszervezeti könyvtárral szemben – úgy tudott túlélni, hogy 1991-ben néhány fenntartó nélkül maradt intézmény országos hatókörű egyesületet alapított, és ennek a helyi tagjaként. Siker Könyvtár néven folytatta tevékenységét, az önkormányzat támogatásával, 2003-tól alapítványi formában. A fenntartóváltás az állami támogatás elmaradását hozta el 2023-ban, s ez a népszerű könyvtár végét jelentette, 65 év után. A könyvtárosok nem tudtak máshoz folyamodni, ők is a könyvek és a börtörök végkiárusításával próbálkoztak. <https://www.savariaforum.hu/rovat/elutasított-palyázat-65-ev-utan-vegkiarusitas-a-siker-konyvtarban>. Milyen jó volna ilyen esetben is más utat találni: átmeneti tárolási kapacitást, hogy olyanok, akik épp könyvtárat teremtenének vagy leégett könyvtárakat pótolnák, egyszerre kaphassanak segítséget. (Mint például a szlovákiai Zétényben, ahol 2020 áprilisában pusztultak el a magyar könyvek, és a tervezett 5000 darab helyett novemberre már 9000 darab gyűlt össze náluk. <https://vasarnap.com/aktualis/oriasi-siker-9000-konyv-kerul-a-leegett-zetenyi-konyvtarba>

bukkanni. Így ezeknek a könyveknek a „felfedezésértékük”, valamilyen kontextusban jelentésselivé válásuk okán nagyon magas lehet a tartalomértékük. Ám mivel nem tudjuk előre, ki, miben, milyen újralesztésre érdemes tartalomra bukkan, az elavult, régi könyvek mindegyik példánya potenciálisan esélyes erre a szerepre – az értékvesztés veszélyét elkerülendő ezért mindegyiket érdemes valamelyik sajátossága (szerzője, tárgya, kora, kiadója, stb.) mentén akár több gyűjteménybe is besorolni.

2. *Vagyonérték*

A legkönnyebben mérhető érték a *vagyonérték*. Nem szükségszerűen esik egybe a forgalmi értékkel, de kétségkívül a piac „árazza be” az egyes darabokat. Az értékképző elem a példány ritkaságának és az adott tartalom iránt megnyilvánuló gyűjtői érdeklődésnek egyfajta szorzata, amit a régiség hatványoz. Az árban pedig nemcsak az előállítási és a kiadáskori értékek testesülnek meg, hanem a megőrzéshez, megóváshoz kapcsolódók is. Szerencsés helyzetben vannak azok a könyvek, amelyek rendelkeznek vagyonértékkel: ezek esetében ugyanis – a kézzől kézre vándorlás ellenére is – folyamatosan biztosított a megfelelő gondozás, jó esetben a hozzáférhetőség, nem kell a fizikai megsemmisüléstől tartani¹³. S noha a vagyonérték általában összekapcsolódik a tartalommal, ami miatt megvásárlásra érdemesül az adott példány, akár el is szakadhat attól, és bizonyos könyvek esetében a tartalomtól függetlenül klasszikus befektetési-tezaurálási objektummá válhat (mint a festmény, az arany vagy az érme).

3. *Állományérték*

Az *állományérték* ellentmondásosabban viselkedik. A tematikus könyvgyűjteményekben ugyanis további értékformák testesülnek meg.¹⁴ Az egykori állományépítő(k) kitartása, szakmai tudása, a tematikai gazdagság elérésének, egyre több, összetartozó kiadvány megszerzésének, utaztatásának, köttetésének, egymás mellé rendezésének, esetleg feldolgozásának, metaadatolásának sok-sok mozzanata. Alacsonyabb állományértéke van a tipikus, heterogén, „művelt értelmiségi sok minden iránt érzékeny”

¹³ Az ismerethiány, az értéktudat hiánya, a hozzá nem értés természetesen bármikor veszélyforrássá léphet elő. Sőt, paradox módon a sok értékhordozó egy fizikai helyen történő őrzése magasabb kockázati szintet jelent, hiszen a pusztulás esélye is hatványozott. Egy, kettő, három ismert helyen tárolt egyedi példány tehát még nem garancia az adott kiadás túlélési esélyének maximalizálásához – ahhoz további, minél több, földrajzilag és fenntartói szempontból diverzifikált őrzőhely szükséges. Ez a veszély a már muzealizálódott állományokra különösképp leselkedik, ezek pusztulása sok esetben unikumpéldányok megsemmisülésével jár. (Gondoljunk csak az alcsútdobozi kastély könyvtárának világháborús felgyűjtásakor eléggő 30 ezer kötetnyi botanikai ritkaságra).

¹⁴ Az állomány-érték speciális esete a sorozat-érték: minél teljesebb egy sorozat, annál nagyobb az állomány-és vagyonértéke is. Jellemző, hogy a megszállott sorozatgyűjtők a sorozat egyes darabjainak esetében a funkcionális értékkel nem törődnek, számukra a teljesség és befejezettség érzése a gyűjtői cél.

típusú¹⁵, és jóval magasabb a tudás vagy a könyvkultúra periférikusabb területeit megcélzó gyűjteményeknek¹⁶. Ez utóbbiak a gyűjtő halálával vagy még életükben inkább törekszenek valamilyen intézménybe tagozódásra, felajánlásként vagy vásárlással.¹⁷

Különösen tanulságos a Szabad Európa Rádió egykori kutatóintézeti könyvtárának és a Selye-gyűjteménynek, két, külföldről Magyarországra irányított jelentős könyvgyűjtemény sorsa. Egyikben sem testesült meg már funkcionális érték (állományuk javarészt elavult) nem képviseltek komoly vagyoneértéket, de mindkettő jelentős állományértékkel bírt. Mintaszerűen járt el az OSA (Open Society Archive), amely teljes egészében átvette az egykori, soknyelvű állományt. Ami érdemes volt rá, betagozta saját Archivumába és a Közép-Európai Egyetem Könyvtárába. A magyar nyelvű állományt elajándékozták a bukaresti Magyar Intézetnek, amelynek a könyvtárát a Ceausescu-érában megsemmisítették. A végleges selejtezés előtt még bárki szabadon vihetett el példányokat, a már senkinek nem kellő darabokból pedig művészeti alkotások, installációk, bútorok, szobrok készültek.

Szabályos rémtörténeté alakult viszont az egykor 1 millió darabból álló, elsősorban a stresszkutatással kapcsolatos könyvet és tanulmányt tartalmazó Selye-hagyaték Magyarországnak ajándékozása egy közvetítő alapítványon keresztül. A végül 42 kamionnyi állományt Szentese városa fogadta be sok huzavona után, hogy a felhalmozódó adósságok miatt a szomorújáték végén hulladékhasznosítók számára árverezték el az egészet (Legát, 1999, Újszászi, 2009, Ring, 2015).

Az effajta állományokban rejlő érték megőrzésének az adott tematika köré építhető szakmai, turisztikai és más fejlesztési lehetőségek adnak értelmet – abban az esetben, ha egyébként kihasználatlan vagy használaton kívüli ingatlan alkalmassá tehető a tárolásra, az alacsonnyá tett fenntartási költség pedig biztosítható. Az állomány jellegétől függően ez lehet állami, önkormányzati vagy akár közösségi-civil vállalás is.

¹⁵ Kivéve, ha a gyűjtő maga olyan különlegesen neves, értékes közéleti, művészeti vagy tudományos szereplő, akinek a könyvtárát egyben tartani és látogathatóvá tenni kulturális „misszió”. Így került az evangélikus egyházhoz Esterházy Péter és Gitta tizenöt ezer kötetre rúgó könyvtára 2021-ben, Tandori Dezső és felesége közel hatezeröt száz kötetet az Apor Vilmos Katolikus Főiskolához ugyanabban az évben. Hasonlóképp került az évek alatt a Borsodi, a Nemeskürty, a Hankiss, a Hernádi és legújabban a Simon-Puskás féle családi könyvtár a községi Felsőbbfokú Tanulmányok Intézetének kezelésébe.

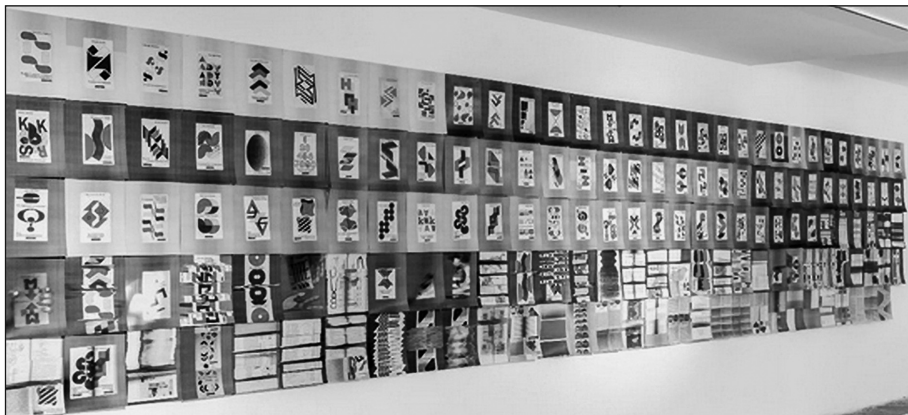
¹⁶ Ilyen például Antonia Burrows angol nyelvű, de már magyar szekciókkal is gyarapodó feminista tematikus gyűjteménye, a nyilvános Közkincs Könyvtár a budapesti Rákóczi úton. <https://www.facebook.com/kozkinckonyvtar/> Az állomány történetét ismerteti Varga (2019).

¹⁷ Ez történt például a Fajszi Károly (1911-2004) által összegyűjtött csodálatos állománnyal, a világ egyik legnagyobb esperantó gyűjteményével – amely 2004-ben szerencsére az Országos Idegennyelvű Könyvtár kezelésébe került, egyben is maradt, s azóta is gyarapszik. Mindez persze, ahogy korábban említettük, nem ok arra, hogy ne lenne értelme kisebb kollekciók építésére is vállalkozni máshol – ahogy például a Mezőhegyesi Önkéntes Pont teszi civil kezdeményezésésként, akik Esperanto-Teko könyv- és folyóirat-gyűjteményük bővítéséhez várnak folyamatosan adományokat. A Pápai Jókai Mór Városi Könyvtárban így születhetett meg 2020-ban a Minikönyvtár, Tari József pécsi gyűjtő anyagának átvételével. Dienes Gedeon egyedülálló tánc történeti gyűjteményéhez így jutott hozzá a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár.

4. Esztétikai érték

Az *esztétikai érték* azonosításához sem csak egyetlen ösvényt kell bejárni. A méret, az arányok, a választott színek, az elrendezés és a tipográfia esztétikai élmény forrásává tehet bármilyen, igényes könyvet, amelynek kézbevétele minden alkalommal örömforrás (s amit a szakma pedig díjakkal, elismerésekkel jutalmaz). A magas művészi minőséget képviselő illusztrációk sokszorosított műalkotásnak tekinthetők, akárcsak a borítók (mint például Fajó János híres grafikai a Gyorsuló idő sorozat kötetein¹⁸).

Fajó János fénymásolt borítóképeinek óriásmontázsa Gróf Ferenc kiállításán
Lukács Máté felvétele - az ISBN könyv+galéria jóvoltából

A legjobb borítótervezők és illusztrátorok képesek átkerülni a képzőművészeti kánonba, és sok művész tesz kedvtelve kirándulásokat a könyvek világa felé. Így fordulhat elő az is, hogy az esztétikai érték teljesen elszakad a funkcionális értéktől, vagyis már nem a könyv tartalma, hanem a borító művészi értéke miatt érdeklődnek iránta.

Így járt például Tamkó Sirató Károly, 1928-as Papírember című karcsú verskötetének fotomontázs-borítóját (*a képen*) a neves Bauhaus-építész, Molnár Farkas készítette (Szeredi, 2017), és a laboratórium-háttér előtt gázálarcban gépelő titkárnő formabontó képe miatt lett Európa-szerte a korai izmus-vadászok

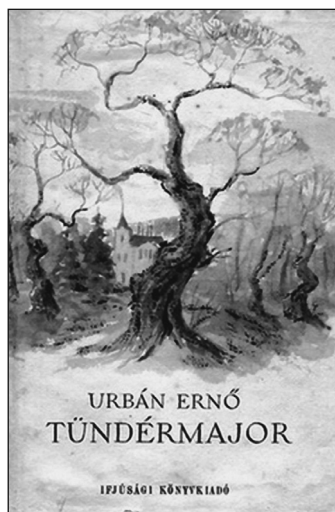
¹⁸ Az 1975 és 1980 között készült Fajó-borítók kópiáiból önálló kiállítást is készített 2022-ben Gróf Ferenc Konkrét idő címmel, amelyben igyekezett bizonyítani, hogy noha Fajó maga nem tartotta sokra életművének ezt a vonalát, az valójában nagyon izgalmas konstruktivista kaland. A Fajó Alapítvány segítségével 2021-ben az összes borítókép meg is jelent egyetlen kötetben. https://www.artmagazin.hu/articles/interjufajó_egyaltalan_nem_tartotta_az_eletmuvebe_illeszkedonek_ezt_a_sorozatot_neki_ez_ujgyakorlat_volt

felkapott relikviája – így maradtak hoppon a hazai Tamkó-rajongók, akiknek az életében egészen ritka eseménnyé lett egy-egy példány – jellemzően aukciós – felbukkanása.

Az esztétikumra redukálódás szélsőséges formája az a lakberendezési trend, hogy egy látványos enteriőr előállításakor egyetlen szempont lesz érdekes: a könyvek kinézete, de leginkább a polcon kifelé fordulva egyedül látható gerinc díszítettsége, attraktivitása, aranyozottsága. Vagy épp a színe. Belsőépítészek szín szerint rendezett polcokat álmodnak a nappaliterbe, s vannak cégek (például a Juniper Books), amely személyre szabott, dekorációs célú könyvtárat készítésére szakosodott (ha kell, egyedi könyvborítókkal és tartókkal). Ám ne gondoljuk, hogy ez csak napjaink trendje, így biztosítva túlélést például a lexikonvilág jó állapotban megőrzött sorsüldözöttjeinek. A 19. század közepének brit dámai is nagyon szerették már, ha a könyvek borítója illik a kosztümjükhöz (Price, 2012, 9).

S természetesen egy könyvpéldány állaga, épsége, szennyeződés-szakadás-és sérülésmentessége is fontos szempont: nemcsak a vagyonértéke miatt, hanem mert így könyvnyebb vonzó tárgyként közeledni hozzá. Néhány könyvtípus a nyomda szeszélye. a használt technológia vagy papírnyersanyag, esetleg a választott forma miatt lapozgatáskor gyorsan romlik, fedőlapját, gerincét ledobja (mint a második világháború előtti Officina Könyvtár amúgy igényesen szerkesztett darabjai), gyorsan kifakul napsütés hatására (mint pl. a Kriterion nagyon népszerű Téka című sorozata), vagy könnyen elnyűhető és szinte azonnal szakadozik (mint a Móra Kiadónak a hatvanas években indult népszerű ifjúsági regényei, a Delfin Könyvek első kiadásai.) Ezek és hasonló társaik esetében minden egyes, hajdanvolt teljes pompájában, hibátlanul megőrzött darab extra értéket hordoz – a kereskedelemben árnövelő tényező, a polcon és a tenyérben élmény a szép könyv kedvelőinek.

Az esztétikai érték teljes mértékben függetlenedhet a tartalomtól. Vegyük például Urbán Ernő Tündérmajor című elbeszélő költeményét, amely a Párt zászlaja alatt munkaversenybe induló boldog bakonyi parasztokat hazudik versebe, majd a téészesítés miatt

Tündérmajor. Két kiadás, két tervező: Szántó Piroska (1951) és Szőnyi Gyula (1956)

új részekkel bővíül (bennük a feledhetetlen zárósorokkal: „*Vegyük le vállunkról örökre a gondot/Alakítsunk mi is termelőcsoportot*”). S miközben az 1974-ben elhunyt tehetséges újságíró és író feltehetően maga sem sorolta volna az irodalmi vagy bármilyen érték kategóriájába saját minieposz-írányregényét, minden egyes előkerülő példány azt az esélyt hordozza, hogy előbb-utóbb akad egy olyan borító, amelyen hibátlanul és teljes mértékben látszik a kép. Nem szakadt szét, nem ragasztottak rá könyvtári matricát, s módunkban áll elidőzni azok művészi világán, az arányokon, a tipográfián, összevetve ezeket az alkalmazott grafikai teljesítményeket az érintett, kiváló festők más munkáival.

5. Szimbolikus érték

Szimbolikus érték számtalan forrásból adódhat a többi mellé. A generációról generációra öröklődő könyvek, az ajándék-és jutalomkönyvek vagy a sajátos egyedi történettel rendelkező, valamilyen eseményben szerepet játszó könyvek szimbolikus értéke az adott példányra vonatkozik csak: ugyanannak a kiadásnak egy másik darabja már nem rendelkezik vele. Árfelhajtó, ezen keresztül vagyontérték-növelő, ha igazolható a könyv egykori neves tulajdonosa (possessora). Ha személyes dedikációt vagy ex librist tartalmaz.

S vannak olyan könyvek, amelyek valamelyik vagy összes kiadásának minden fennmaradó példányához rendkívüli szimbolikus érték tapadhat. Ilyenek a cenzúrázott, betiltott, a betiltást követő megsemmisítési akciókat túlélő, megmentett, elrejtett kötetek¹⁹. Ideológiai-politikai okok miatt emblematikussá váló könyvek, amelyek megjelenése, szereplése valamikor jeles erkölcsi-ellenállási „tett” vagy épp az olvadás első jele volt²⁰. Szamizdatok. Megcsonkított kiadások. Klasszikusok, amelyek a maguk korában kegyetlen kritikát kaptak. Fércművek, amelyekre a maguk korában kiemelkedő darabként tekintettek. Nagy művésszé érett szerző első kötete. Később sikerfilmmé lett történet első megjelenése. A sort a végtelenségig lehetne folytatni. Fogott már valaki kézbe olyan könyvet, amelyik a nagy szegedi árvíz túlélője?

Unalomig elkoptatott frázis, hogy minden könyvnek megvan a maga sorsa. De nagyon sok könyvpéldánynak is saját, fordulatos története lehet. Elképesztő földrajzi távolságokat tudnak megtenni például. Vajon a festői nevű amerikai cég, a „Nagy Tavak Szénszövetség” argentinai képviselője, Carlos Ljungmann mérnök hány példányt rendelt vagy kapott New Yorkból az amerikai acélgyártás történetét bemutató nagyalakú, képes, 1961-ben megjelent könyvből, hogy azt a fémfeldolgozással foglalkozó latin-amerikai kutatóintézet második konferenciájának résztvevői között szétosztja Buenos Airesben? Az egyik példány 1963 áprilisában, saját bejegyzése szerint már Valerio Sismondo birtokában volt, hogy hatvan évre eltűnjön a szemünk elől, és 2023

¹⁹ A Fekete István Irodalmi Társaság elnöke, Horváth Tibor őriz egy megpörkölődött szélű példányt a társaság névadójának *Zsellérek* című, 1939-ben íródott könyvéből (Fenyvesi, 2019). Ezt listázták, betiltották, példányait nagyrészt megsemmisítették a háború után. Valaki egykor a tűzből szedte ki, így ez a példány többszörös szimbolikus értékkel bír másképp túlélő társaihoz képest.

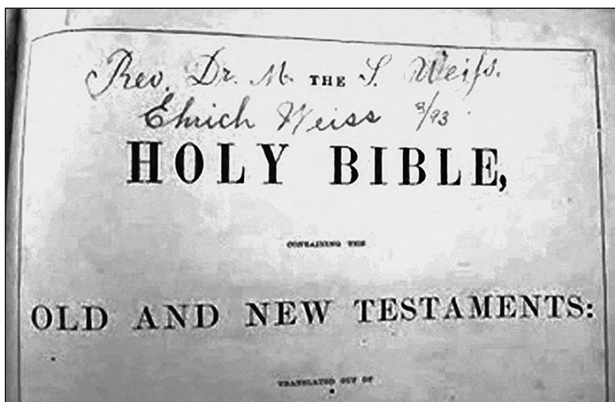
²⁰ Így tettek szert „extra” szimbolikus értékre például azok a később számtalanszor újra kiadott Rejtő Jenő vagy Agatha Christie könyvek Magyarországon az 1950-es évek végén, amelyek a kultúrpolitika nyitása, egyfajta irodalmi ajtónyitás részeként jelenhettek meg.

júniusában egy nápolyi közösségi központ elvihető könyvek százai alatt roskadozó polcáról Vonyarcvashegyre kerüljön, ahol ezeket a sorokat éppen írom.

6. Információs érték

Könnyű alulbecsülni eközben az *információs érték* szerepét – elsősorban amiatt, hogy ez az értékforma jellemzően és leinkább egyetlen (vagy két) személyhez kötődik, valamilyen nagyon partikuláris, alacsony jelentőségűnek tűnő dologban. A tulajdonosi jegyek, az ajánlások, a dedikálások, a szövegbe az olvasó által bejegyzett glosszák önmagukban csak az érintett(ek) számára bírnak jelentőséggel. Egészen addig, amíg ez a „mikroinformáció” nem válik jelentéssel telivé olyan kontextusban, ahol pontosan arra van szükség, hogy valamilyen „kirakós” elemeként segítsen kiegészíteni, pontosítani, megerősíteni, igazolni vagy épp megkérdőjelezni a rendelkezésre álló tudást.

Houdini (Weisz Erik) apjának, Mayer Samuel Weisznek az aláírását például egyetlen, Bibliába írt tulajdonosi bejegyzés alapján ismertük (amíg egy 19. század végi közjegyzői ügylet digitalizált dokumentumában fel nem tűnt, és a két aláírás egymást erősítette meg: valóban róla van szó.)

A nevezetes Bibliapéldány, az apa és a fiú tulajdonosi aláírásával a szennycímlapon

A kép forrása és a könyv történetét összefoglalja:

<https://www.wildabouthoudini.com/2016/08/the-doctor-nurse-and-bible-of-ehrich.html>

Mai napig rekonstrukciós erőfeszítések tárgya a hajdanvolt könyvtári állományokból való ismereteink bővítése – amit, ha nem áll rendelkezésre máshonnan információ, magától a példánytól remélhetünk csak.

Könyvpéldányokban mindig rejlik illusztrációs potenciál: iskolákban, egyetemeken valamilyen témakör bemutatásakor mindig jól jöhet, ha fizikai valójában is bemutatathatóak, nemcsak képről. (Például Borsányi György Kun Béla és Sára Sándor Pergőtűz című könyvének a kinyomtatásuk után különböző okok miatt a könyvesboltokból begyűjtött példányai a késő pártállam nyilvánosságpolitikájának tárgyalásakor.)

S végül tartalomtól függően bármely, akár a legérdekeltebb, legbanálisabb könyvben is lapulhat kordokumentum²¹: könyvjelző, könyvreklám, buszjegy, lottószelvény, képeslap, fénykép, papírpénz. Tudományos és ismeretterjesztő könyvekben gyakran találunk olyan sajtókivágásokat, amelyek a megjelenés időszakának újságjaiban megjelent, a könyvhöz igazodó tárgyú cikkeket tartalmaz.

S ha meggyőződünk róla, hogy egy könyvpéldányban a fentiek közül már egyetlen értékformát sem vagyunk képesek azonosítani, még mindig mérlegelni lehet, hogy melyik fajta *nyersanyag-értéket* hordozza.

A könyv hosszú történetét ugyanis végig kíséri a sokszoros haszonvétele, mint az állat minden porcikáját felhasználó paraszti gazdálkodásban. Régi idők kötéstáblái gyakran keltek új életre, a gerincet elavultnak vélt dokumentumok csikjaival erősítették meg. A palimpszeszt levakarás után újra teleírt pergamen vagy papirusz. A kora-újkorban, ha jól tudjuk Ráth-Végh Istvántól, a legtöbb feleslegesnek bizonyuló könyvpéldány henteseknél és mészárosoknál végezte, hogy borjúcombos csomagoljanak vele. Price (2012,6-7) színes történetek során keresztül mutatja be, hogy a viktoriánus Angliában milyen sokféle gyakorlat alakult ki a könyvek szétvágására, borítók eltávolítására, tovább-illusztrálásra, újrafelhasználásra.

Napjainkra a könyvpéldányok nyersanyagként való felhasználásának egy teljesen új osztálya jött létre, amelyet gyűjtőnéven könyvszobrászatnak hívunk. Ennek is három jól elkülönülő típusáról beszélhetünk. Nagyobb, vastagabb, érdekes kötésű könyvekből ollóval, késsel és más szerszámokkal kisplasztikára emlékeztető izgalmas műalkotások faraghatóak, hajtogathatóak, ragaszthatóak. (Ennek az irányzatnak sok tucat képviselője van Magyarországon is).

Több ezer, olykor több tízezer könyvből hatalmas szabadtéri vagy épületszarnokokba való installációk épülnek világszerte, amelyek hol ismert építményeket formáznak, hol az alkotók kreatív képzeletét engedik szárnyalni. (A talán legismertebb művésznek, Alicia Martinnak a patinás épületek ablakaiból kiömlő könyvfolyama például egyúttal gyönyörű mementója is a kulturális átalakulás miatt haszontalanná váló kiadványtömegnek).

S végül létezik egy alkalmazott irány, amelynek során könyvtestekből látványos és színes bútorok (karosszék, asztal, pult, boltív, korlát, belső lépcső, stb.) készülnek.

S végül: az újrahasonosítás tipikus módja emberemlékezet óta, hogy a könyvek zúzában végzik, papírnyersanyagként. Sajnos a szelektív gyűjtés még nem annyira elterjedt, hogy a kidobott könyv ne keveredjen a kommunális hulladékkal, emiatt a pusztuló könyvállomány egy része már kikerül az értékhasznosítás körforgásából – amibe

---

²¹ A korábban említett Tandori-könyvtár rendezésekor például a könyvekben szárított leveleket, újságkivágásokat, utazásokhoz kapcsolódó emlékeket, személyes jegyzeteket, gondolatokhoz írt széljegyzeteket sorát találták – egy díszmadarokról szóló kötetben például ott sorakoztak a házaspár különböző madarokhoz fűzött kommentárjai, gondolatai.

paradox módon az még beletartozik, hogy a könyvet, s még inkább a folyóiratokat, fűtési céllal eltüzelik.²²

A kép forrása: *Endpaper Blog* <http://blog.paperblanks.com/2013/03/alicia-martins-5000-books-pour-out-of-a-building-in-spain/>

Az áttekintés végén annyit említünk még meg, hogy az értékformák nem önmagukban állnak, természetesen sokszor összekapcsolódik közülük kettő, vagy akár több is. A könyv állaga, a megőrzöttség mértéke magasabb nyersanyagérték a könyvszobrászok számára, s jelentősen befolyásolja az állomány-és vagyoneérték is. Ezeket tovább fokozza, ha adott könyvpéldányoknak szimbolikus értéke is van. Az esztétikai érték ugyanakkor független az információs értéktől, ami azonban növelheti a vagyoneérték.

Alicia Martin 5000 könyvből álló
installációja
(*Casa de America, Madrid, 2005*)

I. sz. táblázat

Funkcionális érték	}				
Vagyon-érték					
Állomány-érték	}		}	}	}
Esztétikai érték					
Szimbolikus érték	}				
Információs érték					
(Nyers)anyagérték					

A könyvhöz kötődő értékformák hét rétege és néhány érték-hibridje

²² Égetéskor természetesen nagy esélye van az értékvesztésnek, ha a könyvet eltüzelők érzéketlenek a halálra ítélt példányokban rejlő értékformákra, főleg a funkcionális, esztétikai vagy szimbolikus értékre. Önálló könyvet lehetne írni minderről, amelyben olyan epizódok szereplnének, mint a Biblia legrégebb, görög nyelvű változata, a Sínai-kódex lapjainak az elégetésre váró papírok közül való 1844-es kimentése vagy a második világháború során elfoglalt magyar kastélykönyvtárak állományának fűtési célú eltüzelése. Szomorú aktualitást ad mindennek az a rendőrségi hír is, hogy az értékkörforgás friss darabjait, az utcai könyvfülkéket és könyvmegállókat 2021 telén Óbudán azért ürtették sokszor ki, hogy az ott elhelyezett „hozz egyet, vigyél egyet” könyveket eltüzeljék.

Az értékformák szorosan kapcsolódnak a könyvek életciklusához, és a kultúráváltás kifejeződik az életciklus-mintázatok megváltozásában is. Murray (2021,6) három életszakaszt azonosít: az olvasásét (amikor a könyvben lévő szavakkal történnek a dolgok) a cirkulációt (amikor könyvek segítségével másik emberekért vagy emberekkel teszünk valamit) és a gondozását (amikor a könyvtárgy maga a tevékenységünk tárgya).

Ennél azért több élete van a könyvnek – az érdekes az, hogy életciklusa elvileg bármelyik szakasz után véget érhet. Az elkészítést (1) nem szükségszerűen követi a forgalomba kerülés (2), mert számtalan esetet ismerünk, amikor valamennyi kinyomtatott példány raktárban maradt. Az eladatlan könyvekkel, a remittendaképződéssel és a könyvtári példányok ki nem kölcsönzésével sem lehet átlépni a következő szakaszba, a tartalomfogyasztáshoz (3), amelynek újabb és újabb ciklusai és szereplői összekapcsolódhatnak az állományképz(őd)éssel (4) és a muzealizálódással (5). Amikor könyvtörténet vagy szakmatörténeti okokból fordulnak muzeális állományhoz, akkor csak a tartalomfogyasztás jellege változik meg, de az még mindig tartalomfogyasztás. A tartalom és a funkció jelentősége csak a könyvpéldányok fizikai használatával (6) szűnik meg, a könyv-mivolt pedig az újrahasonosítás (7) aktusával.

S mindezek után térjünk vissza a tanulmányindító kérdéshez. *Miként vélekedjünk, milyen normákhoz igazodjunk, ha a magánlakásokból és az intézményekből kiáramló könyvpéldány-tömeg sorsával kapcsolatban kell állást foglalnunk?*

A fentiek nyomán belátható, hogy sem a tartalom elavulása, sem a fizikai példány állapotának erős leromlása önmagában nem elég ahhoz, hogy kijelenthessük: nem hordoz már olyan értékformát, ami miatt fizikai megőrzésre érdemesülne az adott könyvpéldány. Ám amikor egyidejűleg fennállnak, akkor már közel kerülünk hozzá, hogy állományból kivonandónak, újrahasonosítandónak minősítsük: már csak azt kell kizárni, hogy tulajdoníthatunk-e bármiféle információs vagy szimbolikus értéket a kérdéses daraboknak. A könyvtárosoknak nagy tapasztalatuk van a selejtezésben: pontosan tudják, mikor és hogyan kell megszabadulniuk a már haszontalan könyvektől. Jellemző ugyanakkor, hogy az értéktudat olyan erős a könyvekkel kapcsolatban, hogy gyakorta védekezésre és magyarázatra kényszerülnek. Így jártak például a Szegedi Tudományegyetem könyvtárosai, akiknek egy 2021-es selejtezésükről szóló cikkre 8 órán belül érkező több mint 40 ezer kattintás hatására kellett válaszcikkben elmagyarázniuk: a beázás végzetesen megrongál köny-

Kukázás: a tűzbe vetésnél jobb, minden másnál rosszabb

Forrás: HVG

veket, tárolásuk egészségügyi szempontból onnantól kockázatos. És hiába ép fizikailag egy könyv, ha már évtizedek óta nem kölcsönzi senki. Ennek ellenére az összes selejtezendő könyvet egy ezt a célt szolgáló felületen nyilvánosan fel kell ajánlani más gyűjteményeknek (határon innen és túl). S amikor nincs járvány, a megmaradt állományból még könyvbörzékét is szoktak tartani, ahol jelképes összegeért meg lehet vásárolni a példányokat.

Olvasói fotó a szegedi Klebelsberg Könyvtár Covid alatti selejtezéséről

Forrás: <https://szeged365.hu/2021/05/01/szomor-u-veg-kontenerekbe-pakoltak-a-tik-konyvtarabol-leselejtezett-konyveket/>

Mindez jól jelzi, hogy a könyvtárak és a könyvtárosok táján nincs gond: megvannak a szabályok, a felkészültség és a szakértelem, hogy érték ne pusztuljon. (A fenntartók esetében azonban ezt nem mondhatjuk el. Értelmetlenül múlt ki a TIT, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és a MUOSZ, az újságíró-szövetség különleges könyvtára. Nem élte meg a 70. évét a Magyar Rádió könyvtára. Az állományértékben bekövetkezett veszteség felmérhetetlen: a könyvek részben szétszóródtak, részben magánfelhasználókhoz kerültek, részben megsemmisültek. A Rádiókönyvtár állományának darabjait pusztulásuk előtt még tudta digitalizálni az Arkánium, a többi esetében erre nem volt módja.)

Az igazi gondot és az értékvesztés legnagyobb esélyét ma a felszámolandó magánkönyvtárak környékén találjuk. Mert hiába a már említett erős értéktudat a lakosság egy részében²³, ez nem mindenkit jellemez – a válogatás, előzetes szelekció

²³ Nem szükségszerű, hogy az értéktudat az „értelmiségi léhez” kapcsolódjon. Ankarában a szemetesek először a maguk és családtagjaik számára hoztak létre saját könyvtárat kidobott és általuk megmentett könyvekből, hogy aztán hamarosan megnyissák a kapukat az érdeklődő (és az állományt felajánlásokkal gyarapító) polgárok előtt is (Feingold és Alam, 2018). Példásképpen a békásmegyeri szobafestő esete is, akit általában idős ügyfelei megkérték, hogy „kezdjen valamit” a nekik már nem kellő könyvekkel, hogy a festés után már ne kerüljenek vissza a polcokra. Egy panelház alagsorában gyűjtötte ezeket, mert nem volt szíve kidobni őket, húsz dobozzal hoztam el tőle 2019 végén. Az értéktudatra igyekszik „rásegíteni” az a médiaüzenet, hogy „Ne dobd ki a régi könyveidet, egykori társaidat, amikor költözöl. Megbánod.” (Gouty, 2020). Tipikus helyzetté vált, hogy egy családtag, egy szomszéd gyakorol hatást a könyvektől megszabadulni akarókra, hogy várjon egy kicsit, amíg talál valakit, aki tudhat segíteni.

nélkül azonnal megsemmisítésre ítélt könyvek száma óriási, és naponta újratermelődik. Ez így lesz még egy-két évtizedig: addig a kisebb otthonba költözés, a helyszűke vagy az öröklés utáni lakásürítés miatt felbecsülhetetlen és felmérhetetlen mértékű az értékpusztulás.²⁴

Mindennek az elsődleges oka a generációk közt olykor áthidalhatatlan kulturális szakadékon és értékvesztésen túl a többszörös kapacitás-és tudáshiány. Ahogy – Rejtő Jenő klasszikusával szólva – nem lehet minden pofon mellé egy rendőrt állítani, úgy nem lehet minden egyes, adott életterekből száműzetésre ítélt könyv mellé egy felkészült szakembert, antikváriust, könyvtárost, könyvtörténést állítani. Ők azok, akik képesek lehetnének az esztétika, szimbolikus és információs értékek felmérésére. Ám az értéktelen könyvek nagy tömege miatt az ő életidejük is rosszul hasznosulna, mert szénakazalban keresnének tűt, ha egyáltalán eljutnának odáig.

A második kapacitásprobléma a megmentett könyvek sorsáról való gondoskodáshoz szükséges idő, figyelem és kapcsolati tőke. Mi és miért történjen az átvett könyvpéldányokkal? Kinek lehet szűksége rájuk? Könyvtárak, iskolák, óvodák, idősotthonok, intézmények, magángyűjtők? S minden egyes sikeres felkutató, megkeresés, felajánlás után egyre bővül a lista azokról, akik adott tematikájú könyvek iránt érdeklődnek, és azokat náluk elhelyezni jó végső megoldás lehet.

A könyvmozgatás és szállítási igény szüli a harmadik kapacitásproblémát, a megfelelő tárolási helyek hiánya a negyediket. A könyvtárak, akiknek ajándékozásra, az antikváriumok, akiknek átvételre ajánlják fel sokan az állományukat, roskadoznak, nem tudják befogadni őket az alkalmanként akár sok ezres tételeket, ha egyáltalán lenne idejük foglalkozni velük. Ebből belátható, hogy át lehetne vágni a gordiuszi csomót, ha lennének gyűjtőhelyek, amelyek befogadják, ideiglenesen raktározzák a sorsukra váró könyveket, addig, amíg az értékvizsgálat és a szelekció megtörténik.

---

²⁴ Egy időben tanítványaim és barátaim segítségével gyűjtöttem az ezzel a jelenséggel kapcsolatos tapasztalatokat. Ebből a kollekciónból most három beszámolót közlök, amelyek közös jellemzője, hogy alig ismert kistelepülések szerepelnek.

(F. Szimonetta írja) *„Tompán, párom szüleinek a szomszédságában lakott egy bácsi, aki sajnos meghalt, ezért a gyermekei elkezdték kipakolni és kitakarítani a házát. A bácsinak igen szép mennyiségű könyvgyűjteménye volt. Sőt, voltak köztük diszkótésű példányok is. Mindegyik hibátlan állapotban volt. Ők mégis úgy döntöttek, hogy mindet kidobják, Mire legközelebb eljutottunk hozzájuk, a szinte újszerű könyvek egytől egyig a kukás zsákokban hevertek mindenféle szemét között, összekelve és felíg összezaggatva. Pedig én úgy gondolom, hogy azoknak a könyveknek még ennyi év után is igen nagy értéke volt és el lehetett volna adományozni őket.*

(V. János meséli) *„A családdal utaztunk a rokonokhoz az Alföldre. Jakabszálláson a házakat figyelem, amikor megláttam, hogy egy ember nagy zsákot visz ki. Az embert figyeltem, s láttam mikor a zsákot beleönti a kukába. A zsák tele volt könyvekkel, s igaz, hogy csak egy pillanatra láttam, de amiket láttam azok mind régi könyv volt. Nagyon elszomorodtam ezt látva. Inkább ajánlotta volna fel valamelyik könyvtárnak!”*

(R. Tünde története) *„Nálunk múltkor a szomszéd egy csomó könyvet kidobott és mikor megláttam, átmentem hozzájuk és megkérdeztem, hogy elhozhatom-e? Megengedték persze, csak kukáznom kellett :(szomorú, hogy kidobták (Medgyesegyháza, Békés megye), egy idős házaspár, akik szinte már mindent eladnak és/vagy kidobnak, mert azt mondták már nincs rá szükségük.*

Csakhogy ez meg felújítási-fenntartási költségekkel jár és továbbra is igényli a szakértői munkaórák tömegét. Nemzetközi és hazai tapasztalatok alapján úgy tűnik, ha valahol, akkor állampolgárok kisebb csoportjaiban teremhet kellő eltökéltség, elszántság és akarat, hogy a maguk hatókörében önkéntes munkával lássák el a szükséges feladatokat. Önkéntességi alapon működik a már említett Közkincs Könyvtár, a Nagyváradi Könyvmentők Egyesület,²⁵ a kolozsvári Fehér Holló Médiaklub Don Rigoberto könyvmentő, elosztó, feltámasztó alapítványa vagy épp az Erdélyi Magyarok Egyesülete.

A győztes képlet tehát: könyvraktározás és feldolgozás céljait szolgáló fizikai hely, önkéntesek, új gazdák keresése, saját állományok gyarapítása.²⁶ 2023 áprilisától az Érdi Önkormányzatnak köszönhetően²⁷ elindulhat egy országos hálózat felépíthetőségében is bízó, egy éve létező könyvmentő közösség, a Könyvkerék Egyesület (amely a korábbi években is számos állományt, könyvbútort, folyóiratot mentett és juttatott vissza egykori jogos tulajdonosának (például szerzeti könyvtáraknak, tanári kézikönyvtáraknak). A legizgalmasabb kihívást az jelenti, miképpen lehet nyugdíjas önkéntesek és diákok közös, intergenerációs helyszínévé tenni az új kulturális színteret, amely nemcsak az örökségobjektumnak tekinthető könyvpéldányok mentésének feladatát látja el, hanem a könyvkultúra szépségét, értékeit, izgalmát is képes a felnövekvő nemzedékek és az érdeklődő helyiek számára a közös munka és tartalmas könyves események rendezése révén átadni.

HIVATKOZOTT IRODALOM:

Dombi, Gábor (1996): A nagy lexikonok vége és jövője. Rombolják-e a könyvkultúrát a CD-ROM-ok és a digitális média? *Népszabadság* június. 1. 38.o.

Feingold, Spencer – Alam, Hande Atay (2018): Garbage collectors open library with abandoned books *CNN* january 15. <https://edition.cnn.com/2018/01/15/europe/garbage-collectors-open-library-with-abandoned-books/index.html>

Fenyvesi, Zsófi (2019): Az ember, aki a szemét adta az elveiert: Miért vakították meg Fekete Istvánt? *Dívány* október 1. https://divany.hu/vilagom/2019/10/01/fekete-istvan/?utm_source=index.hu&utm_medium=dohoz&utm_campaign=link

Fletcher, Lance R.: Do Old Books Matter? The magic of finding stories inside forgotten books *Medium Illumination* 2023 július 11.

<https://medium.com/illumination/do-old-books-matter-fc446db834f0>

Fried, Noémi Lujza (2020): Könyves kincsesbánya – így mentenek kidobásra ítélt könyveket Nagyváradon *Maszol* december 29. <https://maszol.ro/kultural/Koenyves-kincsesbanya-igy-menteknek-kidobasra-itelt-koenyveket-Nagyvaradon>

²⁵ Lassin 15 éves történetükről ld. Fried (2020)

²⁶ Évtizedekkel korábban hasonló tevékenységet folytatott a kanadai-magyar FUNDUS Alapítvány, amely a tengerentúlról „hazamentett” tudományos szakirodalmat számos hazai intézménynek közvetített (FUNDUS, 1994).

²⁷ Egy alulhasznált ingatlan közgyűlési határozattal bocsátottak az alapítvány rendelkezésére. Hasonló módon más településeken is megteremtődhet a feltétel a szervezett könyvmentésre.

- Fundus (1994): A FUNDUS Alapítvány kanadai-magyar könyvtártámogatási projektje *Könyv, Könyvtár, Könyvtáros* október 17-21.o.
- Gouty, Melissa (2020): The Guilt and Grief of Discarding Books — And How to Avoid It *Medium* April 29. <https://medium.com/literature-lust/the-guilt-and-grief-of-discarding-books-and-how-to-avoid-it-41344ab3d43>
- Legát, Tibor (1999): A Selye-hagyaték sorsa: Könyvtár a zúzdában. *Magyar Narancs* 25. július 24. https://magyarnarancs.hu/konyv/a_selye-hagyatek_sorsa_konyvtar_a_zuzdaban-59644
- Murray, Simone (2021) *Introduction to Contemporary Print Culture. Books as Media* Routledge
- Price, Leah (2012): *How to do things with books in Victorian Britain?* Princeton University Press
- Ring, Orsolya (2015): Selye János könyvtárának sorsa *MNL OL Hírek* június 2. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/selye_janos_konyvtaranak_sorsa
- Szeredi Merse Pál (2017): Izmusexport: Tamkó Sirató Károly és a Dimenzionizmus Párizsban In: Párizs–Budapest 189–o–1960. Virág Judit Galéria, Budapest, 2017 387–391.
- Újszászi, Ilona (2009): Álom maradt a szentesi Harvard. *Délmagyarország*, (99) 299. p. 7.
- Varga, Julis (2019): Egy lakásban rejtőzik a kritikusan gondolkodók könyvtára *Kulturpart* október 20. https://kulturpart.hu/2019/10/20/egy_lakasban_rejtozik_a_kritikusan_gondolkodok_konyvtara

(A *Szabad Piac* c. folyóirat 2023/1-es számában megjelent tanulmány bővített változata)

Nyilas Misi Ház emléktábla

Unokaszótár 15.

A Miskolci Keresztény Szemle idestova két évtizede közöl szócikkeket az Unokaszótárból. Az Unokaszótár olyan szavak folyamatosan bővülő gyűjteménye, amelyek unokáinknak, a ma élő gyermekeknek már alig, vagy egyáltalán nem érthetők.

Részletek Kertész Manó: Szokásmondások című könyvéből

Köszájon forog az egykorú embereknek az a megjelölése, hogy *EGYÍVÁSÚAK*... Az *ívás* tulajdonképpen a halak ikrarakása, az idei ívású hal idén kelt ki az ikrából.

A vadfogásnak ősi szerszáma a tör; egyszerű alkalmatosság: „telekre” kötött lőszőr, zsineg vagy kötél; a négy lábút vagy szárnyast a közelében elszórt edellel odacsallják, s ez a lábával vagy nyakával beleakad... E vadászszerszám ma is élő közszólásai: *TÖRT VET valakinek, törbe ejt valakit* „alattomos módon veszedelembe sodor”.

Már csak a madarász szerszáma a *LÉPESVESSZŐ*: vékony vesszőt erősen ragadó enyvvel kennek be, egy faágra helyezik vagy a földbe dugják s valami madáreledelt hintenek rá (azzal fogják meg a madarat). E madarász-szerszámról valók ezek a ma is általános használatú szólások: *lépbe akad, lépre megy, lépre csal*.

A vadászok nyelvéből való, a hajtókörből ravaszul kimenekülő rókára szokták alkalmazni: *FÉLTÍ AZ IRHÁJÁT*. Ide tartozik ez is: *elhordta az irháját, hordd el az irhádát*.

Aki valakit keres, de a keresettet már nem találja ott, ahol volt, arról mondjuk, hogy *HÜLT HELYÉT leli*. Ez a szólás is a vadásznyelvből való: mikor a vadat kutatva fekvőhelyére találnak, ennek hideg volta mutatja, hogy a vad már rég elkelt (elment) onnan.

Abból a vadász-megfigyelésből, hogy a dühös vadkan fogát csattogtatja s agyarát a földhöz vagy a fa oldalához köszörüli, származott két szólásunk: *AGYARKODIK valakire és fogát feni, köszörüli valaki ellen*.

ÁGRÓL SZAKADT – A legősibb, de egyúttal a leghosszabb életű halálos büntetés-mód az akasztás. A legegyszerűbb és legkönnyebben kéznél levő akasztófa volt az élőfa, melynek egyik kinyúló ága alkalmas volt a halálbüntetés végrehajtására. A német jogtörténeti irodalom felvilágosít bennünket arról, hogy a múlt századok jogtudósainak az volt a felfogása, hogy kétes büntetőjogi esetekben a vádlott javára kell dönten. (Például) ha az akasztott ember elevenen esik le az akasztófáról, akkor életben kell hagyni. A büntetés egyszeri végrehajtásával eleget tettek az ítéletnek, s ha a kötél elszakad, az az Isten rendelése. Ezzel az *akasztófáról szakadt* kifejezésünkkel tartom én egynek az *ágról szakadtat*. (Ma azonban inkább a szegény, szerencsétlen, nincstelen emberre alkalmazzák.)

AGYAFURT – Manapság országszerte a ravasz, minden hájjal megkent embert mondják *agyafurtnak*, csak a székely beszédben van e szónak „kevés eszű, együgyű” jelentése. (Régen) e szó elsősorban állandó, vagy ideiglenes természetű lelki betegséget

jelölt. Némely lelki betegség állandó tünete a kóros ellenkezés, az imbecillisek fontos jellembeli tulajdonsága a ravaszság. (Azt is megtudhatjuk, hogy e betegségek gyógyításában gyakran használták a trepanatiót, az agylékelést, azaz valóban „megfúrták”, „meglékeltek” a beteg fejét. Ilyen bonyolult is lehet egy kifejezés meggyökerezése.)

AMIT A VÁMON nyer; elveszti a réven (vagy fordítva). – Az olyan cselekedetre alkalmazzuk ezt a szólást, amelynek csak látszólagos haszna van: az egyik helyen való nyereséget elnyeli a más alkalommal szenvedett veszteség.

BÉLYEGET SÜT valakire. – A bűn elkövetését követi a büntetés. (Régi évszázadokban gyakran alkalmazták a) megszegényítő büntetések mindenféle fajtáját. Ezek között kétségtelenül a legősibb a megbélyegzés. Szent István törvénye szerint a boszorkányokat a templom tüzesített kulcsával a mellükön, a homlokukon meg a válluk között kereszt alakban megsütötték. Kálmán király törvénye elrendelte, hogy a hamis tanú arcára keresztforma bélyeget égessenek. Egy 1678-i, Turóc megyei rendtartás meghagyja, hogy a feslett életű nőket „ősi szokás szerint a megye pecsétjével bélyegezzék meg”. Ezekből nyilvánvaló, hogy mikor *megebélyezett emberről* beszélünk, akire *rásütötték*, hogy valami becstelen cselekedetben részes: öntudatlanul ennek a nálunk már nyomaveszett büntetésnek az emlékét idézzük.

BOGARAS – A legelő jószág a nyár bizonyos szakában néha nyugtalankodni kezd, majd nekiiramodik, és erőfogytaig száguld. A tünetény oka a marhabögöly, egy légyfaj, mely a marha szőrére ragasztja petéit; az ezekből kikelő álca az állat bőre alá fura-kodik, s daganatot okoz. Ilyenkor bogaras a jószág. Ezt a céltalan bolygó, csavargó emberről is mondják. Az olyan ember, „aki különben egész rendes eszű, csak egy bizonyos tekintetben ragaszkodik valamely ötletéhez, szokásához, s ebben nem alkuszik meg”, azt tartja a népi szó, hogy bogaras, bogara van.

BOTTAL ÜTHETI A NYOMÁT. – Arra mondják, ki hiába üldöz valakit, el nem érheti, mert már elmenekült előle; (vadászat alkalmával) a hajtók szokták bottal verni az avart, a bokrot, hogy a vadat felzavarják, s hálóra, vagy puskacső elé hajtsák. Ők is csak a nyomát ütik a vadnak.

BUROKBAN SZÜLETETT. – Évezredes babona hirdetője ez a szerencsés emberre alkalmazott magyar szólás: *burokban született*. Az e szólás magyarázatául szolgáló néphit nálunk még ma is mély gyökerű; az asszonyok általában szerencsés jövőendő előjelének tartják, ha az újszülött gyermek „pokla” (a magzatburok) nem szakad el, hanem sapka módjára a fejét takarja. (Ám nemcsak magyar szólást ismerünk ezzel kapcsolatban, a régi Rómában, aztán Izlandon, Dániában, Angliában és Németországban is ismertek hasonló értelmű kifejezéseket. Ma már tudjuk, hogy a burokban született gyermek legfeljebb azért mondható szerencsésnek, mert időben kiszabadították „fogságából” és nem fulladt meg.)

CSAPNI VALÓ. – A testi büntetések megszokottabb módját, a botozást, ma is emelgetjük, mikor azt mondjuk valamire, hogy botozni való, vagy *csapni való rossz*. (Tehát aki, vagy most már: ami rossz, az csapni, azaz büntetni való.)

DUGÁBA DÖL. – (A szólással) akkor élünk, ha valami szándékunk, tervünk, amelyhez nagy reménységet fűztünk, nem sikerül, visszafelé sül el. A szólás dunántúli

eredetű: a hordó dongái, *dugái* összedőlése kapcsán vált ismertté: „szokás így szólani más bor termő helyeken is, ahol a hordók és azoknak dugái nagyon közönségesek (rossz minőségűek) lévén, mivel a hordó ha össze-dől, azt mondják: *dugába dült*” – (idéz a szerző egy 1788-ból való irodalmi példát).

EGY FÜST ALATT. – A régi adózás rendszerével függ össze szólásunk eredete: az adókat portánként, illetve háztartásonként („füstönként”) fizették. A szólás ma már csak időhatározó értelemben használatos, és akkor élünk vele, ha két dolgot egy fáradással, egy úttal, egyszerre végezhetünk el.

FELÖNTÖTT A GARATRA. – A malomban a megőrölendő gabonát egy alul fölül nyílt és lefelé szűkülő faszekrénybe, a *garatba* töltik, onnan a malomkövek közé jut. Az őrlésnek ez a mozzanata szinte kínálkozik arra, hogy kifejezését tréfásan átvigyék az olyan emberre, aki kelleténél többet szed be a jóból, azaz felönteni a garatra: megittasodni.

FÖLDHÖZ RAGADT. – (Tanultok róla, hogy a) nehéz időkben a magyar jobbágy helyzete volt a legsúlyosabb. A Dózsa-féle felkelés óta még a szabad költözködés jogától is meg volt fosztva. A jobbágy röghöz kötöttsége századokig tartott. E hosszú szolgaság emlékét őrzi a *földhöz ragadt szegény* kifejezés. (Ma már nemcsak a szegénység kifejezésére használjuk ezt a szólást; aki földhöz ragadtan gondolkodik, az nem képes meglátni az összefüggéseket, mindent leegyszerűsít, nem lát az orránál tovább.)

HARAPÓFOGÓVAL sem veszel ki belőle egy szót is! – A hallgatag, titkolózó és szűkszavú emberről szokták ezt mondani, (eredete a büntetőjoggal kapcsolatos, bár a 18. században tüzes fogóval nem vallattak, de a régebbi eljárások során igen. Nagyon bátor ember lehetett, akiből tüzes fogóval sem tudták titkát kivenni.)

KÍGYÓT-BÉKÁT rákiált: – minden rosszat ráfog. Ez a szólás eredetileg bizonyára azt jelentette: boszorkánysággal vádol valakit. A boszorkányok mesterkedésében különösen nagy szerepük van a csúszómászó állatoknak. Abba a kenőcsbe, melyet a boszorkányok rontó szándékkal készítettek, rendszeren volt valamilyen csúszómászó zsírja belefőzve – (tartották a régiek).

LÁNDZSÁT TÖR mellette: – síkra száll valakiért, védelmére kel valakinek; emléke a régi lovagi játékoknak, amelyeken a vitézek választott hölgyükért bajt vívtak, mint Toldi Miklós Tar Lőrinc fegyverzetében Rozgonyi Piroskáért. A magyar nem is lándzsát, inkább kopját tört (valaki) mellett.

MINDEN LÉBEN kanál. – Nem szorul magyarázatra a magát mindenbe beleártó embernek ez a megjelölése. (A lével, azaz a levessel kapcsolatosan még több mondást is ismerünk.) A híg levét az ország sok vidékén *hosszú lének*, a sűrűt meg *kurta* vagy *rövid lének* nevezik. *Hosszú lére főzte a levest:* gyenge levest főzött, sok vízzel főzte a húst. A hosszú lé java része csak víz, azért nem szívesen hallgatjuk azt, aki *hosszú lére ereszti a beszédet*. Akire a megfőtt lé kihűtését bízzák, annak ugyancsak kevés dolga van; illik is az ácsorgó, tétlen emberre a *léhűtő* elnevezés.

NINCS SÜTNIVALÓJA. – Nincsen esze, elment az esze. A szólás eredete csak a *sütnivaló* szó jelentésének ismeretével lesz világos. Dunántúl egyes vidékein a kenyér kelesztőjét nevezik így; ez azonban nem kovász, nem is élesztő, hanem korpának és

komlónak a vegyítéke, ezt napon megszáritják. Használatkor egy darabját szétmorzsolják, s ebből csinálják este a kovászt, melyet reggel kenyértésztába dagasztanak. Mármost nyilvánvaló, hogy akinek nincsen, elfogyott a sütnivalója, nem süthet kenyeret, akinek elegendő esze nincs, nem bírja megtenni, amit rábíztak.

PÁLCÁT TÖR felette. – Kedvezőtlen, lesújtó ítéletet mond valakiről. V. Károly büntető rendtartása foglalja először törvénybe, hogy a bíró, mikor felolvassa a halálos ítéletet, egy pálcát kér s azt ketté töri, s a bűnös lába elé veti e szavakkal: „Segítsen Isten, én nem segíthetek rajtad!” Ezzel azt jelképezi, hogy a bíró hatalma és kötelessége megszűnt, átadja a vétkest a hóhérnak, hogy úgy bánjon vele, mint ő a pálcával.

SOK VANA ROVÁSÁN. – A számadásnak ősi és világszerte elterjedt módja a rovás. A kocsmáros, mészáros meg a hitelezője, a munkaadó és munkása rovás segítségével számoltak el egymással. A rovásfa kétfelé hasított pálcika, melyen haránt bevágásokat metszenek olyanformán, hogy a bevágások a pálcá mindkét felén meglegyenek. A bevágások bizonyos egységeket jeleztek, a kocsmárosnál az icce számát, a mészárosnál a hús fontját, a napszámosnál a munkanapokat stb. (Akinek tehát sok van a rovásán, azaz a rovásfáján, annak sok az adóssága. Aki túl sok hibát, bűnt követ el, annak is sok van a rovásán, számíthat rá, hogy megbüntetik.)

TÖNKRE MEGY. – Országos elterjedése csak két hajózási kifejezésnek van a magyarban. *MEGFENEKLIK* – mondjuk az olyan dologról, cselekedetről, amelyik megindulása után olyan akadályra jut, hogy nem megy se előre, se hátra, megfeneklik, mint a hajó, amelyik tönkre, azaz tőkére fut: a megáradt Duna a parti fákat gyökereitől a vízbe sodorja, s ezek a fák, ha a hajósnép nem veszi őket idejében észre, a hajó pusztulását okozhatják. (Odavész, tönkre megy, mint az ember, aki mindenét elveszti.)

UJJAT HÚZ. – Mikor ezzel a szólással élünk, akkor tulajdonképpen a falusi legényeknek azt a mulatságát emlegetjük, hogy jobb kezük középső ujját rendszeren az asztal felett összeakasztják s bal kezüket s lábukat az asztalnak feszítve, mindenik teljes erejével azon van, hogy ellenfelét átrántsa a maga oldalára. Mivel a gyengébbet sértett önérzete könnyen és sokszor ösztönzi civakodásra, innen van szólásunk „összevész, civakodik” jelentése.

VISSZAFELE SÜL EL a puska, a dolog – mondjuk, amikor szándékunknak éppen az ellenkezője következik be. A valóságban is előfordulhatott, hogy valami cső- vagy töltéshiba következtében a puska visszafelé sül el és megsebesíti a katonát, a vadászt.

ZAVAROSBAN HALÁSZIK. – A jó halász ismeri a halak természetét, tudja, milyen vizet szeret mindegyik, tudja hol kell megvetni a hálót. Ilyen jó hely a halászatra a zavaros víz. Szólásunk viszont azt jelenti, hogy nagy haszonra tehet szert az, aki embertársainak felfordult állapotát a maga javára használja ki. Természetesen nem megy dicséretszámba, ha kiről azt mondják, hogy a zavarosban halászik.

(Gróf Lajos gyűjtése)

HANGÓNÉ BIRTHA MELINDA

Jacsó Pál: *Hatvan é(r)v Miskolc / Miskolc-vallomások*

PÉLDA KÉPFŐISKOLA, HERNÁDKAK, 2024. 155. OLDAL

A Spanyolnátha Könyvek sorozatában jelent meg az idei könyvhétre Jacsó Pál, *Hatvan é(r)v Miskolc / Miskolc-vallomások* című kötete. A szerző gyermekkori élményeit, éppúgy, mint napjaink kritikáját versekben és rövid prózában jeleníti meg. A kötetről szólva, szokványos recenzió helyett, az előszót író Veres Pál polgármester, valamint az egyik szerkesztő, Fecske Csaba, József Attila-díjas költő gondolataiból, valamint néhány olvasói véleményből szemezgettünk.

„Mindig érdekfeszítő, ha egy szerző a szülővárosáról ír, főleg, ha írásai két emberöltőnyi időszakon átívelően, versben és prózában, generációkat átölelő élményekből táplálkoznak. A *Hatvan é(r)v Miskolc*, Jacsó Pál életképeiből kibontakozó miskolci korrajz. Az ódon falak mögött, és a panelrengetegben lakók életéről is szól. A mondatok mélyéről pedig hatvan, de inkább száz év kollektív tudat tárulkozik az olvasó elé, hol tréfás, hol ironikus vagy éppen megkönnyezni való, megható módon.

Nyelvezete könnyed, közvetlen, nincs benne manír, ám nemcsak érthető, hanem szerethető is. Olyan, mintha a szerző egy hosszú mesét olvasna fel: legyen szó gyermeki kalandról, szőlő- és borkultúráról vagy épp az aktuális miskolci közéletéről.”

Kovács Bence, a Miskolc utcáin platform szerkesztője

„Mindig örömmel olvasok miskolci ihletésű gondolatokat. Különösen, hogy Jacsó Pál írásait sok helyütt sajátos, fanyar humor szövi át. Aki még tájleíró verseibe is képes belecsempészni olykor mindannyiunk és saját maga elé is görbe tükröt tartó mondanivalót. Szépírásaiban is tetten érhető az a pragmatikus gondolkodás, amihez az általa is megénekel, szeretett alma mater – a „piros téglás iskola” – matematika tagozatán eltöltött négy esztendőnek is lehet némi köze. Bár a jogászi hivatás eredményes gyakorlása is a logikus gondolkodásra épül. Talán ezért is tartja önmagát inkább érzelmes mesélőnek, semmint lírikus alkatnak.

Jómagam is kedvelem Jacsó Pál írásait, azok megítélést azonban inkább a kritikusokra, és még inkább az olvasókra bízom, így Fecske Csabához hasonlóan, a szerző jellembeli adottságait emelném ki: aki igyekszik a szülői házból, parasztpolgári gyökereiből magába szívott, jó gazda gondosságával és szemléletével gondozni

környezetét és emberi kapcsolatait, közösségeit. Verseivel és prózáival is, hisz, ahogy magáról írta egy helyütt, számára az írás inkább eszköz, mint cél. Eszköz a harmonikus, jó emberi kapcsolatok építésére, amelyekre ennek a városnak manapság legnagyobb szüksége van.”

Veres Pál, Miskolc MJV polgármestere

„Jacsó Pál: Miskolc igrice, énekes cselédje, Miskolc vőlegénye. Akik ismerik őt, mindenki Palkóját, bizonyára egyiket sem találják túlzónak: ez a csupaszív, közéleti ember, költő, dalnok és versmondó, számos civil szervezet tagja, de nem ám afféle díszpinty, hanem azokban valóban tevékenykedő ember, megérdemli ezeket a jelzőket. A várost megjelenítő írásai bensőségesek, nosztalgizálóak. Mintha egy jó illatú, madárcsicsergéses ligetben járna az ember: ráismer fáira, madaraira, s az otthonosság érzése tölti el. A *Hatvan é(r)v Miskolc* maga a mindig derűs Jacsó, akiből árad a harmónia.

Tekintsünk túl esztétikumon, hogy eljussunk az etikumhoz. Illyés Gyula költészetére jellemző ez a kettősség, esztétikum és etikum harmóniája, egyenrangúsága. Ő mondta, hogy az a magyar, akinek fáj Trianon, én pedig azt mondom, az a miskolci, akinek fáj az utcán hagyott szemét, a hámló vakolatú ház, a Népkertben a hermák hült helye. A szerzőnek nem csak fáj, de tesz is ellene: most éppen ezzel az emberséges, szíveket megérintő könyvével.”

Fecske Csaba, József Attila-díjas költő, publicista

„Jacsó Pál irodalmában számomra lenyűgöző élmény, az urbánusan szarkasztikus és a finoman groteszk nyelvi játékoság egyidejű jelenléte, valamint a kisemberek életét ábrázoló, mélyen realista formanyelv. Sorait olvasva úgy érzem, ez a különleges képesség a Teremtő által igazán jó kezekbe került.

Csurák Erzsébet, Győrben élő, Miskolcra elszármazott selyemművész

Aki kézbe veszi Jacsó Pál kötetét annak olyan elszántan és elkötelezetten kell olvasni, ahogyan azt írója papírra vetette. Mert senki más nem tudhat szívből fakadó bánkódással, ugyanakkor fanyar humorral igazságokat leírni, csak az, aki képes önmagát is azon mérlegre tenni, ahol látni meri a hiányokat, a szakadásokat, ahol pőrén és mégis méltósággteljesen jelenhet meg egy város és benne az ember. Az ember, aki Miskolcon született, itt él, dolgozik és még mindig nem adta fel az álmát, hogy a világ jobb lehet annál, amit láttat. Legalábbis látni vél egy esélyt, hogy az igaz és tiszta valahol a felszín alatt megmaradt, és ha elég bátrak és kitartóak vagyunk, meg tudunk hajolni és le tudunk szállni saját önzésünk emelte trónjainkról, és akkor végre oda engedjük azt, aki egyedül méltó arra, hogy irányt mutasson. Jacsó Pál a felülről kapott és alázattal fogadott talentummal élve vált a szavak mesterévé, aki Miskolcért 60 érvet felsorakoztatva lép elénk ebben a kötetben, hogy másképpen lássuk városunkat.

GYERMEKE VAGYOK

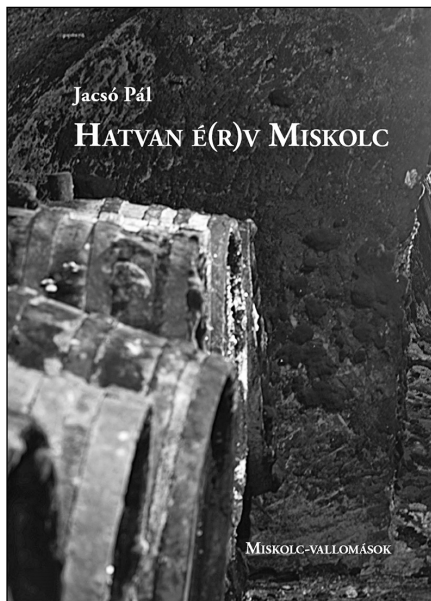
(részlet)

Néma csodálója a végtelen világnak:
ha indigókék égboltjára az angyalok
csillagokat vágnak.
Apró szolgája a megbocsátó Úrnak,
ha szívéből az irigyek sokszor ki is túrnak.
Tikos hódolója az asszonnyá ért nyárnak:
ha forró ölében a kévék asztagokba állnak.
Pajtása az aszúérlelő-dióverő ősznek,
mikor hűvös kertek alján szilvalekvárt főznek.
Kitagadott vándora a szűkülő időnek,
csillagok közt úzött vad, kire fénnel lönek.
Játékszere a hangtalan száguldó
kitáguló térnek: míg üstökösbe
kapaszkodó porszemgondjaim
a Teremtőhöz érnek.
És gyermeke vagyok egy harmadolt,
csonka-kis hazának,
kit elfeledett hőseinek
meg nem született unokái,
máig hazavárnak.

AZ ÉN VILÁGOM

(részlet)

„Közös” többszörösünk többé nem megosztó,
az árkok helyét temetik barázdák,
trikolórunk sem lesz vörös posztó,
józan izmusaink a tabulákat rázzák.
Költőink írnak jobb- és balladát is,
ahol a másság is megbecsült érték,
s Duna az Oltnak többé nem rivális.
Az ateista olykor az Úr elé letérdel,
a hexameter újra elfogadott mérték,
héja galambokkal malasztot ebédel.
Értjük, ha szólít az angolok beszéde,
s nem lesz a vasárnap „voszkreszénye”.
Ahová mosolyogva néz le a Teremtő,
ahol ötből már legalább háromszor
is négy marad a konok kétszerkettő!

Gárdonyi Géza – velünk élő?

Jelen könyvismertetésem címe akár provokációként is hathat. Talán így van. Vagy inkább az olvasói és a szakmai-kutatói lelkiismeretet faggató? Bárhogy is gondolkodunk a fenti címről, a benne foglalt felvetésnek számos jelentésrétege van.

De haladjunk az időben, lássuk az itt bemutatandó könyv létrejöttének és természetesen magának a vallomásfüzérnek a történetét, valamint – ez a legfontosabb: az üzenetét!

2023 őszén örvendezésre okot adó drótlevelet kaptunk igen sokan mi, Gárdonyi Géza tisztelői, Gárdonyi-műveket olvasók, Gárdonyi elbeszéléseinek és regényvilágainak kutatói.

A drótlevél szerkesztője és feladója Keller Péter, aki Gárdonyi Géza dédunokája, és milyen jólesett: minket, a címzetteket a Dédapját tisztelőknak és kedves barátainak szólított. Ettől azért hullámozott bennünk a megtisztelő és felemelő érzés, mert különleges lelki élmény abba a szellemi környezetbe tartozónak hinni, sőt tudni magunkat, amely szellemi környezet megteremtője és éltetője a még ma is érdeklődéssel, kíváncsisággal, szeretettel olvasott és kutatott **GÁRDONYI GÉZA**, aki **AZ AKARATERŐ RITKA PÉLDÁJA A MAGYAR IRODALOMBAN**, a magyar irodalom- és művelődéstörténetben.

Keller Péter a kettős Gárdonyi-évforduló: az író születésének 160. és halálának 100. évfordulója mentén – és ezeket követve – a jövőre vettette felelős tekintetünket: **mit jelent a magyarságnak Gárdonyi Géza?** Arra jutott, hogy barátaitól, ismerőseitől egy-egy vallomásvirágszálát kér annak kapcsán, hogy ki-ki miképpen is látja a dédapa, Gárdonyi művészi, továbbá emberi értékeit. Aztán Szőlősgyőrökben 2024 nagybőjtjében megkötetett a csokor, vagyis megszületett *A velünk élő Gárdonyi* című szemet gyönyörködtető, lelket-elmét vidító vallomásfüzér, amely a debreceni illetőségű Kapitális Nyomda szíves közreműködésének, Tömösközi Péter nyomdai előkészítő és tipográfiai munkájának hála, immáron a kezünkben van: forgatható, lapozható, elmélyült olvasásra készítő.

Már akkor, amikor először vesszük a kezünkbe *A velünk élő Gárdonyi* című vallomásos kötetet, vizuális esztétikai élményekben van, lehet részünk.

Ennek a barátságos B/5-ös méretű, 232 oldalas, gerincen fűzött, mélyzöld színű keménytáblás, ünnepi hangulatot árasztó könyvnek az elülső borítójáról a férfikora teljében lévő, mindig szelíd tekintetű, elegáns, de nem hivalkodó öltözetű Gárdonyi Géza köszönt minket: a vallomásvirágszálakat készítőket éppúgy, amiként az érdeklődő olvasókat meg az eljövendő regényvilág-kutatókat is. Ennek a Gárdonyiról szóló tanúságtevő könyvnek a hátoldala is szellemi-lelki élménykincsekkel ajándékozó Prokopp Mária professzor emerita, Széchenyi-díjas akadémikus virágszálát olvasva, valójában olvasgatva, mert a szeretet és a boldogság élelményeket úgy helyezi val-

lomása középpontjába, hogy egyúttal az író iránti vonzalmának eredőjére és távlatos hatására is irányítja a figyelmünket.

A kötet elején található tartalomjegyzék szembesíti a kereső-kutató olvasót azzal a ténnyel, hogy valójában három rész alkotja a könyv egészét: a dédunoka ajánlása, a betűrendbe sorolt 25 vallomástevő írásgyűjteménye és a szerzőkről szóló rövidebb-hosszabb bemutatkozások.

Hogyan lehetne a személyes olvasói-szemléltői benyomásokat előtérbe állító elő-olvasói szerepemből nem kilépve, mégis a tárgyilagosság körfényében megmaradva feltérképeznem *A velünk élő Gárdonyi* című vallomásos kötet vallomásos írásmunkáit? A legösszintébb javaslatom ekként hangzik: olvassuk együtt, vagy külön-külön is ezt a tudományos igényességű tanulmányokból, az olvasói élményeket feltáró emlékfűzerekből, a Gárdonyi-alkotások megismeréséhez vezető magyartanári tapasztalatokból és az azokat továbbépíthető javaslatokból összeállított igényes almanachot. Igen, nem túlzás almanachnak nevezünk ezt a kötetet, mivelhogy szépirodalmi alkotásokról olvasói vallomásokat, ezek mellett ismeretterjesztő szövegeket és Gárdonyi műveinek a továbbolvasására serkentő gyakorlati tudnivalókat is felvonultató értékes könyvkincsünk *A velünk élő Gárdonyi* című vallomásgyűjtemény.

Néhány hívószó, emlékezetes-emlékeztető kifejezés, érzékletes metafora segítségével iparkodom olvasásra, sőt faggatásra készíteni ennek a Gárdonyi előtt tisztelgő kötetnek a jövődő felfedezőit. Íme néhányuk: az olvasási szokások alakulása írónk vonatkozásában; hogyan lehet, lehetett mesterünk Gárdonyi Géza, aki mécsesünk és lámpásunk is, egyben a felfrissülésünk vize is; a kultúráközvetítés példaképe Gárdonyi, kiváltképp, ha jól sáfarkodunk a szellemi kincseivel itthon s külhonban egyaránt; nemzeti mítoszunk megteremtője a szeretet-érték példaképe, akinek öröksége még töredékes fel- és megmutatásában is a magyarság kincse; Gárdonyi elkísér minket a Jézus-eszmény felfedezéséhez is, amennyiben érzékenyen-érzőn lapozzuk a ma is élő szellemiségű, tiszta nyelvezetű alkotásait.

Mi az, ami vonzó, ami éltető, ami felemelő Gárdonyi Géza művészetében?

Sokakkal egybehangzóan a **szelídség** megnyugtató, eltűnődésre indító gyönyörűséges szavunkkal fogjuk át Gárdonyi sosem erőszakos, sosem brutális, sosem öncélú pusztításra ragadtató alkotásait. Ennek a megállapításunknak aranyfedezete az *Egri csillagok* feszültségből megbékéltető harmóniába emelő zárójelenete, amikor a magyar anya és a török anya magukhoz ölelhetik saját fiukat.

Él-e bennünk, mai olvasókban a szelídségre hajlandóság, a nem feladó, hanem az értékeremtő segítségnyújtásra vágyódás? Gárdonyi művei nemcsak egykoron, hanem a velünk élő zaklatott történelemben is, meg az utánunk jövők sorsának formálódásában a bennünk létező jót képesek felerősíteni s meg is mutatni, ha érdeklődéssel ötvözött figyelemmel mélyedünk el írónk műveiben, amelyek a nyolc évszázados magyar irodalom megkerülhetetlen alkotásai. Hogy így legyen a jövőben is, ezért magunk vagyunk felelősek. Ebben bátorítja meg olvasóit a vallomásgyűjtemény, *A velünk élő Gárdonyi* című szembesítő erejű könyv.

Ezt a gyűjteményes kötetet 2024. június 12-én az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Kari Tanácsstermében ünnepélyes rendezvény keretében dr. Gintli Tibor, a Magyar Irodalomtörténeti Társaság elnöke köszöntötte, aki a MIT égisze alatt, a MIT hagyományainak és a hely szellemének megfelelő, átfogó értelmezését adta Gárdonyi műveinek a laudációjában. A vallomásvirágszálak szerzői közül nemcsak jelen voltak Cs. Varga István, Gereben Ferenc, H. Tóth István, Hubert Ildikó, J. Újváry Zsuzsanna, Kovács-Németh Mária, Madarász Imre, Molnár F. Tamás, Nagy János Ádám, Prokopp Mária, Széplaki György, hanem egy-egy újabb tanúságtévő gondolattal is erősítették a könyvbemutató közösségének legfőbb célját: Gárdonyi Géza műveinek olvasása, a műveiről való elemzések sora nemzet-erősítő cselekedetünk.

A velünk élő Gárdonyi című vallomásos könyv ünnepélyes bemutatóján a tisztelgés alaphangját Prokopp Mária adta meg, aki kimondta: **Gárdonyi a szeretet írója.** Ezt a gondolatot folytatták a jelenlévő ünneplők, amikor egyetértettek abban, hogy Gárdonyi a szelidség embere és írója. Cs. Varga István irodalomtörténész professzor ennek alapján hangsúlyozta Kosztolányi Dezső definícióját: a „Jókai és Mikszáth társaságában Hatalmas Harmadik” ... „Ő a bájos lángelme volt.” Éppen ez a zárólőadás kínált fel a Gárdonyi-műveket olvasó, elemző-értékelő irodalombarátok és irodalomkutatók példamutatásáról meg felelősségteljes küldetésük jelentőségéről lélekerősítő és ismeretgazdagító útravalót – ezúton is köszönet érte.

Bátran ajánlom főiskolai és egyetemi hallgatók, valamint oktatóik, határozottan a nyelv- és irodalompedagógiát oktatók, továbbá a gyakorló tanító- és tanárnemdékek érdeklődő és befogadó figyelmébe ezt a vallomásfüzért, mert megismerésre és megismertetésre méltó, gondosan összeállított ünnepi kiállítású könyv, amelynek érzékeny s egyben erősen kifejező hatású illusztrációit Győrfi András készítette. Ezek a grafikák az *Egri csillagokkal* foglalkozó irodalomóráinkon a segítőkink lehetnek a téma-és cselekményfelidézésben is.

Mindenképpen illendő a krónikásnak hozzátennie az eddigiekhez, hogy Keller Péter magánkiadásában jelent meg *A velünk élő Gárdonyi* című könyv. A Szerzővel a kapcsolat a www.gardonyigeza.hu honlapon keresztül létesíthető.

• SZERKESZTŐSÉGI ÜZENETEK •

Irodalmi rovatunkban Henszelmann Aladár születésének 125. évfordulójára emlékezünk, aki a Miskolci Evangélikus Jogakadémia törvényszéki orvostan professzoraként és jeles költőként is jelentős személyisége volt városunk két világháború közötti társadalmi életének. A tapolcai gyógyfürdő-kultúra megalapozásával Miskolc mai arculatának megteremtéséhez is hozzájárult.

Medgyessy Ferenc szobrászművész által készített – felújításra szoruló – síremléke a mindszenti evangélikus temetőben található.

2024 szeptemberében ismét bőséges kínálattal járult hozzá városunk az ARS SACRA rendezvénysorozat programjaihoz. A rendezvények előkészítéséről *Várhelyi Krisztina* írása számol be, s közöljük a részletes programkínálatot is. Az *Évfordulók – Ünnepek – Események* rovatban kapott helyet a 92 éves *Kuklay Antal* portréja, aki papként, művészettörténészként és Pilinszky-kutatóként is meghatározó életművel gazdagította régióinkat.

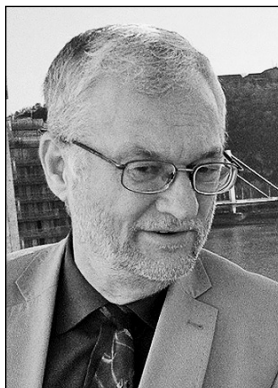
Egyházak és Történelem rovatunkban Magyarország európai uniós csatlakozásának 20. évfordulójának alkalmából közlünk írásokat, melyek a fejlett országokhoz történő felzárkózásunk társadalmi esélyeit elemzik. Közismert közéleti szereplők – akik nem mellékesen egyházi kötődéssel is rendelkeznek – fejtik ki aggodalmaikat annak kapcsán, hogy a két évtizede kitűzött európai integrációs törekvések megvalósulnak-e? Következő lapszámunkban további írások közlését tervezzük, s várjuk Olvasóink hozzászólásait is.

Egyházak és társadalom rovatunkban az egyházak és politika kapcsolatának megoldatlan kérdéseit tárgyaló írások találhatók, melyek a közelmúlt közéleti történései kapcsán kerültek az érdeklődés fókuszába.

Egyházak és Kultúra rovatunkban olvasható írás újszerű megközelítéssel szól a hagyományos könyvkultúra visszaszorulásának valamennyiünk által érzékelt folyamatáról, s beszámol egy kezdeményezés kezdeti lépéseiről és eredményeiről, melyek segítséget nyújtanak a magán- és közösségi könyvtárakban felhalmozott értékek újrahasznosításához és a könyvkultúra jelenlegi feltételek melletti újratertéséhez és a fiatalabb generációk aktivitásának felkeltéséhez is.

Könyvismertetés rovatunkban *Jacsó Pál* 60. születésnapjára műveiből összeállított kötetről szóló recenzió kapott helyet, valamint itt olvasható *H. Tóth István* írása is a „velünk élő” Gárdonyi Géza emlékének szentelt gyűjteményes kötetről.

Valamennyi Szerzőnek, Terjesztőnek és Támogatónak köszönjük, hogy lapszámaink eljuthatnak az érdeklődő Olvasókhoz.

E számunk szerzői

Prof. Balogh Judit, egyetemi tanár, Eszterházy Károly Katolikus Egyetem

Prof. Bod Péter Ákos, professzor emeritus, Corvinus Egyetem

Hangóné Birtha Melinda, lelkipásztor, Miskolc-Avasi Református Egyházközség

Heisler András mérnök-közgazdász, MAZSIHISZ ex-elnök

Henszelmann Aladár (1889–1943), orvosprofesszor, Miskolci Evangélikus Jogakadémia

Dr. H. Tóth István CsC, nyelvész, ny. egyetemi docens

Prof. Jeszenszky Géza, történész, ex-külügyminiszter

Laborczi Géza lelkipásztor, Nyíregyháza-Kertváros Evangélikus Egyházközség

Mizsák Márta közgazdász

P. Patsch Ferenc SJ, jezsuita szerzetes

Dr. Szakács Tamás PhD, lelkipásztor, Galgaguta evangélikus Egyházközség

Dr. Várbelyi Krisztina főszerző, Miskolci Ars Sacra Fesztivál

Dr. Z. Karvalics László történész, MTA doktora, IASK Kőszeg

A szerkesztőbizottság:
Alakszainé dr. Oláh Annamária,
Gróf Lajos, Papp András, Hangóné Birtha Melinda,
Sasvári István, Sebestyén Eszter (olvasószerkesztő), Szelenge Judit,
dr. Várhelyi Krisztina, dr. Zsugyel János (főszerkesztő)

Lapalapító: *Gróf Lajos*
Tipográfia, nyomdai előkészítés: *Keglovics János*

ISSN 2676-8127

Kiadja: *az Eszmék és Értékek Alapítvány*

Támogatók:

MTA Miskolci Területi Bizottság

**Nemzeti
Együttműködési
Alap**

MINISZTERELNÖKSÉG

BETHLEN GÁBOR
Alapkezelő Zrt.

**Eszmék és Értékek
Alapítvány**

MISKOLC

Felelős kiadó:

Dr. Kiss Ákos Leventéné Gonda Erika

Tipo-Top Nyomda, Miskolc

Felelős vezető: *Solymosi Róbert*

**Olvasóink a folyóirat megjelenését
az Eszmék és Értékek Alapítvány MBH Rt-nél vezetett
54500181-10024656 számlájára történő átutalással
támogathatják.**

HOZZÁJÁRULÁSUKAT KÖSZÖNJÜK!